

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

SİVİL İTAATSİZLİK

**TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. DOĞAN SOYASLAN**

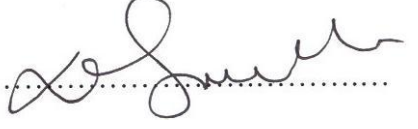
**HAZIRLAYAN
EYÜP ESER**

ANKARA

2008

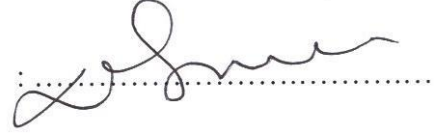
Eyüp ESER tarafından hazırlanan **SİVİL İTAATSİZLİK** adlı bu tez, tarafımdan incelenmiş ve Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Prof.Dr. Doğan SOYASLAN
Tez Danışmanı

:

Bu tezin yüksek lisans derecesini elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof.Dr. Doğan SOYASLAN
Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

:

Sosyal Bilimler Enstitüsü onayı.

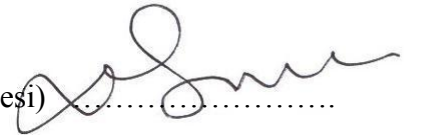

Prof.Dr. Levent KANDİLLER

Tez Sınav Tarihi : 22 Ekim 2008

Tez Jüri Üyeleri :

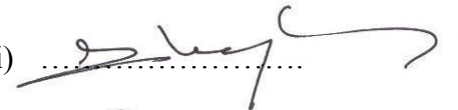
Prof.Dr. Doğan SOYASLAN

(Çankaya Üniversitesi)

:

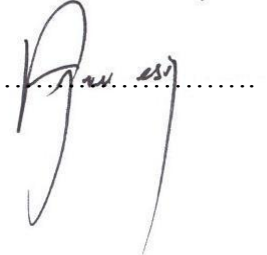
Prof.Dr. Erzan ERZURUMLUOĞLU

(Çankaya Üniversitesi)

:

Yrd.Doç. Dr. Uğur ERİŞ

(Çankaya Üniversitesi)

:

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı : Eyüp ESER

İmzası :

Tarih :

22 Ekim 2008

ÖZET

SİVİL İTAATSİZLİK

ESER, Eyüp

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Doğan SOYASLAN

Ekim 2008, 179 sayfa

Hukuk, insanlığın doğuşundan beri varolmuştur. Bu hukuku bulup ortaya çıkartmak ve ona hakkaniyet özelliğini vermek her zaman insana mahsus bir durum olagelmiştir. İnsanda ki bu niteliğin en büyük silahı Sivil İtaatsizlik olmuştur. Fransız İhtilalinden sonra yazılmış bulunan anayasa bu durumu “Bu Anayasa İnsan Derisi ile Kaplıdır” sözü ile açıkça ortaya koymuştur. Sivil İtaatsizlik; şiddetin reddedildiği, kamuya çağrı özelliği taşıması ile Pasif Direnişten ayrılmaktadır. Sistemi tamamen reddetmemesi ile Anarşizm’den de ayrılan bu kavram, nevi şahsına münhasır özellikler göstermektedir. Bu çalışmada, yüzyıllardır uygulanan bu eylemsel duruşu inceleyerek onu çeşitli açılardan analiz ve yorumlara tabii tutacağız. İlk olarak, Sivil İtaatsizliğin şartları ve tanımı ile açılacak olan bu çalışma, bu kavramın uygulayıcı ve teorisyen temelinde öncülerinin anlatılması ile devam edecek. Daha sonra, kavramımızın da dahil olduğu Direnme Hakkı ve onun tarih de ve hukuki metinlerde yer alış biçimlerini inceledikten sonra nihayet, dünya da ve ülkemizde ortaya

konulmuş bulunan ve Sivil İtaatsizlik özellikleri taşıyan eylemlerin neler olduğuna kısaca değineceğiz.

Anahtar Kelimeler : Direnme Hakkı, Sivil İtaatsizlik, Pasif Direniş, Anarşizm.

ABSTRACT

CIVIL DISOBEDIENCE

ESER, Eyüp

Graduate School of Social Sciences Department of Public Law

Supervisor : Prof.Dr. Doğan SOYASLAN

October 2008, 179 pages

Law had been existing since the birth of humanity. Discovering and revealing that law together with giving it a justifiable peculiarity, always done by humanity. This features, which possessed by humanity, most valuable armoury is Civil Disobedience. The French Republic Constitution, which had written after the French Revolution, stated in it's beginning that; "This constitution is Coated with Human Skin". As we see; this sentence is a clear example of this feature. Civil Disobedience is separated from Passive Resistance by it's declining of violence and unambiguity and summoning towards the general public. It is also differed itself from Anarchism by; not repudiating the entire system. By taking account all the differences; Civil Disobedience is a unique concept. In this written work; we will aim to investigate this posture of action which, has been putting into practice for centuries. Thus; we are going to analyze and interpret this posture though out various perspectives. In the beginning, we are going to explain the description and conditions of Civil Disobedience. Hence; this written work will resume with the works and theories of

certain innovator and leaders of Civil Disobedience movement. After these parts, we will intend to explore the history and legal documents of the concept of Right for Resistance in which; our subject of concept is included. Finally, we will try to materialize and unveil specific examples of Civil Disobedience in the world together with our country.

Key Words: Right for Resistance, Civil Disobedience, Passive Resistance, Anarchism.

GİRİŞ

Muhalefet ve fikir ayrılıkları insanoğlunun doğasından gelmektedir. Bu gerçek yüzyıllardır değişmemiştir. İnsanlar otoritenin olduğu yerde her zaman, çeşitli şekillerde, bu otoriteyi sorgulamışlardır. İşte biz de bu çalışmamızda; bu otoriter yapıların sorgulanması hususunda gerçekten önemli bir yere sahip olan Sivil İtaatsizlik kavramı ile ilgileneceğiz.

Sivil İtaatsizlik; sistemin geneline karşı çıkmadan, belirli tekil noktaların değiştirilmesi amacı ile yapılan, aleni, kamu vicdanına çağırıcı esas alan, yasa dışı ve şiddet içermeyen bir eylem biçimidir.

Yukarıda tarifini verdiğimiz eylem biçimi, tarihin başlangıcından beri tartışılmış bir kavramdır. Çalışmamızda yer vereceğimiz düşünür veya eylemciler Sivil İtaatsizliğin adil olmayan kanunlara, zorba yönetimlere veya hak ve hürriyetlerin korunması anlamında başvurulabilecek en önemli belki de tek yol olduğu görüşünde uzlaşmışlardır. Bu düşünür ve eylemciler dışında elbetteki bir sürü kişi bu kavram üzerinde tartışmıştır.

Demokratik sistemler içerisinde Sivil İtaatsizlik; iki amaç taşımaktadır. Birinci olarak, sistemin içerisinde bulunan ve üstün bir yasaya ya da genel çıkara aykırı olan kanun, işlem ve eylemleri toplum huzurunda ifşa etmek, ikinci olarak; ifşa edilmiş bu uygulama ya da metinlerin değiştirilmesi ya da ortadan kaldırılması amacı ile bunlara karşı harekete geçmektir.

Çalışmamızın içerisinde Dünya’da ve ülkemizde ortaya konulmuş olan Sivil İtaatsizlik eylemlerine bakacak olur isek, başta batı dünyası olmak üzere demokratik değerlerin yerleştiği coğrafyalarda Sivil İtaatsizlik gerek teorik anlamda gerekse eylemsel bazda çok sık gündeme gelen bir durumdur.

Ülkemiz göz önüne alındığında ise; hem teorik hem de eylemsel platformlarda Sivil İtaatsizlik ile ilgili yeterince yer olmadığını görmekteyiz.

Bu konuda olan kaynaklar olması gerekenden az, eylemler ise; ya görmezden gelinmekte ya da yeterli ilgiyi görememektedir. Bu durumda hesap veren idare ve hukuk devleti gibi prensiplerden uzak olduğumuzu göstermektedir.

“Sivil İtaatsizlik” adını taşıyan bu çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Sivil İtaatsizlik kavramını tanımlamak, şartlarını ortaya koymak ve Sivil İtaatsizlik olgusunun meşruiyet sorunsalına odaklanacağız. Bu konular da çeşitli ve birbirinden farklı görüşleri birbirleri ile karşılaştırarak vermeye çalışacağız. Böylelikle oluşturacağımız birikim ile hangi eylemlerin Sivil İtaatsizlik çatısı altında kendine yer bulabileceği, hangi eylemlerin bu kavram ile ilişkisinin olmadığını ortaya çıkarmaya çalışacağız.

İkinci bölümde ise; bu kavramın doğmasına ve eyleme aktarılmasında önemli roller oynamış figürlere, onlar arasında ki nüans farklılıklarını da göz önüne alarak, değineceğiz.

Üçüncü bölümü; Sivil İtaatsizliğin tarihsel kökenlerine inmeye devam edeceğimiz gibi; hem bu kavramın teorik temelini ve çıkış noktası olan “Direnme Hakkının” ne olduğunun hem de yazılı metinlerde bu hakkın nasıl tanımlandığının analizini yapmaya ayıracağız.

Dördüncü ve son bölümde ise; dünyada ki belli başlı ülkelerde ortaya konulmuş olan Sivil İtaatsizlik eylemlerini kısaca vereceğiz. Bu eylemler zarfında ülkemiz de meydana gelen ya da hala devam eden Sivil İtaatsizlik eylemlerine ise özel bir önem vereceğiz.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ	viii
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİK

1.1. Genel Olarak Sivil İtaatsizlik.....	1
1.1.1. Kavram.....	1
1.1.2. Tanım	3
1.1.2.1. Dar (Sınırlı) Tanım	4
1.1.2.2. Geniş Tanım.....	7
1.1.2.3. Baskın (Yaygın) Tanım	8
1.1.3. Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları.....	12
1.1.3.1. Yasaya Aykırılık.....	12
1.1.3.2. Alenilik	13
1.1.3.3. Şiddetsizlik	14
1.1.3.4. Siyasi ve Hukuki Sorumluluktan Kaçınılmaması.....	18
1.1.3.5. Ortak Adalet Anlayışına (Kamu Vicdanına) Çağrı	20
1.1.3.6. Sistemin Geneline Değil Tek Tek Haksızlıklara Karşı Ortak Platformda Eylem	21
1.1.3.7. Haksızlığın Ciddi, Eylemin Orantılı Olması	24

1.1.3.8. Haksızlıklara Karşı Önyargısız ve Çifte Standart Kullanılmadan Tavır Alınması	25
1.1.4. Sivil İtaatsizlik ve Meşruiyet Paradoksu	26
1.1.4.1. Genel Olarak Meşruiyet Kavramı.....	26
1.1.4.2. Sivil İtaatsizlik Olgusunun Meşruiyeti	27
1.1.4.2.1. Hukuksal Meşruiyet.....	28
1.1.4.2.2. Hukuk Etiği Açısından Meşruiyet	31
1.1.4.2.2.1. Tabii (Doğal) Hukuk.....	32
1.1.4.2.2.2. Sözleşme Kuramı	35
1.1.4.2.2.3. Yararcılık	36
1.1.4.2.2.4. Hukuk Ahlak Paradoksun da Meşruiyet	37
1.1.4.2.3. Meşruiyet ve Değerlendirme	41

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖNCÜLERİ

2.1. Sokrates.....	45
2.2. Henry David Thoreau	55
2.3. Mohandas Karamchad Gandhi.....	61
2.4. Martin Luther King	73
2.5. Lev Nikolayeviç Tolstoy.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASI VE DİRENME HAKKI

3.1. Genel Olarak	89
3.2. İktidarın Meşruluk Temeli	90
3.2.1. İktidarın Meşruluk Temelleri	90
3.2.1.1. Max Weber ve Meşruluk Temeli.....	90

3.2.1.2.	Teokratik Meşruluk Temeli	93
3.2.1.3.	Demokratik Meşruluk Temeli.....	93
3.2.2.	Meşruluk ve Onun Objektif Kriteri	96
3.2.2.1.	Yasa ve Özgürlük Paradoksu.....	97
3.3.	Temel Hak ve Özgürlüklerin Savunulması.....	100
3.3.1.	Özgürlüklerin Devlete Karşı Savunulması.....	101
3.3.1.1.	Devlet Otoritesinin ve Kudretinin Sınırlandırılması	101
3.3.1.1.1.	Hukuki Etmenler ve Müesseseler	105
3.3.1.1.2.	Hukuk Dışı Etmenler	108
3.3.2.	Özgürlüklerin Direnme Yoluyla Savunulması.....	110
3.3.2.1.	Direnme Hakkının Doktrinsel İçeriği	111
3.3.2.1.1.	Terminoloji	111
3.3.2.1.2.	İlkçağdan Günümüze Direnme Hakkı	112
3.3.2.2.	Pozitif Hukukta Direnme Hakkı	121
3.3.3.	Özgürlüklerin Üçüncü Kişilere Karşı Korunması.....	127

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETLER VE SİVİL İTAATSİZLİK EYLEMLERİ

4.1.	Genel Olarak	128
4.1.1.	Amerika Birleşik Devletleri	128
4.1.2.	Almanya	130
4.1.3.	Belçika.....	134
4.1.4.	Avusturya	135
4.1.5.	Avustralya	136
4.1.6.	Fransa	136
4.1.7.	Danimarka	139
4.1.8.	Birleşik Krallık.....	139
4.1.9.	Hollanda	140
4.1.10.	İtalya.....	141
4.1.11.	İsviçre.....	141

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: bakınız
Çev.	: Çeviren
CORE.	: Congress for Racial Equity
Der.	: Derleyen
DGM.	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK.	: Devrimci İşçi Sendikaları Kon.
Mad.	: Madde
mb.	: Metin Bölümü
M.Ö.	: Milattan Önce
İHD.	: İnsan Hakları Derneği
KKK.	: Ku Klux Klan
PEN	: Uluslararası Yazarlar Birliği
s.	: sayfa
SPD.	: Alman Sosyal Demokrat Parti
TCK.	: Türk Ceza Kanunu
TACK.	: Türk Askeri Ceza Kanunu
TEK.	: Türk Elektrik Kurumu
TMY.	: Terörle Mücadele Yasası
vd.	: Ve devamı

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSIZLIK

1.1. Genel Olarak Sivil İtaatsizlik

1.1.1. Kavram

Sivil İtaatsizlik, şiddete dayanmayan kolektif bir eylem biçimidir. Bu eylem biçimi ile yurttaşlar, doğrudan ya da dolaylı olarak yasa koyucu ya da politik iktidar üzerinde baskı uygulamak amacıyla, yürürlükteki bir ya da bir çok yasayı (kararnemeleri, tüzükleri, yasal bir yetkilinin emrini) ortak bir şekilde alenen ve kasıtlı olarak ihlal ederler.¹

Çalışmamızda konumuzu belirten ve ayrıntılı bir inceleme ile ele alacağımız eylemsel ve teorik bütünü² “Sivil İtaatsizlik”³ olarak adlandırırken, bu kavram, Almanca’da “Ziviler Ungerhorsam”, İngilizce’de ise; “ Civil Disobedience” olarak isimlendirilmiştir.

¹ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, İletişim Yayınları, s. 45-46, İstanbul.

² **ÖKÇESİZ, H.** (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, s. 104, İstanbul.

³ Türk Dil Kurumu Sivil kelimesini, “ askeri olmayan, asker sınıfından olmayan kimse, özel bir biçimde olmayan (uniform olmayan), özel giysi giymemiş olan kimse” olarak tanımlamaktadır.

Dilimizde İtaatsizliğin linguistik anlamına deyinmemiz gerekir ise, sivil itaatsizliği belirli aşamalar ile tanımlamak daha uygun olacaktır. Böylelikle, Türkçe’de itaatsiz, itaatsizlik ve itaatsizlik etmek fiilide dahil olmak üzere bir tanımlama yaparsak yukarıdaki kelimelerin sırasıyla; “söz veya buyruk dinlemez, kendi başına buyruk olan,” “söz dinlememek, boyun eğmemek, buyruğa uymamak,” anlamına geldiğini görmekteyiz.⁴ Bu aşamaları tümevarım şeklinde topladığımız zaman, Sivil İtaatsizliği şu şekillerde tanımlayabiliriz;

- Bir emre, bir kurala uymayı reddetme, söz dinlememe; itaatsiz bir kimsenin davranışı (...),
- (Bir kimseye, bir şeye) itaatsizlik etmek, bir kimsenin bir buyruğunu, bir isteğini yerine getirmemek, sözünü dinlememek, bir kurala vb. uymayı reddetmek.

Kısaca; Askerliğin karşıtı olarak “Sivil”; ve sivillerin de yürütebileceği silahlı mücadeleye karşıt olarak da “Şiddetsiz”.⁵

Sivil İtaatsizlik maddi dünyada yukarıda belirtildiği şekilde ortaya konulması bir yana, olaylar karşısında alınan içsel bir etik tutumdur. Bu etik tutum, bu tutuma uygun dışsal davranış biçimlerinden daha önce ve dolaysız olarak var olur. Gerçekten, itaatsizlik gibi itaat’te bir içsel tutumdur. Verilen bir emre katıksız itaat çoğunlukla konformizmden destek alır. Özgürlük ve yaratıcılık açısından yıkıcı olan bu –içsel- sinsi itaat biçimi mevcutken, baskıya gerek yoktur. Konformizmin hükümlerliği altında, insanın komşusunu taklit eğilimi güçlü olur; hem de hiyerarşik zorunluluk olmadan, otoriter bağ olmadan.⁶ Tüm bu açıklamalar Sivil İtaatsizliğin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

⁴ a.g.e., s. 733.

⁵ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 55.

⁶ a.g.e., 51.

Pozitif hukuk'ta varolan kural ve kurallar, Sivil İtaatsizlik eyleminin ruhsal olmasa bile maddesel görünümünün temelini oluştururlar. Kısaca; kavramsal anlamda Sivil İtaatsizlik, uyulmayan ya da uyulmak istenmeyen kuralların varlığını bir ön koşul olarak almaktadır. İşte bu bakımdan, yasal çerçevede ve kanuni koruma altında (ya da bir hak olarak ortaya konulan bir durumda) yapılan protesto veya gösteriler doğal olarak kendisine bu kavramı altında kendine yer bulamayacaktır.⁷

Hukuk dünyamız kadar dil dünyamızın da yabancı olduğu Sivil İtaatsizlik kavramı değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu kavrama “Uygar Baş kaldırma”⁸ ya da “Yurttaş İtaatsizliği”⁹ denilebildiği gibi, “Medeni İtaatsizlik”¹⁰ de denmektedir. Fakat biz bu çalışmamızda bu kavramlar yerine, hem yabancı dildeki karşılığına daha uygun olduğu, hem de hukuk, siyaset ve basın dünyasında daha sıklıkla başvurulduğu için “Sivil İtaatsizlik”¹¹ kavramını kullanmayı uygun gördük.

1.1.2. Tanım

Çağlar boyu değişik şekillerde yaşanan devlet paradoksundan dolayı, zaman ilerledikçe devletin ve onun aygıtlarının yönetilenler karşısındaki yetki ve gücünü törpüleme ihtiyacı Hukuk Devleti ilkesinin benimsenmesine ve bununla beraber, devletin vatandaşlarına karşı yaptığı işlem ve eylemlerde çerçevesi daha önce çizilmiş sınırlar dahilinde kalmayı taahhüt etmesine yol açmıştır. Fakat bu durumda yasallık ile meşruiyet arasında bir gerilime neden olmuştur. İşte; Sivil İtaatsizlik bahsettiğimiz bu gerilimden beslenmektedir.

⁷ ÖKÇESİZ, H. (1996), s.105.

⁸ TUNÇAY, M. (1997), “Sivil İtaatsizlik”, Disiplinlerarası Kolokyum, 7-9 Kasım, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Basım 1, s.701, İstanbul.

⁹ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 166-167.

¹⁰ TANÖR, B. (1999), “Anayasa Hukuku Açısından Sivil İtaatsizlik”, Argumentum Aylık Hukuk Dergisi, yıl. 3-4, Sayı: 36-41, s. 701.

¹¹ ÖKÇESİZ, H. (1996), s.104.

Bu alan Sivil İtaatsizlik eyleminin teoriden pratiğe aktarılmasında bir temel işlevi görmektedir. Dolayısıyla, bu alanın içini doldururken hem dikkatli, hem de ölçülü olmak durumundayız. Eğer bu şekilde hareket etmez isek; aşırıya ya da basite kaçarak kavramın pratik değerini düşürebiliriz.¹²

Yukarıdaki parametreden hareketle doktrinde kabul gören üç tür Sivil İtaatsizlik tanımını vardır diyebiliriz. Bunlar; Dar (Sınırlı) Tanım, Geniş Tanım, Baskın (Yaygın) Tanım.

1.1.2.1. Dar (Sınırlı) Tanım

Bu tanımı belirtirken Sivil İtaatsizlik alanında bu tanım dahilinde önermelerde bulunmuş ve daha sonra değinilecek olan, Baskın (Yaygın) tanımının, aksine “eylemin sonuçlarına katlanmaya hazır olmak” tutumunu bu tanıma ekleyerek hareket etmiş olan Nicolas Fleisch ve Hannah Arendt ve Hans De With’in yapmış olduğu Sivil İtaatsizlik tanımlarından yararlanacağız.

Bu anlamda Fleisch’in tanımı tipik bir dar tanımdır buna göre;

*Sivil İtaatsizlik devlet gücünün üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksızlık olarak duyumsanan bir edime karşı, kaba güç kullanmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Bu eylem dikkate değer bir siyasi-ahlaki motivasyondan kaynaklanır, en azından bir adet suç kalıbına uygun bir hukuk ihlalini içerir ve norm ihlalinin hukuki sonuçlarına katlanmaya hazır bulunmak tutumunu taşır.*¹³

Bununla beraber, Dar Tanımın en başta gelen temsilcilerinden Hannah Arendt ise;

¹² NİŞANCI, Ş. (2003), *Sivil İtaatsizlik*, Okumuş Adam Yayıncılık, s. 193, İstanbul.

¹³ FLEISCH, N. (1989), *Ziviler Ungehorsam Ader Gibt Es Ein Recht Auf Widerstand in Schweizerischen Rechtsstaat*’dan aktaran ÖKÇESİZ, H. (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, s. 110, İstanbul.

Anlamli sayıda yurttaşın ya geleneksel değişiklik yollarının tıkanığına, yani itirazların artık dinlenip incelenmediğine, ya da bir takım değişiklikleri, gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkulu olan politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkan (eylemler)dir.¹⁴

Yukarıdaki tanımı kademe kademe açmamız gerekir ise ilk olarak dile getirebileceğimiz değerlendirme; Arendt'e göre, Sivil İtaatsizlik eylemleri asla bireysel bir şekilde gerçekleştirilemez. Aksine; bir eylemin Sivil İtaatsizlik olarak adlandırılması için bir grubun üyesi olarak ortaya koyulması gerekir. Arendt bunun sebebi olarak, bireylerin tekil durumlar dahilinde yaptıkları eylemler ile önemli değişikliklere yol açmaları ihtimalinin düşük olmasını göstermektedir. Bu sebep dolayısıyla, Sivil İtaatsizlik ancak ortak bir çıkar grubu oluşturan bir dizi insan tarafından uygulanır ise anlamı olabilmektedir.¹⁵

Bové ve Luneau'da Arendt ile yukarıda sözü edilmiş aynı fikri paylaşmaktadırlar.¹⁶ Buna göre; gücünü düşünceden alarak "Sivil İtaatsizlik" te bulunan bir birey, birbirine bağlı iki karar alır. Birincisi, inançlarına aykırı olarak gördüğü Şeye katılmayı reddeder. Bu karar yalnızca kendisini ilgilendirir ve sonuçlarını üstlenmeye de hazırdır. İkincisi, birey bu vicdani isyanına toplumu tanık eder. İtaatsiz kişi, ifade ettiği itirazın sağlam temellere dayalı olduğuna herkesi ikna etmek için açık tartışmayı amaçlar. Çünkü itaatsizlik, ancak kolektif olduğunda anlam taşır. Sivil İtaatsizliğin kolektif eylem olması onun bireysel olarak ortaya konulamayacak bir pratik olmasına sebep olur, yasallıktan kopmayı gerektiren bir konuda seferber olunur ve bir araya gelinir. İtaat etmemek, yalnızca karşı olmak demek değildir. İtaatsizlik eylemi, bir toplum projesine dahildir. Bu proje, eyleme anlam verir.¹⁷ Bu söylenenlere uygun olarak Bové ve Luneau Sivil İtaatsizliğin iki

¹⁴ **ARENDR, H.**, "Sivil İtaatsizlik", Çev. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 95, İstanbul.

¹⁵ **ARENDR, H.**, "Sivil İtaatsizlik", Çev. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 81, İstanbul.

¹⁶ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), "Sivil İtaatsizliğe Çağrı", s. 164.

¹⁷ a.g.e., s. 168.

amacı olduğunu belirtmektedirler. Birinci olarak; politik ya da idari otoriteye seslenebilmek için bir kural karşı gösterilen itaatsizlik eylemleri, ikinci olarak; toplumsal kamuoyu ve hareketin, kolektif tavrın büyümesi için itaatsizlik eylemlerinin meşruiyetlerine ikna edilmesi.

İkinci olarak, Arendt; Sivil İtaatsizlik eylemlerinin içeriğinde olduğu savunulan vicdanilik prensibini reddetmektedir. Arendt, tanımında da belirttiği gibi, Sivil İtaatsizlik; ortak duygulardan farklı olarak, ortak bir düşünce ve hükümetin politikalarına karşı çıkmak, ortak kararı ile çoğunluğun desteğini alarak hükümet edebilme kabiliyetini kazanmasına rağmen, bir araya gelmiş, ortak bir karara dayanan, örgütlü bir azınlıktır. Bu bahsedilen örgütlü azınlığın yapacağı eylemler, kendi aralarında vardıkları bir uzlaşmaya dayanır, ve her şeyden önemlisi eylemlerindeki tutarlılık ve böylelikle dış dünyadan görebilecekleri destek işte bu uzlaşmaya dayanır. Uzlaşmanın ancak bir grup tarafından sağlanabilecek bir platform olmasından dolayı da; vicdani duruşların veya bireysel eylemlerin savulması noktasında ortaya atılan tezlerin Sivil İtaatsizlik açısından önem taşımaması bu tanım dahilinde gayet olağandır.¹⁸ Bununla beraber Arendt dolaylı eylem pratiğini de vicdani yanından ötürü doğrudan ve örgütlü eylem gibi Sivil İtaatsizlik içerisinde değerlendirmemektedir. Bu örgütlü azınlık kavramından kriminal nitelikli bir örgütten bahsedilmesi elbette düşünülemez. Arendt'de; kamuoyundan gizlenerek faaliyetini sürdüren kriminal bir örgüt ile, aksine yasaya karşı oluşunu saklamayıp kamuoyuna açan Sivil İtaatsizlik eylemcileri arasında büyük bir fark olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye göre; sıradan bir suç örgütü eylemsel bazda örgütsel fayda aramaktadır. Yani, eylemlerinde sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Sivil İtaatsizlik eylemcileri ise, toplu olarak aldıkları ortak karar dahilinde kanunlarda yalnız kendi çıkarları için istisna yaratmak için değil, temel bir anlayış farkından dolayı yasaya ve dolayısıyla onu uygulayan iktidara karşı çıkmaktadır.¹⁹

¹⁸ ARENDT, H., "Sivil", ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil İtaatsizlik", s. 29.

¹⁹ a.g.m., s. 96.

Gerçektende itaatsizlik eylemcisini herhangi bir militan ile bir tutmak hatalı bir bakış açısıdır. İtaatsizlik eylemcisi, militan bireye nazaran var olan politik sistemle derin bir karşıtlık içersinde olmaması ve sistemi adile yakın ya da belli ölçüde adil olarak değerlendirmesi ile ayrılır. Eylemsel bazda ise bu temel farklılık daha açık bir şekilde göze çarpar. Militanın eylemi kendi ölçütlerine göre vicdanidir, ancak onun çoğunluğun ya da siyasi iktidar sahiplerinin adalet duygusuna başvurmak gibi bir niyeti yoktur. Militan teker teker yanlışları hedef almaz, sistemin tamamına saldırır. Militan yasa ihlalinin sonuçlarını üstlenmeye de hazır olmadığı için cezadan kurtulmaya çalışır. Bunun nedeni ise; güvenmediği ve kabul etmediği güçlerin eline düşmek değil, aynı zamanda reddettiği anayasayı tanımak anlamına gelmesidir.²⁰

Son olarak; bu iki tanımdan esinlenerek ortaya konulan bir diğer tanım ise Hans De With tarafından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre bir eylemin Sivil İtaatsizlik eylemi sayılabilmesi için dört şarta ihtiyaç vardır.

Birinci olarak, devletin yapacağı haksızlıklar, eşyanın tabiatı gereği, genel görünümlü ve ağır olacağı için bunlara karşı yapılacak Sivil İtaatsizlik eylemleri de, evrensel olan ahlaki ve siyasi ilkeleri savunmayı amaç edinmelidir. İkinci olarak, Sivil İtaatsizlik eylemine başvurmadan önce bütün hukuki yollar tüketilmelidir. Üçüncü şart, Sivil İtaatsizlik eylemine katılan kimse, en başından itibaren, katıldığı bu eylemin sonucunda çiğnenen norm nedeni ile öngörülen yaptırımlara katlanmaya hazır olmalıdır. Son olarak dördüncü ve son şart, Sivil İtaatsizlik eylemcisinin iyi niyetli ve genel yarar için bu eyleme başvuruyor olmasıdır.²¹

1.1.2.2. Geniş Tanım

Geniş tanım, adı üstünde, getirdiği genellik özelliği ile, pek çok eyleme sivillik niteliği verecek tanımsal öğelere sahiptir. Bu tanımsal öğeler eylemsel

²⁰ COŞAR, Y. (2001), “*Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*”, Ayrıntı Yayınları, s. 60-61, İstanbul.

²¹ WITH, De, H. (1984), “*Zum Stellen Wert Des Zivilen Ungerhorsams in der Bundesre Publick, by C. Widerstandsrecht in der Demokrastie*” den aktaran ÖKÇESİZ, H. (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, s. 91, İstanbul.

platformun sivillik niteliğinin mümkün olduğunca geniş ve saf olarak tutulabilmesi için sınırlı tutulmuşlardır. Bu sebeplerdir ki, geniş tanım ile beraber Sivil İtaatsizlik neredeyse niteliksiz bir kanun ihlali sayılabilecek bir perspektife indirgenmiştir. Bu nedenle bu tanım çok fazla taraftar bulamamıştır.²²

1.1.2.3. Baskın (Yaygın) Tanım

Baskın tanım teorisyenleri Arendt'in aksine, dolaylı eylemleri de Sivil İtaatsizlik kategorisi içerisinde düşünme eğilimindedirler. Buna göre Bedau²³ Sivil İtaatsizliği şu şekilde tanımlamıştır;

Bir kimse yasaya aykırı, kamuya açık, şiddetsiz ve vicdani bir eyleme girişirse bir Sivil İtaatsizlik eylemi ortaya koymuş olur.

Bedau burada tanımladığı eylemin, haksız ya da ahlaksal olarak yanlış olduğu varsayılan bir kanunun uygulanmasına engel olacağı kanaatindedir. Bedau'de yukarıda belirttiğimiz gibi, Sivil İtaatsizliğin doğrudan bir eylem şeklinde formüle edilebileceği gibi dolaylı bir eylem vasıtası ile de ortaya konabileceğini diğer Baskın Tanım teorisyenleri gibi öne sürmektedir. Bu duruma örnek olarak ise Bedau, bir siyahın ırk ayrımına göre kendisine ayrılan bölümde yemek yemeyi reddetmesi, dolaylı eylemden doğan Sivil İtaatsizliğe; bir öğrenci grubunun bir askeri sınai tesisi protesto etmek amacı ile bir törenin başlamasını önleme girişimi ise doğrudan karakterli Sivil İtaatsizlik eylemine vücut vermektedir der.²⁴

²² Bu tanımsal ögelere örnek vermek gerekir ise; bir hukuk normunun bilinçli olarak çiğnenmesi, eylemcinin özel türde bir motivasyonu; eylemin kamuya açık olması ve itaatsizliğin devrimsel olmayıp sisteme ilişkin yapısal bir tavır olmasıdır.

²³ **BEDAU, A. H.** (1991), "Civil Disobedience and Personality Responsibility for Injustice" den aktaran, **NİŞANCI, Ş.** (2003), *Sivil İtaatsizlik*, Okumuş Adam Yayıncılık, s. 193, İstanbul.

²⁴ a.g.e., **BEDAU, A. H.**, "Civil", **NİŞANCI, Ş.**, s. 193-194.

John Rawls, Bedau'nun teorisine yakın durarak; Sivil İtaatsizlik eyleminin olgunlaşması için protesto edilen yasanın doğrudan ihlal edilmesi gereğini zorunlu tutmamıştır. On'a göre, Sivil İtaatsizlik²⁵;

Yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, vicdani, ancak yasal olmayan politik bir eylemdir.

Bir toplumun adil olması Rawls için o toplumda Sivil İtaatsizlik genel teorisinin geçerliliği için gereklidir. Rawls'a göre adil toplumdaki kasıt; demokratik bir yönetim biçiminin varlığıdır. Düşüncemize göre bunun sebebi; Sivil İtaatsizliğin toplum'un demokrasi ile elde ettiği sivilleşmiş yapısına hitap edemeyeceğinden ve eylemsel bazda buna dayanamayıp güç ve meşruiyet sağlamayacağından dolayı; demokrasiden başka herhangi bir yönetim şeklinde Sivil İtaatsizlik temelli eylemlerin ortaya konulmasının imkansızlığı söz konusu olabilecektir.

John Rawls'ın tanımladığı şekilde Sivil İtaatsizlik teorisi üç ana bölümden oluşmaktadır.

Bu teori öncelikle karşı çıkışı ve onun biçim ve unsurlarını tanımlar. Böylelikle demokratik otoriteye karşı çıkışın farklı bir biçimini tanımlar ve diğer muhalefet yönlerinden Sivil İtaatsizliği ayırır. Daha sonra, Sivil İtaatsizliğin belirtilen unsur ve biçimleri dahilinde itaatsizliğin gerekçelerini ortaya koyar ve mevcut durum ve seviyede ki demokratik düzen göz önüne alınarak, itaatsizliğin hangi durum ve koşullarda haklı olabileceğini hesaplar. Üçüncü ve son olarak, teorisinin Sivil İtaatsizliğin anayasal bir sistem içerisinde ki rolünü ve özgür bir toplumda bu tür protesto eyleminin uygunluğunu izah etmesi gerekir.²⁶

²⁵ RAWLS, J., "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", Çev. COŞAR, Y. (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 56, İstanbul.

²⁶ RAWLS, J., "Sivil", COŞAR, Y., "Kamu...", s. 55-56.

Jurgen Habermas, Rawl'dan aldığı yukarıda öğeleri belirtilmiş tanımlamayı genişleterek Baskın (Yaygın) Tanım teorisyenleri arasına girmiştir. Bu tanım şu şekildedir;²⁷

Sivil İtaatsizlik yalnızca kişiye özgü inanç ve çıkarların esas alınamayacağı ahlaki bir protestodur. Kural olarak önceden ilan edilen ve polisin devamını kestirebileceği aleni bir edimdir. Hukuk düzenine karşı genel bir itaatsizlik amacını gütmeyen kurallardan birinin ya da bir kaçının kasdi (iradi,planlı) bir şekilde ihlalinin içerir; ihlalin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır olmayı gerektirir; ihlal sembolik özelliğindedir.

Ralf Dreier ise Sivil İtaatsizliği, açıkça etkisi altında kaldığı Rawls ve Habermas tanımlarını aracılığı ile şu şekilde açıklamaktadır;²⁸

Siyasi ahlaki motivasyona dayalı olarak girişilen, kamuya açık ve şiddetsiz bir biçimde yürütülen bir itaatsizlik eylemini sivil (itaatsizlik) saymak gerekir.

Dreier'in bu tanımına göre, Sivil İtaatsizlik son aşamada düşünsel bir eylemin maddi dünyada gösteri karakterine bürünerek varolmasıdır. O'na göre buradan yola çıkarak, Sivil İtaatsizliğin bu şekilde varolabilmesi için maddi dünyadaki gösteri karakterinin yanında: ağır bir haksızlığa karşı protesto olmalı, edim amaca uygun olmalı, gerekli bulunmalı, üçüncü kişilerin hakları ile temas olabildiğince minimal ölçekte tutulmalı ve, aracın makul bir yapısı olması gerekmektedir.²⁹

²⁷ **HABERMAS, J.**, “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı, Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”, Çev. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 124, İstanbul.

²⁸ **DREIER, R.**, “Widerstandrecht und Ziviler Ungerhorsam im Rechtsstaat, by Peter Glotz, Ziviler Ungerhorsam im Rechtsstaat” dan aktaran, **ÖKÇESİZ, H.** (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, s. 110-111, İstanbul.

²⁹ **DREIER, R.**, “Widerstandrecht im Rechtsstaat? Bemerkungen zum Zivilen Ungerhorsam, by Rechts und Staat im Sozialen Wandel” den aktaran, **ÖKÇESİZ, H.** (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, s. 111, İstanbul. Ayrıca Dreier bu şartları sıralarken edimin amaca uygun olması ile seçilen araç'ın başarı vaat etmesi, gerekli bulunma ile; protesto ile amaçlanan hedefe legal hukuki yollar ile varılamayacak olması ve son olarak aracın makul olması ile; yasa ihlalinin sonuçları ile, ulaşılmak istenen hedef arasında makul bir ilişki bulunmasını kastetmektedir.

Bütün bu verilen tanımlar hakkında bir değerlendirme yapmamız gerekir ise; Dar (Sınırlı) Tanım ile, Geniş Tanım kendi içlerinde Sivil İtaatsizliğin teorisini tanımsal anlamda fazla basite ya da aşırı detaya kaçarak verdikleri için Sivil İtaatsizliğin teorik değeri ile olumsuz yönde oynamaktadırlar. Yani, Dar (Sınırlı) Tanım kapsamına aldığı öğelerin fazlalığı nedeni ile itaatsizlik eylemlerinin çok azının sivil karakterli olmasına imkan tanımakta iken: Geniş Tanım belirleyici parametreleri geniş tutarak bu daireyi genişletmektedir. Geniş Tanım öğeleri genellikle, hukuk normunun bilinçli olarak ihlal edilmesi, itaatsizliği gerçekleştirenin özel motivasyonu, eylemin kamuya açık olması ve son olarak itaatsizliğin devrimsel öznenen çok sistemde ki aksaklıklara ilişkin bulunması olarak sayılabilir. Geniş tanım'ın bu saydığımız ve kendi başlığı altında incelediğimiz içeriğine şiddetsizlik unsuru eklemek sureti ile Baskın (Yaygın) Tanım'a ulaşmış olmaktadır.

Bu tanımların tümünü kolektif bir yol izleyerek değerlendirir isek, Sivil İtaatsizliğin diğer yasal veya yasal olmayan protesto biçimlerinden farklarını da açığa çıkarmış oluruz. Sivil İtaatsizliğe bu tanımlar çerçevesinde ve sadece unsurları temelinde bakar isek; yasal protesto biçimlerinin tersine kanuna uyararak değil aksine onu çığneyerek tavır alma, yasal olmayan yolların aksine kamuya açık olarak aksiyon'a geçme; ihtilal, hükümet darbesine karşı duruma göre kamuya açıklık ve şiddetsizlik ile temelde ayrılmaktadır.³⁰

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız Sivil İtaatsizlik kavramı Genel Devlet ve Kamu Hukuku Teorisindeki "pasif direnme" kavramını andırmaktadır. Oysa Sivil İtaatsizlikte ki amaç, bir bütün olarak hukuk düzenini yok saymak, yıkmak veya değiştirmek değil, yüksek adalet ve hakkaniyet ilkeleri ile çelişki içerisinde olduğu düşünülen yasayı değiştirmek veya kaldırmaktır.³¹

³⁰ FLEISCH, N., "Ziviler" den aktaran ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil", Afa Yayıncılık, s. 113, İstanbul.

³¹ TANÖR, B. (1999), s. 701.

1.1.3. Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları

1.1.3.1. Yasaya Aykırılık

Sivil İtaatsizlik, kanun'un tümüne karşı olmayıp, kötü olduğu düşünülen tek bir norm ya da uygulamaya karşı üstün bir ahlaki norm veya anlayışın temel alınarak söz konusu normu çiğnemek veya uygulamaya uymamak şeklinde tezahür eder. Daha öncede belirtildiği gibi, Sivil İtaatsizlik yoluna ancak mevcut hukuk yollarının tüketilmesi halinde başvurulmaktadır. Yani, geçerli hukuk yollarının hepsi denenmeden Sivil İtaatsizlik yoluna başvurulması söz konusu değildir. Tabii ki bu açıklamalar dahilinde işleyen Sivil İtaatsizlik yasal bir yol değildir ama yasal olmayan bu yola başvurmak yasal olmayan örgütlenmelere yada yıkıcı illegal girişimlere destek olmak şeklinde adlandırılmaz. Bunun nedeni, Sivil İtaatsizlik yolunu seçmiş olan kimsenin anayasal demokratik düzene ya da toplumsal sözleşmenin bizzat kendisine bir itirazı olmamasıdır. Onun açısından asıl problem bu düzen ya da sözleşme olmayıp bu düzen ya da sözleşmede devlet tarafından ortaya çıkartıldığını düşündüğü bozuklukları ifşa etmek ve devlet ile toplum arasındaki temel anlaşmanın ilkelerinin tam olarak uygulanmasını sağlamaktır. Kısaca Sivil İtaatsizlik yasadışı ancak meşru bir eylemdir.³²

Peki o zaman bir eyleme yasadışılık niteliğini kim verecektir? Bu soruya eylem en azından bir mahkeme tarafından "yasadışılık" nitelenmesine tabii tutulmuşsa bu şart gerçekleşmiş sayılır şeklinde cevap bulunmaktadır.

Bu konuda bakış açımızı değiştirmekte fayda görmekteyiz. Şöyle ki, Sivil İtaatsizliğin unsur ve tanımlarını tartışırken eylemlerin doğrudan ya da dolaylı olmasını veya itaatsizlik güdüsünün ahlaki olup şiddet içermemesine değinmek zorundaydık. Şu anda "yasaya aykırılık" durumunda bunların bir öneminin olmadığı çok açıktır. Bunun nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu nitelermeyi yapacak organın kendisidir, çünkü yargılama makamları için eylemin dolaylı ya da doğrudan

³² COŞAR, Y., "Sivil İtaatsizlik", Çev. COŞAR, Y. (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 10, İstanbul.

olmasının veya suç güdüsünün iyi ve ahlaklı olmasının bir önemi yoktur. Yargılama mercileri için önemli olan yasanın ihlalidir. Onlar için bu ihlalin yukarıdaki tanımsal özellikleri taşımasının bir önemi yoktur. Bunun yanında dava konusu olmuş eylemin gücünü aldığı yüksek ahlaki norm'da yargılama mercilerini o kuralları uygulamaktan elbetteki alıkoymaz. Mercii bu şekilde tavır alması ise yargılamanın adilliği ve mercii tarafsızlığına gölge düşüreceğinden kuvvetler ayrılığı prensibine ters düşer. Kısacası mercii görevi yasaları uygulamaktır, onları iyi ya da kötü olarak ayırmak değildir.³³

1.1.3.2. Alenilik

Kamuya açıklık ya da hesaplanabilirlik olarak ta adlandırılan bu öge Sivil İtaatsizliğin üzerinde en az tartışma yaratan unsurudur. Bu unsur dahilinde alenilik, eylemi yapanlar için değil eylemin kendisi için önem taşımaktadır. Yani bu unsur eylemi gerçekleştiren ya da katılanların kendilerini gizlememelerini değil, gerçekleştirilen eylemin kamuoyunca algılanabilir özellikler taşıması anlamına gelmektedir.

Eylemin başlangıçtan itibaren mi yoksa her hangi bir aşamasında aleniyetinin sağlanmasının konusu önem taşımaktadır.

Sivil İtaatsizlik eyleminin birincil temel amacı, elbetteki sonuca ulaşmaktır. İtaatsizlik belirli tanım, unsur ve sınırlar dahilinde kalmak şartı ile başarı sağlamak amacıyla gerçekleştirildiği takdirde, eğer eylemin peşinen aleniliğini savunursak, bazı durumlarda eylemin gerçekleştirilmesinin bir anlamı kalmaz. Şöyle ki; sahibinden kaçan bir köleyi saklayan bireyin tavrı ya da kendi düşüncesine göre gayri-ahlaki bir savaşta yer almayı istemediği için askere gitmeyi reddeden bireyin tavrı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.³⁴ Bu ve bunun gibi durumlarda gizlilik

³³ SELÇUK, S. (1993), "Ceza Hukuku Açısından Sivil İtaatsizlik", Argumentum Aylık Hukuk Dergisi, Yıl. 3-4., Sayı. 36-41, s. 725.

³⁴ DWORKIN, R., "Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pratiği", Çev. COŞAR, Y. (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 158, İstanbul.

oldukça önemlidir. Ancak eylem tamamlandıktan sonra bunun ortaya çıkarılması gereklidir. Hatta eylemleri yapan şahısların da kimliklerinin açıklanması gerekmektedir.

Son olarak, alenilik unsuru eylemin seyrinin ve öngörülen sonuçlarının eylem sonrası durum ile karşılaştırılabilmesini sağlar. Hesaplanabilirlik adı da verilen bu durum ayrıca, eylemcilerin samimiyetlerini ölçme ve inandırıcılıklarını ortaya koyabilmelerine imkan da sağlamaktadır. Tüm bunlarda itaatsizlik eyleminin terör eylemi seviyesine gelmesine ya da eylemin hiç olmadığı gibi değiştirilerek sunulmasına engel teşkil etmektedir.³⁵

1.1.3.3. Şiddetsizlik

Şiddetsizlik unsuru Sivil İtaatsizliğin en önemli unsurudur. Bunun nedeni ise Sivil İtaatsizliğin doğası gereğidir. Yüksek bir ahlaki normdan hareket eden Sivil İtaatsizlik, düşmanlıkları derinleştirme, ayrılıkları keskinleştirme işlevlerine sahip olamaz. Bu onun isminde taşıdığı “Sivil” sıfatına aykırılık oluşturur.

Ancak şiddetin ne olduğu ve nerede başlayıp nerede bittiği çok tartışılan bir konudur. Sivil İtaatsizlik alanında, kabul edilen sınır ise; eylemin karşıtlarının ya da eylemsel süreçte etkileşim içerisine girilebilecek üçüncü kişilerin fiziki ve psikolojik bütünlükleridir.³⁶ Bu şekillerde ortaya çıkan herhangi bir zarar ise itaatsizlik eyleminin sivil niteliğine aykırı düşecektir.

Sivil İtaatsizliğin şiddet içermeyeceğini tespit ettikten sonra, acaba yapılan itaatsizlik eylemlerine devletin verebileceği ve şiddet içeren karşılıklara karşı alınacak tavırlar dahilinde Sivil İtaatsizlik şiddeti bünyesinde barındırabilir mi sorusu ile karşı karşıya kalmaktayız. Burada kısaca şunu belirtmekte fayda görüyoruz ki; devletin sahip olduğu şiddet tekeline, onu kullanması halinde dahi, yine şiddet ile

³⁵ COŞAR, Y. (2001), “Sivil”, COŞAR, Y. (2001), “Kamu Vicdanına...”, s. 11.

³⁶ a.g.e., s. 12.

karşı çıkmak bir hükümet darbesi, bir isyan ya da bir devrim hareketi ile açıklanabilse bile Sivil İtaatsizlik kavramı ile açıklanamaz.³⁷ Demokratik devletlerde devletin uyguladığı şiddet ne kadar kabul edilemez olsa bile, ona karşı şiddetle karşı gelmek söz konusu olamaz. Demokratik hukuk devletinde siyasi refleks veya düşünceler ya sistemle bütünleşip korunurlar ya da bu refleks veya düşünceler belirli prosedürler takip edilerek sistemin dışına atılırlar. İşte bu ayrımı belirleyen ölçüt ise şiddet unsurunun kendisidir.³⁸

Bireylerin ihlalleri, saf şiddet içermesi halinde belirttiğimiz gibi itaatsizlik sınırları içerisinde değerlendirilemez. Bireylerin ihlalleri sosyal amaçla yapmaları halinde ise, siyasal eylemden bahsetmemiz mümkündür. Ancak bu hangi saik ile yapılırsa yapılsın, itaatsizlik eylemleri sınırlayıcı unsurlara sahip olmalarından dolayı siyasaldırlar. Weber’inde ifade ettiği gibi, yasal şiddet kullanımı, diğer bir deyişle meşru güç kullanımı tekeli devlete aittir. Kant ise, şiddet-devlet-yasa ilişkisinde, bir uca şiddetin bulunmadığı yasa ve özgürlük ortamı, diğer uca da özgürlük ve yasaya dayalı şiddeti koymaktadır. İkinci olasılık ile ilgili olarak Kant; aşağı yukarı Hobbes ile paralel olarak, genel bir güç yoksa yasa yoktur; genel bir yasa yok ise adalet yoktur, anlayışını benimsenmiştir.³⁹

Devlet şiddetine karşılık verme durumu hakkında ayrıca, devlet-şiddet denkleminde, devletin yasal olarak şiddeti kullanabilmesi ikili bir görünüm tesis etmektedir. Devletin bu şiddet tekeli, düzeni sağlayıcı etki gösterebildiği gibi, tam ters olarak düzen bozucu bir işlev de gösterebilmektedir. Bu nedenle şiddet tekelinin sadece toplum yararına uygun olarak kullanılması gerekir. Ama bu, iktidarın ve egemenliğin gerekli olan şiddet kullanımı, devlet ve hükümet için sürekli kendini yeniden yapılandırmak için sonsuz bir yetki çerçevesinde kullanılamaz. Ama şiddet’in tehlikeli bir araca dönüşmesi hiç de zor değildir. Nitekim şiddet tekeli tanınmış devletler tarih öncesinden bugüne kadar bunu kötüye kullanmışlardır ve

³⁷ **ÖKÇESİZ, H.** (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 118.

³⁸ **ÇAĞLAR, B.** (1993), “*Demokratik Hukuk Devleti*”, Argumentum Hukuk Dergisi, Yıl- 4, Sayı: 35-41, s. 651, Ankara.

³⁹ **TUNÇAY, M.** (1985), “*Batı’da Siyasi Düşünceler Tarihi*”, Teori Yayınları, s. 188, Ankara.

bunu sadece belli bir azınlığı koruyup kollamak için kullanmışlardır. Sivil itaatsizlik eylemlerinde bu tür keyfi şiddete karşı elbette meşru müdafaa hakkı saklı kalacaktır ama çok dikkatli olunması gerekir ki; bireyin sınırlı ve hukuka uygun şiddet yetkisini aşan bir itaatsizlik uygulamasında, devletin, şiddet tekeli karşısına almakla kalmayacak ayrıca, kullanılan keyfi şiddetin yasal bir kalıba sokulmasına katkıda dahi bulunacaktır.⁴⁰

Tüm bunların yanında yukarıda meşru-müdafaa hakkında az da olsa değindiğimiz gibi, Sivil İtaatsizliğin karakterindeki somut eylem görünümü, onu ister istemez çevresinde çeşitli değişimle yaşatıp, onun şiddet ile ilişkilendirilmesine neden olacaktır. Eylemsel hareketler hiç şüphesiz söz konusu bu değişimleri, Sivil İtaatsizliğin varlık nedeni ve amaçları bakımından “şiddetsizlik” olarak ölçülebilecek düzeyde tutmalıdır. Bundan kasıt ise, eğer Sivil İtaatsizlik ile yüksek ahlaki değer ve haklar yanında temel insan hakları orijininde de harekete geçiriliyorsa bu durumda bir haklar hiyerarşisi aramak gerekecektir. Yani, itaatsizlik eylemi ile elde edinmek istenen amacın eylemsel platformda hedeflenen amaçtan daha üst bir hakkın kullanılmasının engellenmemesidir. Devletin şiddet tekeli nasıl yasa ile bağlı ise Sivil İtaatsizliğinde şiddeti –ya da şiddetsizliği- hem üçüncü kişiler hem de onların hakları ile sınırlandırılmalıdır. Hedeflenen özgürlük ve onun hacmi ile engellenen özgürlüğün hacminin dengelenmesi zorunluluğu işte buradan gelmektedir. Ayrıca haksız bir fiziki güç kullanımı olarak şiddetin Sivil İtaatsizlik edimlerinden dışlanması önemli bir nedeni de, şiddetin asla itaatsizliğe ait bir ifade tarzı olmayışıdır.⁴¹

Şiddetsizlik unsurunun en açık şekilde görüldüğü durum Gandhi’ci Satyagraha’dır. İleride değineceğimiz bu teoriye göre, yaralayıcı ve zarar verici eylemlerin yanında yaralayıcı ve zarar verici sözlerden bile kaçınılması, karşıtının malına dahi zarar verilmemesi söz konusudur.⁴² Aslında Gandhi’nin şiddetsizlik ile

⁴⁰ ELIAS, N. (1992), “Şiddet ve Medeniyet: Fiziki Şiddet Üzerindeki Şiddet Tekeli ve Bunun İhlali”, Birikim Dergisi, Sayı:38, s. 59, İstanbul.

⁴¹ ÖKÇESİZ, H. (1996), “Sivil”, s. 116.

ortaya koyduğu eylem Bové'ye göre “İşbirliği Yapmamaktır”. İnsanlar kendi gördükleri zulme katlanmaktadırlar çünkü efendilerine nasıl karşı koymaları gerektiğini bilmemektedirler. Bir sonuca varmayacak şiddetli bir çatışmadan duyulan korku (çoğunluk böyle bir çatışmadan ne zevk alıyor ne de böyle bir çatışmaya girecek imkanlara sahiptir.), onların kendi kölelik düzenleri ile işbirliği içerisine hapsedektir. Rejimin doğasına bağlı olarak, onlarda iktidarın işbirlikçilere sunduğu kişisel avantajlardan, toplumsal statü, konfor ve huzurdan yarar sağlamaktadırlar.⁴³ Gerçektende, Gandhi'den önce, politikayı ya da yanlışları değiştirmek isteyen herkes amaca ulaşmanın en hızlı araçlarına başvuruyordu: komplo, savaş, gerilla, ittifaklar, seçimler... önemli olan iktidarı almaktır, araçların önemi yoktur. “Amaç araçları meşru kılar” şeklindeki Makyavelist söz ya da bunun Sosyal Demokrat versiyonu olan “Seçim vaatleri yalnızca bu vaatlere inananları bağlar” bunun kanıtıdır, ahlak politikanın vestiyerindedir. Bu durumda kişi, zorunluluk adına kendi vicdanını rahatlatır: İnanç gereği değil, ihtiyaç gereği şiddete başvurulmaktadır.⁴⁴ Gandhi ne amacı araçların önüne geçirmiş, ne de; ahlaki sınırlardan ödün vermiştir.⁴⁵

Gandhi'nin yanında, kendisi de bir Sivil İtaatsiz olan Heinrich Böll, bir mağaza vitrinine fırlatılan bir taş dahil olmak üzere, şiddetin her türüsünü reddettiğini söyler. John Rawls'da şiddete karşı çıkmaktadır. Ona göre Sivil İtaatsizlik kapsamında kişilere şiddet –özellikle saf şiddetin- uygulanmaması gerekir. Bunun nedeni olarak ise şiddetin üçüncü kişilerin medeni haklarını kullanmalarını engelleyeceği ve bu engellenmenin Sivil İtaatsizlik kapsamında değerlendirilemeyeceğini gösterir. Rawls şiddetsizliği savunurken başka bir neden olarak; itaatsizliğin sınırını gösterir. Ona göre itaatsizliğin sınırı; yasanın çizdiği

⁴² “Kendine saygıyı ilke edinmiş kişi, kendi edimlerini sürekli olarak doğru ve iyi olduğuna inandığı şey ışığında analiz eder... kendi kişisel adalet isteğini tatmin etmek için öfkesinin peşinden gitmeyi reddeder.”, **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 56.

⁴³ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 58.

⁴⁴ a.g.e., s. 61.

⁴⁵ “Araçlar tohum gibidir, amaç da ağaç gibidir. Amaç ile araçlar arasındaki ilişki, ağaç ile tohum arasındaki ilişki kadar zaruridir.”, “Sizin büyük yanılmız amaç ile araçlara arasında hiç ilişki olmadığını sanmanızdır. Bu hata, dindar kabul edilen insanlara bile sayısız cinayetler işletti.”, “Şiddetsizlik [sevginin gücü olarak anlaşılır] ve hakikat birbirlerinin içine öylesine sıkı sıkıya geçmişlerdir ki... bunlar aynı paranın iki yüzü gibidir...”; **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 62-63.

sınırlar içerisinde ona itaat etmemektir. Buna göre, yasa çiğnenmektedir, ama yasaya bağlılık: edimin aleni ve şiddetsiz oluşunda ve yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır bulunmakta kendini göstermektedir.

Şiddetsizlik, güç kullanmamak demek değildir, insanın bütünlüğüne saygılı bir gücün ifadesi olarak fail sayısı ile çarpılan kişisel tavır demektir. Dolayısıyla Sivil İtaatsizlik, şiddetsizlik açısından, teşhir edilen adaletsizlik durumunu oluşturan güç ilişkilerini değiştirmeyi hedefleyen bir mücadele biçimidir. Kişi, haklarını talep etmek için ya da adaletsiz bir inisiyatifle işbirliği yapmayı reddetmek için, kendisine baskı uygulayana karşı çıktığında, bu bir tür politik saldırganlık kanıtıdır, toplumsal bir dövüşkenlik gösterisi yapılmış olur, ama kişi şiddete yol açan nefrete sürüklenmesine izin vermez.⁴⁶

Son olarak çalışmamızda kavram kargaşasına yer vermemek amacıyla şiddet ve şiddetsizliği gerekli kavramlar ile karşılaştırmak taraftarız.

Şiddet ile saldırganlığı karşılaştırmak gerekirse, burada, taleplerin saldırganca ifade edilmesini şiddet özelliği olarak görüp kınamak, dezenformasyon yapmak olacaktır. Buna karşı olarak, Pasiflik ise Şiddetsizlik demek değildir. Şiddetsizlik ancak doğrudan eylemde bulunur, düşünülen şeyin eyleme geçirilmesinde yer alır. Nihayet, “Şiddetsizliği” “Korkaklık” la eşanlı görme niyetini ise şu örnekle çürütebiliriz. Acaba çok iyi eğitilmiş bir asker mi, yoksa Tienanmen’deki tankların önünde duran öğrenci mi daha cesur sorusunda yatmaktadır bu hipotez.

1.1.3.4. Siyasi ve Hukuki Sorumluluktan Kaçınılması

Aleni yapılan Sivil İtaatsizlik eylemlerinin eylemcilerinin de aynen yaptıkları eylem gibi, kamuoyunda açıkça görülmeleri ve bilinmeleri durumunu açıklamıştık. İşte o durum’un en doğal sonuçlarından biri de, bilinen bu kişilerin yaptıkları eylem dolayısıyla ortaya çıkan siyasi ve hukuki sorumlulukları kabul etmeleridir.⁴⁷

⁴⁶ a.g.e., s. 65.

Burada, yapılan eylemin sorumluluğunun üstlenilmesi ve yaptırımına boyun eğilmesi durumu Sokrates⁴⁸'te açıkça görülmektedir. Daha sonra değineceğimiz bu durumda; Sokrates, devletin ürettiği her türlü normu adil olup olmadıklarına göre tek tek sınımış, adil bulmadıklarına uymamış, fakat yargıcın verdiği cezaya devletle olan temel sözleşme gereği rıza göstermiştir.

Bu unsur'da önemli olan bir başka konu ise; sorumluluk'tan kaçmamanın nedenleridir. Belli bir kısım teorisyen, sisteme ve hukuka bağlılığın somut yaptırım tarzını göze alma ve ona katlanma ile değerlendirilebileceğini iddia etmektedirler. Bu teorisyenlere göre, hukuki sorumluluğu üstlenmek eyleme samimiyet bahşetmesinden bahsedeler ve çoğunluğun desteğini almada bunun önemli olduğunu belirtirler. Diğer bir kısım teorisyen ise, meşru düzeyde girilen bir eylemden dolayı cezalandırılmayı kabul etmenin doğru olmadığını da ısrar etmektedirler.

Kanaatimizce, mevcut sistemi somut bir politika veya norm çiğneyerek her kim eleştiriyor ise ve norma karşı gelen o norm'un dahil olduğu sistemi korumakta olan "norm-yaptırım" ilişkisini kendileri için reddediyorlar ise, kamuoyuna yapılan çağrılar yeterince inandırıcı olmayacaktır. Bu özveriyi göstermek, eylemin muhataplarından gerekli ilgiyi görecektir.⁴⁹ Bunu destekleyen diğer bir argüman ise, aktif ve potansiyel Sivil İtaatsizlik eylemcilerinin sayısının sürekli artmasına paralel olarak: hükümetin, protestoculara sıradan suçlu muamelesi yapma ya da onlardan samimiyetlerinin delili olarak fedakarlık talep etme eğilimini, pragmatik nedenlerle şart koşmaktadır.

Gerçekten de; örneğin Fransa'da Genetiği Değiştirilmiş Organizmaları tarlalardan herkesin gözü önünde söken eylemciler Avrupa Parlamentosu Başkan

⁴⁷ COŞAR, Y., "Sivil", COŞAR, Y. (2001), "Kamu Vicdanına...", s. 11-12.

⁴⁸ Cezaya katlanma felsefesinin en tipik örneğini veren Sokrates'e göre; "değeri olan bir kimse, yaşayacak mıyım yoksa ölecek miyim diye düşünmez. En doğru davranış, tehlike karşısında direnmek: ölümü ya da başka tehlikeleri değil, ancak onuru göz önünde bulundurmadır." der. AKGÖL, N. (1971), "Sokrates ve Savunması", s. 21, İstanbul.

⁴⁹ ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil", s. 121.

Yardımcısı Gérard Onesta'yı dahi yanlarına çekmeyi, bu unsur dahilinde, başarmışlardır.⁵⁰

Daha öncede belirttiğimiz gibi Sivil İtaatsizlik eylemcilerinin çoğunun motivasyonunu sağlayan devlet ile toplum arasında yapılan anlaşmanın bozulmasıdır. Buradan itaatsizlik eylemcisi, bu sözleşmenin bozulup da güvenin sarsılmasından, tekil olan davranış modellerini irdellemek ve son olarak yargıcın kararına itaat etmektedir. Bunu yapmasının nedeni olarak ise; bir tarafın yapmış olduğu anlaşmaya aykırı davranış veya yanlış, diğer tarafın haksızlık yapmasına asla neden olarak kabul edilemez. Bu şekildeki davranış kalıbı kabullenmenin değil aksine direnmenin ve tutarlılığın görüntüsüdür.

1.1.3.5. Ortak Adalet Anlayışına (Kamu Vicdanına) Çağrı

İtaatsizlik eylemi toplumsal yapıya yönelik bir çağrı, çoğunluğa verilen bir mesaj niteliği taşımaktadır. Rawls'a göre, bu anlayışın temel ilkelerinin uzun dönem devam eden kasıtlı ihlali, özellikle de eşitlik ve temel özgürlükler ilkelerinin ayaklar altına alınması ya teslimiyete ya da başkaldırıya yol açar. Sivil İtaatsizlik yolu ile bir azınlık grup, çoğunluğun yaptıklarının bu şekilde anlaşılmasını isteyip istemediğini gözden geçirmeye ya da ortak adalet anlayışına uygun azınlığın taleplerini tanımak isteyip istemediğini incelemeye zorlar.⁵¹

Ortak adalet anlayışının bir diğer yanı ise çıkar dengelemesidir. Sivil İtaatsizlik eylemler yolu ile bireysel çıkarlar ya da toplumun bir kısım üyelerinin haklarını diğer bir kısım için gasp etme amacını taşımaz. Yani hiçbir grup ya da kişi kendi düşüncelerini topluma dayatma adına Sivil İtaatsizlik tarzı eylemlerden fayda umamaz. Böyle olsa bile yapılan eylemin verdiği ne bir mesaj vardır nede bir çıkar

⁵⁰ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), "*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*", s. 14, Gérard Onesta : "Biz yolumuza devam edeceğiz. İnsanlar kendi geleceklerine kendileri karar vermeli, çokuluslu kimyasal tarım şirketleri değil.", "Başkasına ait mülkün tahrip edilmesinin bir suç olduğunu size hatırlatmalıyım", "Sorumluluğu üstleniyoruz".

⁵¹ RAWLS, J., "*Sivil*", COŞAR, Y., "*Kamu...*", s. 58-59.

dengelenmesi söz konusudur. Bu eksiklikler şüphesiz eylemi Sivil İtaatsizlik olmaktan çıkartır.⁵²

Sivil İtaatsizliğin yaptığı çağrı, içerisinde gerçekleştiği toplumun temel değerlerine, düşüncelerine ve dünyayı algılayışına dayanmaktadır. Buna göre eylemcinin çağrısı: devletin yaptığı ve kendisinin karşı çıktığı söz konusu işlem ile işte bu değer ve düşüncelerin korunmaya çalışıldığıdır.

Kamu vicdanına yapılan bu çağrı, itaatsizlik eylemleri ile, bireysel çıkarları gözetmenin yerine kamusal yarara ve hedeflere yönelik siyasal direnişin ana dayanağıdır. Bu dayanak ayrıca, eyleme siyasi bir nitelik kazandırırken, ahlaki bakımdan ise, kamuya ve onun değerlerine atıf yaptığı referanslarla gerçekleştiği toplumdan kopmaz.⁵³

Bu unsur, eylemi bencil tutkularından uzak bir motivasyona dayandırdığı, hedef kitlenin vicdanlarında haklılık duygusu ortaya çıkardığı ve eylemi gerçekleştirirken her türlü çifte standarttan kaçınma, şiddeti reddetme, yasal yolları tüketme ve eylemin sonuçlarına katlanma gibi samimiyet görünümleri içerdiği için referans bir değer gibi savunulabilir.

1.1.3.6. Sistemin Geneline Değil Tek Tek Haksızlıklara Karşı Ortak Platformda Eylem

Sivil İtaatsizlik topluma yönelik külli bir karşı çıkışı ifade etmez. Yalnızca devletin aksayan, devlet ile toplum arasındaki temel sözleşmeyi bozan unsurlara karşı oluşturulan bir direnişi ifade etmektedir. Yani kısaca sistemin tümüne yönelik bir başkaldırı söz konusu değildir. Bunun nedeni ise Sivil İtaatsizlik teorisinde öngörü sistemin az ya da çok ama en son durumda adil olduğu yönündedir. Bu adillik

⁵² COŞAR, Y. (2001), "Sivil", s. 13, Coşar burada şu örneği vermektedir. Dini özgürlükleri ihlal edilen bir mezhebin haklarını savunmak için Sivil İtaatsizliğe başvurmak mümkünken, dini inançları ya da dini kuralları toplumun geneli için geçerli kurallar haline getirmek amacıyla böyle bir yola başvurulamaz. Aksi takdirde Sivil İtaatsizlik bir baskı aracına, bir dayatma mekanizmasına dönüşmüş olur.

⁵³ ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil", s. 118.

öngörüsü Sivil İtaatsizlik teorisini siyaset üstü bir konuma sokmakla beraber herhangi bir siyasi ideoloji ile birlikte anılmasını da engeller. Farklı bir bakış açısıyla söylenen şey,düşünsel düzeyde tamamen bir örtüşmenin değil kısmi çakışmaların yeterli olmasıdır.

Yukarıda bahsedilen durumlar Sivil İtaatsizlik eylemlerinin müddetini etkilemektedir. Tekil durumda ki haksızlıklara karşı girişilen eylemler, söz konusu haksızlığın giderilmesi ile son bulur. Bu süre somut olaylarda elbetteki farklılık göstermektedir.

Bunların yanında itaatsizlik eylemlerini tekil haksızlıklara karşı olması durum dan dolayı, girişilen eylemlerin nitelikleri de süreleri gibi farklılık gösterir. Bu tip bir eylemsel birliktelikte, farklı dünya görüşlerinin temsil edileceği söz konusu olmaktadır. Eylemci çeşitliliğini getiren bu birliktelikler için değişik yapılanmalar kurulabilecektir. Bu yapılanmalarda ortak özellikler olarak ise ademi merkezîyetçilik, taban inisiyatifine dayanmak ve demokratik olmalarını sayabilmekteyiz. Bu somut olgudan da anlaşılacağı gibi, Sivil İtaatsizlik eylemleri siyasi partiler tarafından gerçekleştirilemez. Çünkü yukarı da verilen eylemsel özneler siyasi partiler için geçerli değildir. Siyasi partiler, insanları ortak bir dünya görüşü etrafında bir araya getiren kalıcı örgütlenmelerdir. Bundan dolayı da yapılacak çağrılar bir parti nosyonu taşıyacağı için dışarıdan katılabilecek kişiler için psikolojik bir engel oluşturacaktır ve böylelikle farklı dünya görüşündeki kişileri ortak tekil bir hedefe kilitlemek imkansız olacaktır.⁵⁴

Yine bu unsur, Sivil İtaatsizliği; bir grubun, devletin yasal rejimini reddetmesi, ya da egemenliğini tanımayarak belli bir bölgede savaş ya da ayaklanmalara sebebiyet vermesinden ayırmaktadır. Bu unsur nedeni ile itaatsizlik eylemcisi eylemi yaparken kendilerini sistemden tamamıyla soyutlamazlar. Eylemciler kendilerini toplum dışı görmedikleri gibi, bu şekilde de görünmek istemezler. Dworkin'in⁵⁵ de ifade ettiği üzere: bu kimseler hükümetin ve sistemin

⁵⁴ COŞAR, Y., "Sivil", COŞAR, Y. (2001), "Kamu Vicdanına...", s. 14.

meşruiyetini temelde kabul ederler; sorumluluktan kaçmak istemezler, tam tersine yurttaş olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirmek gayreti içerisindeyler. Her ne kadar sisteme külli bir karşı çıkış olmasa da, sistemin tıkanmış olan damarlarını açmada Sivil İtaatsizlik yardımcı bir etken olarak kullanılmaktadır. Gerçekten, temsili demokraside, kural olarak, itaatsizliğe gerek duyulmaz. Kamu yetkililerinin bir politikada değişiklik yapmalarını istemek için onlara mesaj gönderecek kanallar normalde mevcuttur. Siyasi partiler seçmenlerini seferber eder, sendikalar kitlelere seslenir, dernekler herhangi bir çıkarı savunurlar, vs.⁵⁶ Ama mevcut bu kanalların tıkanması halinde Sivil İtaatsizlik eylemleri, bunların tekrar işler hale gelmesine, şüphesiz ki, yardımcı olacaktır.

Tüm bunlar ışığında son olarak şunu söyleyebiliriz ki; Sivil İtaatsizlik tabiatı gereği yeni bir sosyal ya da siyasal düzen kurmayı amaçlamaz. İtaatsizlik eylemleri ile istenen sadece o anda yürürlükte olan yasadan daha ahlaki ve iyi bir yasanın yolunu açmaktır. Sivil İtaatsizlik düzeni tamamen değiştirmek amacıyla olmadığı gibi devleti yıkmak amacını da taşımaz. Ama bu devletin her koşulda mutlak otoritesini kabul anlamına gelmemektedir. Yani, devleti reddetmeden ona hayır diyebilmektir Sivil İtaatsizlik. Başka bir deyişle; devlete olan mecburiliği ona kölelikten ayırmak ve devleti reddetmeden gerektiğinde toplum adına ona karşı durabilmektir.⁵⁷ Sivil İtaatsizlik yıkıcı olmadığı gibi yapıcıdır. Bunun yanında Sivil İtaatsizliği devrimsel dinamiklerle karıştırmamak gerekir. Gerçekten de, itaatsizlik eylemcisi –devrimci eylemcinin tersine- bir devrimciden farklı olarak mevcut otoritenin genel çerçevesini ve hukuk düzeninin genel meşruiyetini kabul eder. Ama bu ayrım'ı somut koşullarda yapmak gene de kolay değildir. Nitekim, itaatsizlik eylemcisi de, devrimci ile en azından “dünyayı değiştirme” özlemini paylaşır.⁵⁸

⁵⁵ **DWORKIN, R.**, “Sivil”, **COŞAR, Y.**, “Kamu Vicdanına”, s. 143.

⁵⁶ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 190.

⁵⁷ **ATAY, T.** (1999), “Sivil İtaatsizlik : Antropolojik Çağrışimler”, Disiplinlerarası Kolokyum, 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, Sayı. 1, Cilt 1, s. 162.

⁵⁸ **ARENDR, H.** (2001), “Sivil”, **COŞAR, Y.** (2001), “Kamu Vicdanına”, s. 82.

Kıscacası demokratik yaşam engellendiğinde, itaatsizlik, temsili demokratik sistemin yanlışlıklarını yapı-sökümüne uğratar ve eşzamanlı olarak da, sürekli, katılımcı, radikal olarak adlandırılan, daha fazla tepki veren bir başka sisteme sistemin evrilmesini teşvik eder.⁵⁹

Son olarak Sivil İtaatsizlik, elbette, yukarıda belirtildiği gibi; sistemi tamamen hedef almaz fakat, sistemin sorgulanmasını sağlar. Bu iki kavram birbirlerinden oldukça farklı olmakla beraber gerçekten; sistemi külliyen değiştirmekle, onu gülünç düşürerek hatalarını göstermek oldukça farklı konseptlerdir.⁶⁰

1.1.3.7. Haksızlığın Ciddi, Eylemin Orantılı Olması

Sivil İtaatsizliğe ancak ciddi haksızlıklara karşı başvurulur. Bu haksızlıklar kendiliğinden doğan haksızlıklar olabileceği gibi, asıl haksızlığı bertaraf etmenin önünde engel olarak bulunan durumlar da olabilir. Özellikle son durum olmak üzere, her durumda çok iyi bir değerlendirme yapılmalı ve yasal yollar denenmelidir ve eğer yasal yollardan herhangi bir sonuç alınamıyor ise o zaman itaatsizlik eylemine başvurulmalıdır. Bu aşamada itaatsizlik eylemi yukarıda özellikleri verilen ciddiyette olan bir haksızlığa karşı girişilmelidir. Yoksa hem yasal yollardan sonuç alınmadığı her durumda Sivil İtaatsizliğe başvurmak gibi bir durum ortaya çıkar ki, bu nedenle Sivil İtaatsizlik işlevsiz hale gelecek ve katılanların kamuoyu gözünde inandırıcılıkları yara alacaktır.⁶¹

Ciddi haksızlığın ne olduğu konusu tartışmalıdır. Rawls, ciddi haksızlığı Sivil İtaatsizlik terimi üzerinden tanımlarken, Sivil İtaatsizliğin toplumun vicdanına ve adalet duygusuna hitap eden bir süreç olduğunu ve yukarıda da belirttiğimiz gibi, diğer koşulların aynı kalması şartı ile itaatsizlik eylemi asli ve aleni haksızlıklara ve

⁵⁹ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 213.

⁶⁰ a.g.e., s. 15.

⁶¹ COŞAR, Y., “Sivil”, COŞAR, Y. (2001), “Kamu Vicdanına...”, s. 14-15.

mümkün olduğu ölçüde diğer haksızlıkları ortadan kaldırmaya engel teşkil eden haksızlıklarla sınırlamayı daha uygun görmüştür. Bu da yine onun oluşturduğu adalet teorisinde yer alan ilk adalet ilkesinin, yani eşit özgürlükler ilkesinin ve de ikinci ilkenin ikinci bölümünün, yani şans eşitliği ilkesinin bariz biçimde ihlal edilmesi ve bu ihlalin uzun süreden beri devam ediyor olmasına bağlıdır.⁶²

Ciddi görülen haksızlığa karşı yapılan eylemin ölçülü olması gereği de bu konuda ki diğer bir husustur. Eylemin, ölçülü, amaca uygun, karşı çıkılan haksızlıkla makul bir ilişkisi olmalıdır. Eylemsel döngüde hangi tür itaatsizliğe karar verilirse verilsin, bunun hedefe yönelik, çatışmanın sona ermesinden sonra ortaya çıkması istenen duruma uygun olması gerekir.⁶³

1.1.3.8. Haksızlıklara Karşı Önyargısız ve Çifte Standart Kullanılmadan Tavır Alınması

Bu koşul kamuoyu desteği arayan Sivil İtaatsizlik eylem ve eylemcisi için temel bir öznedir. Kamu vicdanına/ortak adalet anlayışına çağrı amacını güden Sivil İtaatsizlik eylemcisi haksızlıkla ilgili herhangi bir çifte standart kullanamaz.

Sivil İtaatsizliğin incelediğimiz tanımı ve unsurlarından sonra son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, tek bir bireyin eyleminin Sivil İtaatsizlik eylemi sayılıp sayılmayacağı yoğun bir tartışma konusudur. Arendt daha önce belirttiğimiz görüşlerinde Sivil İtaatsizliğin ancak bir grup eylemi şeklinde gerçekleştirilebileceğini söylemekte idi.⁶⁴ Buna karşılık Coşar⁶⁵, Sivil İtaatsizliğin yukarıda saydığımız unsur ve özelliklerini bünyesinde barındıran, özellikle de aleni olan, çağrı amacı güden bireysel eylemlerin de Sivil İtaatsizlik olarak tanımlanmasının doğru olduğunu söylemektedir. Coşar'a bizde katılmaktayız ve

⁶² RAWLS, J., "Sivil", COŞAR, Y., "Kamu...", s. 62.

⁶³ GALTUNG, J., "Gandhi ve Alternatif Hareket, Teoride Satyagraha- Normlar", COŞAR, Y. (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 216, İstanbul.

⁶⁴ ARENDT, H. (2001), "Sivil", s. 81.

⁶⁵ COŞAR, Y., "Sivil", COŞAR, Y. (2001), "Kamu Vicdanına...", s. 11.

bireysel eylemlerinde itaatsizliğin unsur ve özelliklerini taşıdığı sürece grup eylemleri gibi Sivil İtaatsizlik adı altında değerlendirilmesi taraftarıyız.

1.1.4. Sivil İtaatsizlik ve Meşruiyet Paradoksu

1.1.4.1. Genel Olarak Meşruiyet Kavramı

Burada gerçek anlamı ile bir paradoks durumu ile karşı karşıya bulunmaktayız: İtaatsizlikte bulunanlar, yasayı düzeltmek için yasayı engellemektedirler.⁶⁶ Bu da İtaatsizliği yasadışı bir eylem yapar. Yurttaşlar, topluluğun bir bölümü için sorun oluşturan bir durumla karşı karşıya olduklarında, kendi seçtikleri kişileri, politik mercileri uyarırlar. Politikacı bir karşılık vermezse ya da elinden bir şey gelmediğini ifade ederse, yurttaşlar hukuku sorgularlar. Eğer hukuk onlara cevap verebilecek durumda değilse, sorgulamalarını politikanın ve hukukun alanına “Eylem Yoluyla” sokmaktan başka bir şey düşünülemez. Bu, bir anlamda, eylem halindeki yurttaşların hukuka “Sahip Çıkmalarıdır”.⁶⁷

Meşruiyet kavramının dar ve geniş olmak üzere iki tanımından bahsedilebilir. Dar tanım, pozitivist hukukta söz konusu olmaktadır. Buna göre meşruiyet;

Bir işlemin ya da olayın olumlu nitelikteki bir hukuk normuna uygun olması

şeklinde anlaşılmaktadır.

Böylelikle meşruiyet, bir kavram, bir kurum ya da kuralı kendilerinin üstünde bulunan “hukuksal” ya da “etik” bir norma uygun olmasını ifade eder.⁶⁸ Kısaca, kuralın meşru olup olmadığını o kuralın “hukukun”, “ahlakın”, “geçerliliği olan bir değer” üzerinde bulunup bulunmadığına bakılarak anlaşılabilir. Bu nedenle

⁶⁶ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 169.

⁶⁷ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 183.

⁶⁸ ATAY, E., “Hukukta Meşruiyet Kavramı”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 121-122.

meşruiyet kavramı, yetkili organlar tarafından konulmuş olan herhangi bir kanuna uygun olmayı ifade eden yasallık kavramından ayrılır. Çünkü hukuk kuralları da varlıklarının meşruluğunu ispatlamak zorundadırlar.⁶⁹

Son olarak şunu unutmamak gerekir ki, meşruiyet ile yasallık birbirinden ayrı kavramlardır. Bu farklılık kuralların uygulanmasında ortaya çıkar ve yürürlükteki bir kurala uygun davranış sergilemek, işlem veya eylemi hukuka uygun hale getirirse bile; her zaman onun meşruluğundan söz edilemez. Örneğin devletin çıkardığı bir kanun, nüfus planlaması çerçevesinde belli yaşın üstündeki insanların öldürülmesi halinde bunun suç olmayacağını belirtse. Buna uygun yapılan öldürme eylemleri hukuka uygun yasal eylemler olacak olsa bile, insan yaşamının değeri, yaşama hakkının üstün ahlaki vasfı dolayısıyla yapılan eylem hiç ama hiçbir zaman meşru kabul edilemeyecektir.

1.1.4.2. Sivil İtaatsizlik Olgusunun Meşruiyeti

Yukarıda açıkladığımız gibi yasallık ve meşruiyet kavramları farklı içeriklere sahiptirler. Bu çerçeveden Sivil İtaatsizlik olgusuna bakar isek, Sivil İtaatsizliğin yasal hiçbir yanı olmadığını görmekteyiz. Konuya tersinden bakarsak da, yasalara uygun olan bir hak arama metodu da yasallığın verdiği öz ile Sivil İtaatsizlik olarak adlandırılmayacaktır. Yasal olmamak her ne kadar Sivil İtaatsizlik eyleminin unsuru gibi gözükse de, elbetteki her yasaya aykırı eylem Sivil İtaatsizlik sayılamaz.

Sivil İtaatsizliğin yasallığından söz etmemizin olanaksızlığı nedeni ile onun meşruluğu üzerinde durmak gerekmektedir. Sivil İtaatsizliğin meşruiyetini Hukuksal Meşruiyet ve Hukuk Etiği Açısından Meşruiyet olmak üzere iki kategoride inceleyeceğiz.

⁶⁹ ATAY, E., “*Hukukta Meşruiyet Kavramı*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 122.

1.1.4.2.1. Hukuksal Meşruiyet

Dreier'in "Sivil İtaatsizliğe ilişkin on üç tez'inde" Sivil İtaatsizliği hukuksal meşruiyet temelinde değerlendirmiştir. Dreier⁷⁰ burada, Sivil İtaatsizliğin istisnai bir eylem şekli olduğunu ve ancak katı koşullarda ortaya çıkabileceğini söylemektedir. Ayrıca bu şekilde ortaya çıkan eylemsel sürecin, kısa süreli olması ve sembolik tarzdaki norm ihlalleri ile sınırlı kalması durumlarında ancak hukuksal meşruiyet kazanabileceğini belirtilmiştir. Dreier kısaca, siyasi ya da ahlaki bakımdan meşru sayılabilecek her itaatsizlik eyleminin, aynı zamanda hukuken de meşruluk niteliğine sahip olmasının zorunlu olmadığını ve demokratik bir anayasal rejim içerisinde adli ve hukuki imkan veya koruma, siyasi etkilenme ve yasal protesto olanakları sunması nedeni ile itaatsizlik tarzı gösterisel yönü ağır basan eylemlere başvurmak kural olarak yasak olduğunu belirtmektedir. Bu yasağa uymayan eylemcinin ihlal ettiği yasanın yaptırımlarına katlanma zorunluluğu ve bu bakımdan eylemin ciddiliği ile vicdaniliği üzerinde özellikle durmuştur.

Tüm bu söylenenlerden sonra, Dreier⁷¹ elbette Sivil İtaatsizliğin demokratik anayasal rejim içerisinde "istisnaen" de olsa meşru kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bu "istisnanın" nedeni olarak ise; devlet aygıtı dışarısında var olan Doğal Hukuk öğretisinin anayasal rejim içerisindeki görünümü olarak göstermiştir. Burada anlatılmak istenen, demokratik anayasal rejim içerisinde normalde Doğal Hukukun Pozitif Hukuk karşısındaki üstünlüğünün, anayasanın diğer yasalar karşısındaki durumu ile yer değiştirmesi olarak görmesidir.

Burada anlatılan ve yasalar hiyerarşisinin, Doğal-Pozitif hukuk ayrımının yerini almasıdır. Kanımızca burada anlatılmak istenen; anayasanın toplum ile devlet arasında yapılmış olan temel bir anlaşma olduğu ve devletin bu anlaşmayı bozduğu an toplumun devleti tekrar bu anlaşmanın, bu temelin, içine çekmesinin bir gereklilik olması ve bundan dolayı, toplumun bu yönde eylemsel bir birliktelik göstererek

⁷⁰ DREIER, R., *Dreizehn Thesen Zum Zivilen Ungerhorsam*'inden aktaran ÖKÇESİZ, H. (1993), *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, s. 134, İstanbul.

⁷¹ DREIER, R., "Dreizeh", ÖKÇESİZ, H., "Sivil", s. 134-135.

harekete geçebilmesidir. Bu durumda yapılan eylemin de gerekli hukuki meşruiyeti kazanacağından şüphe duymamak gerekmektedir.

Dreier yukarıda bahsedilen hukuki meşruiyet kriterini oluştururken iki adet mahkeme kararından hareket etmektedir. Bu kararlardan biri Alman Federal Mahkemesinin Lüth kararı diğeri ise, yine Alman Federal Mahkemesi tarafından verilmiş Paetsch kararıdır.

Lüth kararını inceleyecek olur isek; Lüth, ahlaki ve siyasi bakımdan katlanılmaz bulduğu bir rejisörün, filmlerini alenen boykota çağırarak, tazminatla yükümlü kılan ve anayasaya uygunluğu tartışmasız bulunan bir hukuk normunu ihlal etmiştir. Hakim, düşünce özgürlüğüne ilişkin temel hakkın özel hukuktaki yayılma etkisi ya da ölçülülük ilkesine dayalı bir değerler takdirini gerekçe olarak göstererek onun bu eylemini haklı bulmuştur.⁷²

Bu kararda iddia şu şekildedir: temel hakları sınırlayan yasaların sınırını yine o temel hakkın anlamının ışığı belirler, öyle ki; bu hakkın içerdiği değer tüm sınırlamalara rağmen sürebilsin. Böylelikle, bir temel hakkı sınırlama durumunda; sınırın bu şekilde çizilmesi, temel hak ile sınırlayıcı yasa arasında bir karşılıklı etkileşim gerçekleşecektir. Temel hakka bir sınır çekmek ile birlikte, bu sınırlamalar, kendileri bu temel hakkın özgürlükçü ve demokratik devlette değer koyucu anlamının bilinci ile yorumlanacaklar, böylelikle temel hakkın sınırlandırıcı etkilerini de yeniden sınırlandırmaları gerekecektir.⁷³

Bu konuda verilen ikinci karar olan Paetsch kararıdır. Bu kararda, Federal Anayasa'yı koruma Dairesinin belirli uygulamalarına karşı taşıdığı anayasal kuşku ve kaygılar nedeni ile, bir devlet sırrını ortaya çıkarır ve Federal Alman Mahkemesi'nin görüşüne göre ceza yasasının 100. maddesini ihlal eder. Ancak aynı

⁷² **ÖKÇESİZ, H.**, *Recht-Staat-Vernunft-Studien zur Recht-Steorie 2'sinden aktaran*, **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Sivil İtaatsizlik Hakkı*, Disiplinlerarası Kollokyum 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 59, İstanbul.

⁷³ **ÖKÇESİZ, H.** (1999), "*Sivil İtaatsizlik Hakkı*", Disiplinlerarası Kollokyum 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 59-60.

mahkeme bu eylemi, değerlerin takdiri ve karşılıklı etkime kuramları ile ölçülülük ilkesi gereği Anayasa'nın 5. maddesinin 1. fıkrası (açıklama ve basın, bilim ve sanat özgürlüğü) göre haklı bir temel hak kullanımı olarak niteler.⁷⁴

Söz konusu bu davalar ve daha önce yapılan açıklamalar ışığında, Dreier Sivil İtaatsizlik bağlamında yapılan eylemlerin temel haklar bazında izdüşümünü yapmış ve bu tarz eylemlerin, temel haklar arasından ifade, toplanma ve bunlarla aynı düzlemde yer alan gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin temel hakların koruma alanına girdiğini ve bu alanın sınırlarını ise –yukarıda belirttiğimiz gibi- söz konusu temel hakların anlam ışığının ve geniş olarak yorumlanmış şeklinin çizdiğini söyler. Somut olaylar dahilinde yapılan eylemlerin bu sınırlar dahiline düşüp düşmediğinin belirlenmesinde; somut olay sonucu oluşan değerlerin takdirinin, karşı çıkılan ve ihlal edilen normun koruduğu hakların ve çıkarların, iddia edilen temel hakkın anlamı ışığında yorumlandıklarında, bu hakkın karşısında korunup korunamayacakları başka bir deyişle sınırın içinde olup olmadıkları ortaya çıkacaktır. Buna göre, yasaklayıcı normların hukuksal kalıbına uygun düşen eylemlerin temel hakların sınırları içerisinde olması için, yasa maddesinin koruduğu çıkarların, temel haklar çerçevesinde yapılan okumasından sonra bu hakkın çerçevesinde korunabilecekleri sonucu çıktığı zaman, önce *prima facie* itaatsizlik olarak görülen eylemin hukuksal meşruiyetinden söz edilebilir.⁷⁵

Frankenberg, Dreier'in aksine yasaya aykırı olmayı Sivil İtaatsizliğin ana öznesi olarak görmekte ve bu ana özne nedeni ile, hukuki meşruiyet tartışmasını gereksiz görmektedir. Ona göre; Sivil İtaatsizliğin hukuki meşruiyet tabanına sahip olması imkansızdır. Protesto, eylem gibi Sivil İtaatsizlik araçlarını meşruiyet sorunsalı içerisinde değerlendirmek bu aksiyonların öznesini yadsımak ve bunları yasayı delici veya ihlal edici yanlarını görmemektir. Bundan dolayı; bunlar anayasal

⁷⁴ DREIER, R., "Dreizeh" 'inden aktaran, ÖKÇESİZ, H., "Sivil", s. 60.

⁷⁵ DREIER, R., "Dreizeh" 'inden aktaran, ÖKÇESİZ, H., "Sivil", s. 60.

rejim ya da toplum devlet anlaşması içersinde değerdendirilmekte ve bu nedenle, öznesi gibi politik özelliklerinden de uzaklaştırılmaktadır.⁷⁶

Peki Sivil İtaatsizlik hakkının yasal yollarla kullanılması durumunda ne olacaktır? O zaman hukuksal meşruiyeti tartışabilecek miyiz? Yoksa ortada tartışacak bir şey kalmayacak mı?

Bu soruların iki cephesi vardır. Birincisi, Sivil İtaatsizliğin hukuk sistemi içinde maddi olarak kendine yer bulması sistemin kendisinin haksızlığını peşinen kabul etmiş olması sonucu doğurur ve bu da sisteme güveni sarsmasa bile toplum'un belli bir kesiminde şüphe uyandıracaktır. Yasanın kendi ortaya koyduğu şekilde reddedilmesi, kanunların her an adalete aykırı olabileceğini akıllara getirir. Ayrıca, kanunun adaleti sağlayacağına dair inanç'ın erozyona uğramasına neden olur. Kısaca Sivil İtaatsizliği hukuki güvence sistemine alınması sistem açısından çok risklidir. Pozitif Hukuk içerisinde kendine yer bulmuş bir Sivil İtaatsizlik, normalleşme evresine girer. Kanuni güvence ile cesaretlenen birey bunu her şey için kullanmaya kalkabilir, bu durumda ise Sivil İtaatsizliğin risk unsuru ile ahlakilik temeli sorgulanır hale gelir. Bu kamu vicdanına seslenme yetisinin gücünü bir hayli yıpratır. Ayrıca, maddi hukukta ki Sivil İtaatsizlik hakkı'nın kanunda yazılı hali ile uygulanması gerekecektir. En azından devletten ve toplumdan bu yönde bir beklenti olacaktır. Bu durum ise, Sivil İtaatsizliğin insan yüreği ve onurundaki yerinde ki hareket alanının kısıtlanmasına ve zaten insanın içinde var olan itaatsizlik dürtüsünün en büyük hasmı otorite tarafından evcilleştirilmesi sonucunu doğuracaktır.

1.1.4.2.2. Hukuk Etiği Açısından Meşruiyet

Hukuk etiği açısından Sivil İtaatsizliğin hukuki meşruiyet testine tabi tutulması hukuki meşruiyet tartışmalarından daha geniş bir alan tutmaktadır. Bu

⁷⁶ **FRANKENBERG, G.**, “Ziviler Ungehorsam und Rechtsstaatliche Demokratie” ‘den aktaran **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Sivil İtaatsizlik Hakkı*, Disiplinlerarası Kollokyum 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 136, İstanbul.

meşruiyetin görünümünü Tabii Hukuk, Sözleşme Kuramı ve Yararcılık yönlerinden incelemeye çalışacağız.

1.1.4.2.2.1. Tabii (Doğal) Hukuk

Tabii hukuk ekolünün öğretisine göre, Ortaçağ'da belli bir dönem tanrısal karakterli olarak kabul edildikten sonra, XII. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da hem devletin hem de kilisenin egemenliğini desteklemek amacıyla yönelik olarak yorumlanmıştır.⁷⁷

Bu ekolün hareket noktasını akıl ve insan tabiatı oluştururken, XII. ve XIII. Yüzyıllarda üzerinde önemle düşünülen “Sosyal Sözleşme Teorisi” ile devletin ve devlet organlarının otoritesini ve bu otoritenin sınırlarını açıklamaya çalışmışlardır.

Sivil İtaatsizliğin eylem öncesi düşünsel temeli Tabii Hukuk düşüncesi ile büyük bağlar göstermektedir. Ama bu bağlar tek bir Tabii Hukuk düşüncesi ile olmayıp, birden çok düşünce ile kurulmuştur. Buna neden olarak; Tabii Hukuk düşüncesinin ne zaman içindeki evrim ve gelişiminin, ne de kendi içerisindeki sorunlar karşısındaki argümanların benzer ve statik olmamasıdır. Farklı sorunlar karşısında verilmesi gereken farklı cevaplar nedeni ile evrimsel determinizmde yer yer farklılık göstermiş bu düşünce bir tanım yelpazesidir. Doğal Hukuk kavramı ve düşüncesi doğa ve hukuk kavramlarını anlayış tarzlarına, bu anlayışlarda kullanılan yöntemlere ve kavramları anlamlandırırken ileri sürülen postülatlara göre değişmektedir.⁷⁸

Doğal Hukukun yürürlükte bulunan hukuka etkisi kaçınılmazdır. Doğal Hukuk, yürürlükte bulunan ve toplumsal yaşamı düzenleyen yapının insani yönden sınırlandırılmasına ve yürürlükteki pozitif hukukun meşrulaştırılabilmesine

⁷⁷ GÜRİZ, A. (1996), *Hukuk Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları s. 149-150, Ankara.

⁷⁸ WOLF, E., “*Naturrecht*” ’inden aktaran ÖKÇESİZ, H. (1999), *Sivil İtaatsizlik Hakkı*, Disiplinlerarası Kollokyum 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 138, İstanbul.

yaramaktadır. Bununla birlikte Doğal Hukuk bir eleştirel sistem olarak da işlev görmektedir ki; o zaman devrimsel, pragmatik ve eksistensiye karakterlerde de karşımıza çıkmaktadır. İster dini, rasyonel, empirik, isterse sosyolojik, ya da ahlaki ölçütlerle görülsün, Doğal Hukuk, toplumun siyasi düzeninin hem bir kaynağı, hem de düzeltim programıdır.⁷⁹

İşte bahsedilen bu eleştirel hak çerçevesinde hukukun özünü oluşturan Sivil İtaatsizlikten bahsetmek gerekmektedir. İtaatsizlik ve onun bir parçası olan Direnme Hakkı temel haklardır. Bu hakları kabul etmek insani bir zorunluluktur. Çünkü, eğer insan özgürlüğünden, özerkliğinden, sorunların saptanma ve çözümünden ve tüm bunları insana atfetmemizden bahsetmek istiyor isek, Direnme ve Sivil İtaatsizlik haklarının en baştan itibaren ön koşul olarak kabul edilmesi gerekmektedir.⁸⁰

Sivil İtaatsizliğin öncülerinden olan Martin Luther King, Sivil İtaatsizliğin temellerine Doğal Hukuk ve tanrısal adalet kavramlarını koymaktadır. King burada Aquinolu Thomas ve Saint Augustin'den esinlenerek bunların Hristiyanlıkla ilgili görüşlerini, şiddetsizlik eylemlerinin gerekçesi olarak görür.

King'e göre iki tür yasa vardır. Birincisi, Adil yasalar, ikinci olarak ise, Adil olmayan yasalar. Bu yasalar birbirlerinden çok kesin çizgilerle ayrılmazlar. Bu ayrıma göre; Adil yasa, üstün ahlaki kurallar ve Tanrının buyrukları ile eş izdüşümü olan ve onlarla uyum içinde olan yasalardır. Adil olmayan yasa ise; ahlak kurallarına uymamak ile birlikte, kökü Tanrısal hukukta ve Doğa hukukunda olmayan insan ürünü yasadır. King'e göre insanları ayrıştıran veya aşağılayan her yasa adaletsiz yasadır. Tüm bu Adil olmayan yasalar, yasa yapıcıya bir üstünlük, kurbanlara ise yanlış bir aşağılık duygusu verir. King Adil olmayan yasaya örnek olarak ırk ayrımcılığı yapan yasaları gösterir ve bunun nedeni olarak yasanın motivasyonu olan

⁷⁹ ÖKÇESİZ, H. (1999), s. 140.

⁸⁰ ÖKÇESİZ, H. (1999), s. 140.

ve insanın ruhunu bozan ve kişiliğine zarar veren ırk ayrımı kurumunun kendisini gösterir.⁸¹

Bové ve Luneau'da Tabii (Doğal) Hukuk çerçevesinde meşruiyet sorunsalını değerlendirme tercihinde bulunmuşlardır.⁸² Bu görüşe göre; meşruluk, yazılı yasa ile yazılı olmayan yasa arasındaki ilişkide yatar. Amaç yurttaşlık idealine daha yakın olan yasadır. Bu yüksek yasa, onda, adaletsiz bir durum karşısında bizim de hissedebileceğimiz bir adalet ve hakkaniyet duygusunu beslemektedir. Burada meşruiyet, arzu düzenindeki adalettir.

Tabii (Doğal) Hukuk okulunda, Sivil İtaatsizliğin meşruiyet kazanabilmesi için genel olarak Sivil İtaatsizliğin içerisinde bulunan şiddetten kaçınma unsuru, onun meşruiyet kazanımı için gereklidir. Bununla beraber eğer bir norm birey üzerinde ahlak dışı bir talep dahilinde baskı kurmakta ise; o zaman itaatsizlik eylemine başvurulabilir, çünkü ancak bu durumda, bireyin anayasal yükümlülüğü olan kanuna uyma yükümlülüğü yüksek ahlaki yükümlülüğü karşında geçerliliğini kaybeder.

Tabii (Doğal) Hukuk'tan gelen bu meşruiyet prensibi, hukuk ötesi olduğu gibi: zaman dışıdır. Kısaca Tabii (Doğal) Hukuk yazılı yasalardan öncede vardı sonrada olacaktır. Bunun sonucu ise; meşruiyeti Tabii (Doğal) Hukuk'ta bulan anlayışın meşruiyeti; makabele şamildir. İtaatsizlik Anglosaksonlar arasında doğmuş ve gelişmiştir: Bu anlaşılabilir bir durumdur; çünkü, hukuk ilminin adım adım hukuk oluşturduğuna orada şahit olunur. Hukuk ilmi, toplumun güç ilişkilerinin nabzıdır.⁸³

⁸¹ **KING, L. M.**, “*Birmingham Cezaevinden Mektup*”, **ÖKÇESİZ, H.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, s. 196, İstanbul.

⁸² **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 170.

⁸³ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 175.

1.1.4.2.2. Sözleşme Kuramı

Sözleşme Kuramı Tabii hukukçular tarafından Tabii Hukukun bir ürünü olarak kabul edilmekle birlikte, tarihi bir gerçeklik olarak dikkate alınmamıştır. Ulus Egemenliğine dayanan ve insan haklarının güvence altında olduğu bir rejim içerisinde varlığı söz konusu olabilecek Sözleşme Kuramı, değişik perspektiflerden yorumlanmıştır. Bazı yorumlar, bu teoriyi Sivil İtaatsizlik teorisinin tamamen dışında değerlendirerek bu kuramın sadece devletin devamlılığını ve devlet organizasyonunun meşruiyet araçlarından biri olduğu yönündedir. Diğer bazı yorumlarda ise, halkın egemenliği ve insan haklarına bağlı devlet düzeninin gerçekleşmesi için sahip olunması gereken araçlardan biri olarak bu kurama yer verilmiştir. Rousseau ise –her ne kadar ikinci tür yorumlara yakın dursa bile- bu tarz yorumlardan farklı olarak bu kurama “alternatif” bir karakter kazandırarak bu kuramın, monarşinin yerine genel iradeye dayalı bir devlet düzenini meşrulaştırmak amacı taşıdığını belirtmiştir.⁸⁴

Nasıl kuram Tabii Hukukun bir ürünü ise onun öznesi olan sözleşme olgusu da Tabii hukukun bir ürünüdür. Bu öznesel özelliğini ise yine bir Tabii Hukuk Kuralı olan *Pacta Sunt Servanda* ile kazanır. Bahsedilen bu yakın varoluşsal ilişki Tabii Hukukun kısıtlayıcı ve meşrulaştırıcı işlevlerinin Sözleşme Kuramı içinde geçerli olması sonucunu doğurmaktadır. Sözleşmenin ayakta kalması tarafların ona uyması ile mümkündür. Özgürlüklerinden sözleşme çerçevesinde ve belli bir amaca ulaşmak için karşılıklı fedakarlık yapanlar, bu amacın ortadan kalkmasıyla ya da bir tarafın fedakarlık yapmaktan vazgeçmesi ile artık sözleşme ile bağlı kalmama haklarını kullanabileceklerdir.

Tabii Hukukun kendi yüksek ahlak anlayışı ile örtüşen Pozitif Hukukun geçerlilik ölçütleri olan toplum ile devlet arasında yapılan egemenlik sınırlamaları ya da tabiyet sözleşmeleri Sözleşme Kuramının geçerlilik ölçütlerinin formel yanını oluşturur iken, devletin sahip olduğu ve kural koymak gibi kuralı uygulamaya da

⁸⁴ GÜRİZ, A. (1996), s. 151.

yetkili olan otoritelerinin işlem ve eylemlerinin pratikte formel olan tarafı ikame ettiği görülmektedir. Pozitif Hukukun içeriğinden çıkan haksızlık önermeleri bu açıdan pratik ikame çerçevesinde sözleşmeye aykırılık savı ile öne sürülebilecek ve sözleşme kuramı devreye girecektir. Bu da sözleşmenin yapısının haksızlıklara imkan verebileceği şeklinde yorumlandığında, sözleşmenin kendi iç yapısı Sivil İtaatsizlik eylemlerinin meşruiyet kazanma kabiliyetlerinin parametresi olacaktır.⁸⁵

Habermans yukarıda ki sözleşmesel teorinin yerine, Sivil İtaatsizliğin etik meşruluğunu “modern devletin” kendi yurttaşları tarafından özgürce tanınmak beklentisini temellendirdiği ve herkes için açık seçik olan moral ilkelerle ölçülmesi gerektiğini belirterek⁸⁶, Sözleşme Kuramına yapısal bir eleştiri getirmiştir.

1.1.4.2.2.3. Yararcılık

Yararcılıktan; insan edimlerinin kalitesini, yarar ölçme ölçütüne göre ve sonuçta sağladıkları yarar bakımından değerlendiren öğretiler kastedilmektedir. Hume, Beccari, Bentham ve John Stuart Mill gibi düşünürler tarafından savunulan bu teori, hukukun gerçek ödevinin toplumda maksimum mutluluğu sağlamak amacını taşımaktadır.⁸⁷

Anglo-Amerikan yapısı hukuklarda tartışma alanı yaratan bu sunuma göre, Sivil İtaatsizlik ister bireysel, ister kitlesel olsun ancak en fazla yararı sağlayacağı durumlarda meşru olabilir. Buna göre en yüksek yarardan başka Sivil İtaatsizliği meşru kılabilen veya meşru gösterebilecek bir neden bulunmamaktadır.

Sivil İtaatsizliği sosyal bir sözleşmeden doğan bir olgu ya da Tabiattan doğan yüksek bir ahlaksal değer olarak kabul etmek yerine Yararcılık, itaatsizlik olgusuna bireysel bir gözle bakmak eğilimindedir. Bu nedenle de itaatsizlik eylemlerini kuramsal ya da

⁸⁵ LAKER, T., “Ziviler Ungerhorsam, Geschichte-Begriff Recht Fertigung” ‘undan aktaran ÖKÇESİZ, H. (1999), *Sivil İtaatsizlik Hakkı*, Disiplinlerarası Kollokyum 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 145-146, İstanbul.

⁸⁶ HABERMANS, J. (2001), “Sivil”. ÖKÇESİZ, H., “Kamu Vicdanına”, s. 128.

⁸⁷ GÜRİZ, A. (1996), s. 255.

ahlaksal parametreler dahilinde değerlendirmek yerine tekil bir şekilde ayrı ayrı değerlendirerek bunların meşruiyetini test etmek eğilimindedir.⁸⁸ Sivil İtaatsizlik bu bakış açısından değerlendirildiği zaman, bir olaylar zinciri görünümünü almakta ve bir olgusal bütünlük arz etmektedir. Bunun nedeni olarak ise, Yararcılık Teorisinin zaman ve mekan boyutundan kendisini soyutlamadan olayların oluş an ve yerlerine bakarak değerlendirmeyi tercih etmesini gösterebiliriz.

1.1.4.2.2.4. Hukuk Ahlak Paradoksun da Meşruiyet

Sivil İtaatsizliğin meşruiyetinin tartışma zemini hukuksal mı yoksa ahlakimi olmalıdır?

Burada yukarıda tanım ve unsurlar bakımından cevap vermek gerekir ise, Sivil İtaatsizliğin meşruluğu ahlaksal zeminde tartışılır. Bunun nedeni ahlaksallık olgusunun hukuksallık olgusunu aşan ve bir şeyin illegal olması durumunda ahlak dışı da olacağını söyleyen bakış açısının tersine ahlaksallığın her zaman yasalı içinde bulundurduğunu ama yasallığın her durumda ahlaksallığı içermediğidir.⁸⁹ Ahlak, bireyler için neyin yapılması gerektiğini ifade ederken, hukuk bireylerin neyi yapmaya hak sahibi olduklarının sınırını tayin eder. Bu nedendir ki, ahlaksal haklar, ödev duygusundan kaynaklandığından hukuksal haklardan daha üst konumdadırlar.

Bu çerçeveden Sivil İtaatsizlik kuramına baktığımız zaman, Sivil İtaatsizliğin demokratik, anayasal bir devlette bile yasal düzenlemelerin ahlaken yanlış olarak ortaya çıkabileceği ihtimaline dayanmaktadır.

Ahlakın Sivil İtaatsizliğe dayanak ettiğini söylesek bile ahlakın burada ne olduğu üzerinde durmak konu açısından önemli olacaktır. Ahlak ile burada kastedilen; olması gereken evrensel bir ilke ve bu ilkeye bağlı bulunan özgürlükçü,

⁸⁸ ÖKÇESİZ, H. (1999), “Sivil”, s. 151.

⁸⁹ ÖKTEM, N. (1985), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi*, Alfa Yayıncılık, s. 67, İstanbul.

insani ve koruyucu bir yapı anlaşılmaktadır. Ahlakın bu şekilde belirleyebileceğimiz özünün hukukun temel amacı ve hedefi olduğunu söylemek elbetteki doğru bir argüman olacaktır.

Ahlak insanlara ne yapmaları gerektiğini söylerken, hukuk ise özünde yapılmasına izin verilen şeyleri sıralamak ile yetinir. Ahlaki hakların doğması onların mütekabili olan ödevler vasıtası ile meydana gelirken, hukuksal ödevler öznel olan özgürlüklerin kısıtlanmasından ortaya çıkmaktadırlar.

İmmanuel Kant hukuk-ahlak ilişkisini varoluşsal bir düzlemde ele almış ve hukuku evrensel ahlak sistemi üzerinden kurgulamıştır. Onun sistemine göre; hukuku hukuk yapan olgu; onun müeyyideye tabi olmasıdır. Kant hukukun bu müeyyideyi bir kişinin özgürlüğünün başkaları tarafından tehlikeye sokulmasını önlemek amacı ile kullanır, bu yüzden de özgürlük için var olan müeyyide hiçbir zaman meşruiyetini kaybetmez. Zaten Kant'da hukuku: bir kişinin iradi fiillerini, diğer kişilerin iradi fiilleriyle uzlaştıran şartların bütünü olarak tanımlamıştır.⁹⁰

Anayasal ve demokratik bir rejimde Sivil İtaatsizlik, yasal düzenlemelerin ahlaken yanlış ya da gayri meşru olabileceği ihtimalinden doğmaktadır. Gayri meşruluk veya gayri ahlakilik ölçülürken herhangi bir öznel ahlak anlayışından, bir ayrıcalık sağlama imkanından ya da gerçeğe ulaşmakta özel ve üstün bir tavırdan kaynaklanmamaktadır. Aksine, ölçüt herkes için anlaşılabilir ahlaksal ilkelerdir. Aksinin düşünülmesi ise görüşlerin dayatılması, zorunlu olarak ta güç kullanılmasını beraberinde getirir. Bu şekilde güç kullanımı anayasal demokratik rejimlerin değil ancak diktatörel ya da baskıcı nitelikli rejimlerin bir özelliğidir. Demokratik olmayan rejimler içerisinde Sivil İtaatsizliğin var olamayacağını belirtmiştik. İşte demokratik rejimler dahilinde Sivil İtaatsizlik olgusu bu rejimleri tamamlamak için vardır. Demokratik rejimler henüz bitmemiş projelerdir ve erozyona uğrama ihtimalleri yüksektir. Sivil İtaatsizlik bu rejimlerin tamamlanabilmesi için hem evrimsel bir zorunluluk hem de düzeltici ya da onarıcı bir kurumdur. Bu normativist olgu

⁹⁰ TÜRKBAG, U. A. (1995), *İmmanuel Kant'ta Özgürlük, Ahlak, Hukuk ve Devlet*, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, s. 77, İstanbul.

içerisinde gayri ahlaki kuralların haksız sonuçlarını ilk ve önce kendi üzerlerinde hissedenler en alt tabakadaki insanlardır. Bu insanlar, zararı ayrıcalık kullanmak sayesinde katalize edemez ve çıplak olarak en büyük zararı görürler. Sivil İtaatsizlik özellikle bunlar açısından, hukukun gerçekleşmesi sürecinde yapılan yanlışların düzeltilmesi için genellikle başvurulan son çaredir. İtaatsizlik eylemi her ne kadar son çare olarak gözükse de, sürekli değişen koşullara uyması için revize edilmesi gereken hukukun ve devletin düzeltilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir.

Sivil İtaatsizlik, iktidara ve kural çiğneyen kişilere karşılıklı olarak yükümlülükler yüklemektedir. Buna göre, iktidar; itaatsizlik eylemleri sistemin tümünü değil tek tek haksızlıkları hedef yaptığı için tarihsel kararlar almaktan geri durmalı ve devletin yaptırım güç ve kudretini vahşice kullanmamalıdır. Buna karşılık itaatsiz ise, amacını gerçekleştirmek üzere seçtiği araçların uygun olup olmadığını iyi değerlendirmeli, eylemini narsist veya bencil kriterler üzerinden kurgulamamalı ve çoğunluğu iknayı birincil hedef olarak görmeli ve bunun için her fırsatı kullanmalıdır. Sivil İtaatsizlik eylemcisi, özsaygı ve ahlaki bütünlükten kaynaklanan hakkı kendisi için talep ettiği kadar, başkasına da aynen tanımak zorundadır.⁹¹

Tüm bu ahlaksal ve pratik sınırlara rağmen, yapılan en ciddi eleştirilerden biri, herkesin yasalara karşı gelmesi durumunda bunun demokratik ilerlemeye değil kaosa yol açacağıdır. Bu iddia ilginç olarak bir kişinin sahip olduğu hakka başkasının da sahip olması önermesine dayanmaktadır. Eğer herkes bir ahlaki gerekçe ile kanuna karşı gelirse kimin hangi hakka sahip olması nasıl belirlenir ya da bir kişinin yapacağı itaatsizlik eylemi nasıl herkese özgülenebilir şeklinde ortaya atılan bu eleştiri Sivil İtaatsizlik açısından en ciddi sorunu ortaya koymaktadır.

Gerçekten, evrenselleştirilmesi düşünülen bir eylemi tek bir kişinin veya birkaç kişinin belirlemesinin ussal ve ahlaki dayanağı nasıl sağlanacaktır?

⁹¹ **DWORKIN, R.**, “*Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği*”, **COŞAR, Y.** (1997), *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s. 144.

Gerçekten ahlaksallığı eylemsel düzlemde tanımlamak zordur. Eyleme ahlaksal doğruculuk ile motive olmak ve bu şekilde yola çıkmak yetmez aynı zamanda, eylem sürecinde onu her türlü çifte standarttan, kişisel egoya öncelik tanıma bencilliğinden titizlikle kaçınmak gerekir. Sivil İtaatsizliği diğer koşulları sabit kalmak şartı ile, ne olursa olsun uzun süreli bir baskı ya da haksızlığa maruz kalmış ve samimi bir şekilde yürüttükleri siyasi çağrılarını hükümet tarafından geri çevrilmiş iki grubun aynı anda itaatsizlik eylemlerine eşit şekilde başvuru hakkı vardır. Elbette, bu grupların her ikisinin de aynı anda eylem sürecine girmeleri kurulu düzeni, zorlayacak ve anayasal rejimin uygulanmasını aksatacaktır.⁹²

Burada akla gelen bir başka soru ya da bir diğer eleştiri ise; kişilerin niçin oy verme veya politikaya atılma gibi legal alanları tercih etmek yerine kendileri neden Sivil İtaatsizliği meşruiyet alanında hissediyor olmalarıdır.

Bu tip bir itiraz şüphesiz ki, başka dönemlerde, sandığa gitme yolunun kaçınılmaz olarak ve her zaman için zaruri kalsa bile, genel toplumsal çıkarı yine de tartışma konusu eden bazı durumlar karşısında bir çıkmaz olabileceğini unutmak olur: Ya yürürlükteki yasanın sınırları “muhalif” bir adayın seçilme olasılığını tamamen engellemektedir ya da oy kullanma dışında güçlerin (en başta da günümüzde, büyük işletmelerin ekonomik gücü) uyguladığı baskılar seçimle işbaşına gelmiş kişileri güçsüz durumda bırakır.⁹³

Nihayet, Winston Churchill’inde dediği gibi; “Demokrasi rejimlerin en kötüsüdür, ama daha iyisi de yoktur” sözü doğruysa, günümüzde yürürlükte olan temsili demokrasi biçimlerinin politikacıları yalnızca var olanı idare etmek zorunda bıraktığını ve yurttaşların “seçim dışı” karşı-iktidar olmadan, başka alanlardan gelen teknik ve toplumsal yeniliklerin demokrasi açısından temsil ettiği meydan okumalara karşı koymakta özü itibarıyla yetersiz kaldıklarını unutmak olur.⁹⁴

⁹² **DWORKIN, R.**, “*Definition and Justification of Civil Disobedience*”. **BEDAU, A. H.** (1991), *Civil Disobedience*, s. 110, New York.

⁹³ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 15.

⁹⁴ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 15-16.

Politika sadece seçimlere indirgenemez: Sivil İtaatsizlik yoluyla da dünyayı ya da yanlışları değiştirmeye katkıda bulunmak mümkündür.

Her ne olursa olsun Sivil İtaatsizlik geniş, samimi ve ahlaki platformlara dayalı olarak gerçekleştirildiği sürece gelişigüzel bir yasa ihlali olmaktan çıkıp nitelikli bir hal alacaktır. Bu durumda itaatsizlik eylemlerinin yalnız kaos doğurmasına değil –doğursa bile- sonucun demokratik devlet ve sivil haklar açısından olumlu süreçlere, toplumun itilmesi sonucunu doğuracaktır.

Sivil İtaatsizliğin, yasa ile muhatap olan, karşı çıkma yetisi yeterince gelişmemiş toplumların gözünde kaosa sebebiyet vereceğinin ispatı kolaydır. Yine de belli koşul ve kayıtlar altında nitelikli bir yasa ihlali olan Sivil İtaatsizliğin tehlikeli sonuçlar taşımayacağını kabul etmek gerekir. Bu nedenle, etiğin “kural-sonuç teorisine” göre, Sivil İtaatsizliğin her zaman kaosa neden olacağı yargısına varılmaz.⁹⁵

1.1.4.2.3. Meşruiyet ve Değerlendirme

Demokratik bir düzende devlet vatandaşların denetimi altındadır. Demokrasi sadece oy vermek değil bu oyu ve yaşam alanını korumak demektir. Bu nedenle çeşitli mekanizmalar öngörülmüştür.⁹⁶ Bu mekanizmalar her zaman yeterli olmamaktadır. Bunun en büyük nedeni ise devletin Hukuk Devleti ilkesini çiğnemesi ve her çiğneyişinde bunun devletin ya da düzenin devamı açısından zorunlu olduğunu söylemesidir. İşte bu gibi durumlarda, bireyler ya da gruplar ortada olan bu haksızlığa dikkat çekmek, ve bu haksızlığa son verilmesini sağlamak amacı ile devleti doğru ve uygun işlem tahsis etmeye veyahut uygun eylem yapmaya çağırabilirler. Bu nedenle belirli şekillerde yapılan ve daha sonra üstlenilen eylem, itaatsizlik eylemcilerinin yasal düzen içindeki bir “hak ihlali” ya da “yasallık ihlali” olarak kabul ettikleri şeye karşı ve tek amacı “genel çıkar için yasayı değiştirmek”

⁹⁵ LİCHTMAN, R., “Sivil İtaatsizlik Üzerine”, ARSLAN, H., ÜNSAL, F. (1997), *Sivil İtaatsizlik Pasif Direniş İçinde*, Ayrıntı Yayınları, s. 143, İstanbul.

⁹⁶ Örneğin: Dilekçe Hakkı, Dava Açma, Bilgi Edinme vs...

olan bir meydan okuma olarak görülebilir. Dolayısıyla, karşı karşıya olduğumuz şey, “hukuku savunmak için yasaya saldırıdır”.⁹⁷

Hukuk Devletinde, adaletsizliklere karşı düzenin koyduğu kurallarla savaşmak esastır. Bu kurallar manzumesinin dışına çıkmak illegaliteyi doğurur. Sivil İtaatsizlikte bu kuralların dışına çıkış vardır. Bu durum Sivil İtaatsizliği hukuken kabul edilmese bile, daha üst düzeyde, ahlak açısından kabul edilebilir hale sokar⁹⁸ ve hem amaç hem de eylem meşruluk sınırları içerisinde kalmış olur.⁹⁹

Yukarıda vermeye çalıştığımız tartışmalar Sivil İtaatsizliğin meşruluk sorununun daha çok hukuk etiği alanında kendine yer bulduğunu göstermektedir. Dreier’de bu konulamayı kabul ederek, Sivil İtaatsizlik tartışmasının merkezinde onun saf hukuki tarafının değil, siyasi-ahlaki meşruluk yeteneğinin bulunduğu belirtmiştir.¹⁰⁰

Son olarak, Habermans’a göre; Sivil İtaatsizlik yasallık ile meşruluk arasında bir ara bölgede bulunmaktadır. Sivil İtaatsizliğin yasallık veya meşruluk alanlarından birine dahil olmaması; onun *sui generis* karakterini pekiştirecek ve onun olması gerektiği gibi uygulanması sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle Sivil İtaatsizliğe Pozitif Hukuk içerisinde bir yer açma Sivil İtaatsizliği karakterinde bir normalleşme ve bozulmaya yer açacaktır.¹⁰¹

Bové ve Luneau tüm bu meşruiyet değerlendirmelerine yeni bir yaklaşım ile bakarak, “Teşhis Koymadaki Meşruiyet”¹⁰² kavramını ortaya koymuşlardır. Bu

⁹⁷ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 68.

⁹⁸ ÖKÇESİZ, H. (1999), “Sivil”, s. 157.

⁹⁹ İNAM, A. (1999), “Sivil İtaatsizlik”, Disiplinlerarası Kollokyum, 7-9 Kasım 1997, Uludağ Üniversitesi Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, s. 105.

¹⁰⁰ DREIER, R., “Dreizehn”, ÖKÇESİZ, H. (1999), “Sivil”, s. 134.

¹⁰¹ HABERMANS, J. (2001), “Sivil”, ÖKÇESİZ, H., “Kamu Vicdanına”, s. 135.

¹⁰² BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 222.

kavram kaynağını “Sözleşme Teorisinden” alarak, toplumun; devletin sözleşmeye aykırı hareketlerini ortadan kaldırması hakkını kullanabilmesi için ilk önce bu yanlışlıkları tespit etmesi gerekmektedir. Bu tespit ise; aynı karşı çıkışta olduğu gibi, eylem süreci ile yapılır ve böylece hedef ve yürüyüş bir bütün halini alarak eylemin meşruiyeti, eyleme meydan veren “Tespit Eyleminin” meşruiyetine odaklanır. Bu durumda tüm bu çemberden elde edinilmesi arzu edilen sonucun meşruiyet kazanmasına neden olur.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİĞİN ÖNCÜLERİ

Bu bölüm çalışmamızın konusu olan Sivil İtaatsizlik kavramını teorik temelden alarak, maddi dünyada eylemsel temele atan önde gelen kişileri değerlendirmeye çalışacağız. Sivil İtaatsizlik, elbetteki burada sayılan dört kişiden oluşan bir eylemsellik tabanına sahip değildir. Gerek onlardan önce gerekse sonra Sivil İtaatsizlik eylemleri ile toplumlara umut vermiş şahıslar olmuştur. Biz çalışmamızın bu bölümünü; bu şahısların önde gelen dört tanesi ile sınırlı tuttuk.

Çağımızdan bin yılı aşkın bir süre önce, site yasalarına itaatsizlik figürü olarak Yunan Mitolojisinden doğacak olan bir itaatsizdir Antigone. Thebai'nin yasaları, Antigone'un, bir kardeş kavgasında ölmüş olan- kardeşlerden biri sitenin iktidarına haksız yere el koyduğundan diğeri de o siteye saldırır- iki erkek kardeşinden birini toprağa gömmesini engellemektedir. Bu ölü, saldırgan olarak, rakip bir siteden asker toplamış ve kendi hemşehrilerine sırt çevirmiş bir hain olarak görülmektedir öncelikle. Thebai'nin yeni kralı Kreon, onun ne bir mezara ne de dini törene hakkı olduğunu buyurur. Antigone, kendince yüksek gördüğü yasalar adına- Tanrı yasası olan ölülere saygı ve kardeşlik sevgisi adına- Thebai'nin yasasına karşı durur.¹⁰³ Antigone, Thebai kralının öne sürdüğü vatan aşkından daha güçlü olan bireysel ödevinden asla vazgeçmez. Tavrının dürüstlüğüne inanan Antigone, ihtiyatlı

¹⁰³ BOVE, J, LUNEAU, G (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 46, “ Ben sevenlerden yanayım, kin duyanlardan yana değil.”

olması yönündeki öğütleri elinin tersi ile iter ve askerleri hiçe sayarak, herkesin gözü önünde kardeşinin cesedini gömmeye çalışır. Eylemini aleni bir biçimde üstlenir. Kendisinin çarptırıldığı cezaya, hücreye kapatılmasına yol açan- orada ölecektir- adaletsiz yasaya yurttaşları tanık tutar, bu adaletsizliği onlara gösterir.

Bu olanlardan dört yüzyıl sonra filozof Simone Weil itaatın gizemini sorgulayacaktır. Bu sorgulamada Sovyetler'deki Stanlin Rejimi önemli bir yer tutacaktır. Ona göre; çok sayıda insanın tek bir kişiye, onun tarafından öldürülmekten korkarak itaat etmeleri oldukça şaşırtıcıdır; ama onun emriyle ölecek kadar ona tabi olmalarını nasıl anlamalı? İtaat en azından isyan kadar riskliyse, nasıl olup da varlığını sürdürebiliyor.¹⁰⁴

2.1.4.2.3. Sokrates

(M.Ö. 469-399) yılları arasında yaşadığı düşünülen Sokrates, Antik Yunan felsefesinin en önde gelen temsilcilerindendir. Atinalı filozof Anaxagoras'ın öğrencisi olduğu sanılmaktadır. Sokrates erken dönem felsefesi yanında, matematik ve astronomi eğitimi de almıştır.

Sokrates kendisinden önce yaşamış olan Sofist akımdan ayrılmış ve onların aksine insanı felsefe kurgusunun temelinde yerleştirmiştir. Bu amacını açığa çıkarmak için Delphi'li kahinlerin bir sözü olan ve "kendini tanı" anlamına gelen "Gnothi Seauton" sözünü benimsemiştir.¹⁰⁵

Sokrates kanunlar hiyerarşisini ikiye ayırmıştır. Ona göre iki tür kanun mevcuttur: yazılı kanunlarla yazılı olmayan kanunlar. Yazılı kanunlar; toplumu yönetenlerin yaptıkları ve toplumun gözü önünde bulunan yasalardır. Yazılı olmayan yasalar ise, zaman ötesi, boyutlar üstü olan, bütün ülkeleri, bütün zamanları kapsayan

¹⁰⁴ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), "*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*", s. 49.

¹⁰⁵ STRATHERN, P. (1998), *Doksan Dakikada Sokrates*, Gendaş Yayıncılık, s. 15, İstanbul.

kuralları içinde barındıran ve üstün ilahi bir iradenin ürünü olan genel ahlakın ortaya çıkardığı kurallardır.¹⁰⁶

Sokrates felsefesini “Gnothi Seauton” sözüne uygun olarak yaşatmış ve insanın olduğu yerlerde felsefe yapmıştır. Sokrates fikirlerini aktarırken; karşısındakilere soru sorma ve onları cevap vermeye itmek sureti ile ortaya koymuştur. Bu metoda “Diyalektika” adı verilmiştir.¹⁰⁷ O Atina sokaklarında felsefe yapmak ile uğraşır iken bir şeyler yazacak zaman bulmamıştır. Bu nedenle onun felsefesini, onun hakkında yazıları olan ve aynı zamanda öğrencisi Eflatun’dan öğrenmekteyiz.

Onun Diyalektika tekniği ve felsefeyi sokağa taşıma anlayışı rakiplerini çok zor durumlarda bırakmıştır. Bu nedenle Sokrates’in felsefesinin ünü Atina şehir devletinde yayılmış ve Sokrates tüm insanların en bilgisi olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁸ Fakat, Sokrates bu nitelemeye karşı çıkmış ve bilgin olduğunu “bir şey biliyor isem o da hiçbir şey bilmediğimdir” sözü ile reddetmiştir.¹⁰⁹

Sokrates felsefesi ile çok sayıda hayran kazandığı gibi, çok güçlü ve sayıca çok düşman da kazanmıştır. Düşmanları Sokrates’i çeşitli sebeplerle suçlamışlar ve sonunda onu M.Ö. 399 yılında ölümle cezalandırılması talebi ile mahkemeye çıkarmayı başarmışlardır.¹¹⁰ Bu mahkemede ona yöneltilen suçlamalar ise, Atina Devletinin tanrılarına tapınmayı reddetme, gençlerin ahlaklarını bozup onları yozlaştırmaktır. Bu suçlamalar dahilinde mahkemeye çıkarılan Sokrates yaşamı süresince, bu suçlamaların bazılarını haklı gösterecek eylemlerde bulunmuştur. Ama her ne olursa olsun o bu eylemlerinin olası sonuçlarını göz önüne almıştır.¹¹¹

¹⁰⁶ **GÖZE, A.** (1995), *Siyasal Düşünceler ve Yöntemler*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 13, İstanbul.

¹⁰⁷ **GÜRİZ, A.** (1996), “*Hukuk Felsefesi*”, s. 163.

¹⁰⁸ **STRATHERN, P.** (1998), “Doksan Dakikada...”, s. 22.

¹⁰⁹ **PLATON** (2003), *Sokrates’in Savunması*, K Kitaplığı, s. 21, İstanbul.

¹¹⁰ **STRATHERN, P.** (1998), “Doksan Dakikada...”, s. 62.

Sokrates bu suçlamalar karşısında dik bir duruş sergilemiştir. Sokrates'in tanrıya olan inanç'ı yıkmadığına ve gençleri ahlaken yozlaştırmadığına olan düşüncesi o kadar kuvvetlidir ki, kendisinin yargılanmasına sebep olan bu eylemleri her koşul ve zaman diliminde devam ettireceğini belirtmiştir.¹¹²

Eflatun, Sokrates'in cezasını şu şekilde değerlendirdiğini söylemektedir;

... Sokrates, Anytos'u dinlemiyoruz ve seni aklıyoruz, ama tek bir koşulla: Bundan sonra zamanını felsefe yaparak ve insanları böyle inceleyerek geçirmeyeceksin ve bir daha bunları yaparken yakalanırsan öleceksin...” beni işte bu koşullarda akladınız, şu yanıtı veririm size: “ Atinalılar, size karşı minnet duyuyorum ve sizi seviyorum; ama sizin söylediğinizi yapmaktansa tanrının buyruğuna uymayı yeğlerim ve içimde tek bir yaşam soluğu kaldığı sürece felsefe yapmaktan, sizi doğru yola sokmaya çalışmaktan ve öğüt vermekten vazgeçmemi beklemeyin benden...

Sokrates'in bu tavrı, onun bilgi teorisi ile ilgilidir. Sokrates Yukarıda da belirttiğimiz üzere Sofistlerden ayrılan düşünce biçimine göre temel aldığı bir insan vardır ve her insana teslim edilmesi gereken bir gerçek olması gerektiğini belirtmiştir. İyinin ve kötünün, haklının ve haksızın, bilginin ve bilgisizliğin, devletin ve vatandaşın ne olduğunu anlamaya çalışmıştır.¹¹³ Sokrates bilgi ile erdemi ayırmaz ve birbirlerine koşut olarak gösterir. Buna göre erdemli olmak için bilgili olmak gerekir, bilgili şahıs kötülük yapamaz. Sokrates erdem kavramını “hikmet” adını verdiği ilim ile oluşturmuştur. O'na göre hikmet erdemdir; hikmetin erdemli şahısta ve maddi dünya ile ilişkilerinde çeşitli görünümünden bahseden Sokrates hikmetin irade ile ilişkisinde cesaret, duyuyla ilişkisinde itidal (ıımlılık) ve insanlarla

¹¹¹ **PLATON** (2003), *Sokrates'in Savunması*, K Kitaplığı, s. 41, İstanbul, Sokrates eylemsel sorumluluğu göze alırken, sonuçların onu inanç ve düşüncelerinden vazgeçiremeyeceğini söylemiştir. “... bütün gün durmadan sizi uyandıracak, size öğütler verecek, tek tek azarlayıp paylayacak, her yerde, her an yanınıza konmuş bulacağınız at sineğiyim ben...”

¹¹² a.g.e., s. 38.

¹¹³ **NİŞANCI, Ş.** (2003), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 172.

ilişkisinde adalet şeklindeki görünümünü ortaya koyar.¹¹⁴ Adaletle ulaşmak, bu görünüm nedeniyle, yasaların emrettiği şeyleri yapmaktan geçer. Yasaları bilen insan, onlara uygun hareket ettiği için adil davranmış olur, aksini yapmakla da en kötü fenalığı işlemiş olur. Yasalar; genel, soyut ve kişi karakterinden ve özelliklerinden bağımsız bir yapı taşıdıkları için onlar karşısında herkesin eşit olması gerekmektedir. Adalet, eşitlik olmadan gerçekleşemez.¹¹⁵ Eşitliği bozan etmenlerden biri de yasaların verdiği sorumluluk veya öngördüğü cezalardan kurtulmak çabasıdır. Sokrates eşitlik kuramını zedeleyeceğini düşündüğü bu kaçış çabasını kınamış; ölümün yaklaştığı anlarda bile arkadaşı Kriton'a memleket kanunlarına saygı göstermenin bir görev olduğunu uzunca anlatmıştır.¹¹⁶

Sokrates'in bu dual hukuk perspektifi aslında; kişinin adil olduğunu düşündüğü bir davranış biçiminin ya da hareket tarzının devlet tarafından yasaklanmasına karşı çıkmak, ama bu karşı çıkış sonucu ortaya çıkacak ceza normu ve onun yaptırımını karşında itaatte duraksamamayı teşkil etmektedir. Sokrates'in çarpıtıldığı cezaya uymada itaati çalışmamızın konusu olan Sivil İtaatsizlik açısından önemlidir.

Sivil İtaatsizlik tabii bulunulan ceza normundan ve bu normun ortaya koyduğu yaptırım karşısında bundan kaçmamayı öngörmektedir. İşte Sokrates'in de kendi cezasından kaçmaması bu açıdan konumuz ile bağlantılı olup önemlidir. Sokrates cezaya itaati, yukarıda açıkladığımız, sözleşme kuramı dahilinde değerlendirilmiş ve kendisi cezaya itaati sözleşmeyi bozmanın bir kefareti olarak algulamıştır. Kişiler site ile bir sözleşme yapmışlardır ve Sokrates'e göre ne kadar haksız olursa olsun herhangi bir cezai yaptırıma uymamak bu sözleşmenin genel ruhuna aykırı kaçacaktır. Kısaca; Sokrates için; ilk olarak belirli bir davranışın yapılmasını emreden ve bu emre uyulmadığı takdirde belli sonuç ve yaptırımları içeren somut bir emir söz konusudur. Bu durumda Sokrates'e göre, ilk olarak siteyi ya da devleti

¹¹⁴ YÖRÜK, A. K. (1950), *Sokrates Ahlak ve Hukuk Felsefesi*, s. 7-8, İstanbul.

¹¹⁵ NİŞANCI, Ş. (2003), "*Sivil İtaatsizlik*", s. 172.

¹¹⁶ PLATON (1986), *Kriton, Diyaloglar 2*, Remzi Kitabevi, s. 18, İstanbul.

yönetenlerin verdikleri bu özelliklerde ki her bir emrin adil olup olmadıklarına bakılmalı, eğer ahlaken doğru veya adil oldukları kanaatine varılır ise, onlara itaat edilmelidir. Eğer adil olmayan emirler söz konusu olur ise, bu durum Sivil İtaatsizlik eylemini beraberinde getirecektir. Tüm bunlara karşılık ise; yasaların söz konusu yaptırımları bakımından bu yaptırımların haklı ya da haksız olmaları önem taşımaz. Çünkü yaptırımı da içermekte olan genel yasanın koşulsuz adil olması ve onun da sitenin verdiği yargı hükümlerine kesinlikle uyması gerektiğine işaret etmesi nedeniyle katlanmaktadır.¹¹⁷ Bu oluşumu sözleşmesel bağlama oturtur isek; Sokrates adil olmadığını düşündüğü yasaya itaatsizliği mutlak bir doğru olarak görürken, en kapsamlı itaatini site ile yaptığı; onun kurallarına ve yargısal kararlarına uyacağına dair yaptığı sözleşmeye ya da genel ve soyut yasaya karşı göstermektedir.¹¹⁸ Şu halde Sokrates yasalar ile kişiler ya da site ile vatandaşlar arasında ki sözleşmeyi, bu kendi canına mal olsa da, hiçbir zaman bozmayı düşünmemiştir. Çünkü en genel sözleşme site ile yaşayanlar arasında yapılmıştır ve haksız olsa da, sözleşmenin ruhunu yargı taşır ve bu ruhun verdiği karara uymamak sözleşmeyi total olarak reddetmek anlamına gelir ki, zaten Sokrates’inde sistemi, Sivil İtaatsizlik teorisi gibi, tamamen red etme gibi bir amacı yoktur.

Sokrates’in cezaya rıza gösterilmesi -yukarıda açıkladığımız nedenleri destekler- niteliğine bir eylemi olmuştur. Yargılama sırasında arkadaşları Sokrates’i hapisten kaçırmak istemişler ama Sokrates bunu reddetmiştir. Sokrates bu teklifi geri çevirirken, kendisinin kaçmasının sözünde durmaması anlamına geleceğini ve bunun da o ana kadar mahkeme karşında dile getirdiği her şeyi kendi eli ile yıkmasına neden olacağını söylemiştir.¹¹⁹

¹¹⁷ **ÖKÇESİZ, H.** (1999), “*Sivil*”, s. 24.

¹¹⁸ **NIŞANCI, Ş.** (2003), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 173.

¹¹⁹ **PLATON**, “*Kriton...*”, s. 19, “... tut ki kaçacağımız (ya da çıkışımıza ne ad verilirse verilsin) sırada yasalar ve devlet karşımıza dikilip şu soruyu soruyorlar bize: “Söyle bize Sokrates, ne yapmak istiyorsun? Denediğin işin, elinde olduğu kadarıyla, bizi, yasaları ve bütün devleti yok etmekten başka hedefi varmı? Verilen hükümlerin hiçbir gücü olmaz, kişiler onlara uymaz ve onları yok ederse, bir devletin devrilmeyip yaşamaya devam edeceğinimi sanırsın?” Bu ve buna benzer başka sorulara ne cevap verebiliriz, Kriton? Çünkü verilen hükümlerin yerine getirilmesini isteyen o yıkacağımız yasa lehine, özellikle bir hatip, söyleyecek neler bulmaz ki. “Devlet bize bir haksızlık yaptı, davamızda yanlış hüküm verdi” diye mi cevap vereceğiz?... “Peki yasalar bize ‘Seninle anlaşmamız bu muydu Sokrates? Sitenin verdiği hükümlere uymak zorunda değildiydin?’ derlerse?...”

Sokrates, adil bulmadığı bir yasaya, yasanın talep ettiği emri ya da davranışı yerine getirmeyerek karşı çıkmıştır. Bundan doğan yargılanma sonucunda ise kendisi hakkında verilen hükme itaat etmiştir. İlk durumda Sokrates, sitenin ortaya koyduğu herhangi bir kuralı adil olup olmadığı yönünden değerlendirmeye tutmuştur. Bu yasa ya da emirler adil ise bunları izlemiş değilse bunlara itaati reddetmiştir. Sokrates bunu yaparken içinde tanrısal bir kaynağın gücü ve etkisine inanmış ve buna “Daimon” (vicdan) adını vermiştir.¹²⁰ Bu sese her ne pahasına olursa olsun uyulması gerektiğini belirten Sokrates, bu düşüncelerinin bedelini canı ile ödemiştir.

Tüm bu söylediklerimiz Sokrates’in savunmasının önemini bir kat daha arttırmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde Sokrates’in savunmasını daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

Sokrates’in savunmasının Sivil İtaatsizlik bakımından önemi tartışılmaz derecede büyüktür. Savunmanın dayandığı unsurlar Sivil İtaatsizliğin kavramsal ve tarihsel altyapısının da oluşumunda etkili olmuşlardır.

Sokrates yukarıda belirttiğimiz “Diyalektika” yöntemini ve bu yöntemi oluşturan soru-cevap elementlerini savunmasında şu şekilde ortaya koymuştur.¹²¹

Yer altında, yer üstünde ve gökyüzünde olup bitenleri araştırmakla toplumsal yaşamada doğru ve geçerli kabul edilen pek çok pratiğin yanlışlığını iddia etmektedir.

Sokrates kendisine ithaf edilen gençleri yozlaştırma, tanrı tanımama gibi suçlamalar karşısında; kaçmak, saklanmak veya benzeri davranışlarda bulunmak yerine kendisinin yanlış bir iş yaptığında zaten vicdanen zor durumda kalacağını ve içindeki Daimonlara güvendiğini ve bu yüzden tanrı inkarında bulunmadığı inancına güvenini savunmasında vermiştir,¹²²

¹²⁰ PLATON (2003), *Sokrates'in Savunması*, K Kitaplığı, s. 42, İstanbul.

¹²¹ PLATON, “*Kriton...*”, s. 18, mb. 19b.

Her şey Tanrının gönlünce olsun, bana düşen görev yasanın buyruğuna uymak ve kendimi savunmaktır...

Bu tavır tipik bir Sivil İtaatsizliktir. Sokrates burada kendini ve kendi hakkı olarak gördüğü şeyleri savunmaktadır. Bunları yaparken; sorumluluk duygusu ve kamuya açık ve faydalı edimler peşinde olması iradesini ortaya koymaktadır. Sokrates yargılama sonucunda sonuç'u çok önemsememekte ve yanlış ve adil olmadığını düşündüğü bir yasayı toplumsal vicdana seslenerek, barışçıl yöntemlerle değiştirmek gayretindedir.

Sokrates kendisine atfedilen bilgelik unvanını reddederken, etrafında gördüğü insanların bilge olmadıklarını sorgulama ile ortaya çıkardığını söylemektedir. Bu yüzden pek çok düşman edindiğinin farkında olduğunu ve kendisini bu bakımdan tehlikeli bir duruma soktuğunu da savunmasında öne sürmektedir,¹²³

Başkalarının bilgisizliğini ortaya çıkardığım için, beni bilgili sandılar. Oysa yalnızca Tanrıdır bilge olan

Sokrates savunmasının ileriki bölümlerinde kendilerini bilge sananlara, bilge olmadıklarını diyalektika yöntemi ile göstermekten, bu yolla tanrıya hizmeti ön plana aldığını ve bunun da kendisinin, devlet ya da özel işleri ile ilgilenme fırsatını elinden aldığı için yoksul bir yaşam sürdürmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Sokrates gençlerin diyalektika sistemini benimsediklerini ve uyguladıklarını belirttikten sonra, gençlerin yozlaşmadığını, aksine; gençleri suçlamak yerine kendisinin suçlandığını söylemiştir. Bu şekilde kendisinin günah keçisi ilan edildiğini ve bu suçlamaların hiçbirisinin doğru olmadığını söylemektedir Sokrates.

Sokrates, özellikle tanrıları reddettiği ve gençleri de bu şekilde yerleşik değerlere, kendisi ile beraber, karşı çıkmak için zehirlediği iddialarına karşı,

¹²² a.g.e., s. 13, mb. 19a.

¹²³ PLATON, "Kriton...", s. 18, mb. 23a.

Tanrı'nın kendi içerisinde olduğunu ve onu dinlediği için bu suçlamaların hiçbir anlam taşımadığını belirtmiştir,¹²⁴

Daimonlara inandığını zaten toplumun Daimonlara tanrı ya da tanrı oğulları gözüyle baktıklarını kendisinin bu yüzden inancından dolayı suçlanamayacağı söylemiştir.

Sokrates; insanları sorguya çekip onların bilge olmadıklarını ortaya çıkarmasını, af edilse veya suçsuz bulunsa bile sona erdirmeyeceğini ya da mahkeme sonunda herhangi bir cezaya çarptırılrsa dahi bu onun adil olmadığını bildiği yasaya karşı itaatsizlik yapmayı durdurması sonucunu doğurmayacağını söylemiştir. Fakat bu konuda alacağı bütün cezalara ise, siteye ve onun kanunlarına olan saygısı ve tanrılara olan saygısı gereği itiraz etmeyeceğini de belirtmiştir. Böylelikle Sokrates; bir yanlışa ve eksikliğe dikkat çekmek için yasalar önünde suç işleyen ve bu suçun karşılığında verilecek cezadan kaçmayan; temelinde yasaya ve sistemin bütünlüğüne saygı gösteren Sivil İtaatsizliğe özgü tipik bir davranış sergilemektedir.

Sokrates bir eylem sırasında kişinin doğru mu yanlış mı davrandığının, cesur ya da korkak olarak algılanıp algılanmadığının bir önemi olmadığını söylemiştir. Burada önemli olanın; kişinin kendi ahlaki doğrularını bilmesi ve bu doğruların gerektirdiği gibi davranmasının yaşamının geneline yayılmasının olduğunu söylemiştir. Bu nedenle de hayatını doğrular ekseninde yaşayan birinin eylemsel sorumluluğun ölüm olması halinde bile buna göğüs germekle mükellef olduğunu Sokrates, savunmasında belirtmiştir,¹²⁵

Atinalılar! Bir kimsenin yeri neresi olursa olsun ister kendisini yaraşık bulup seçtiği ister komutanının gösterdiği yerde sakıncaya ve adil olmayan durumlara karşı görevi kendini dayatmak, zorluğu göze alıp dayanmak ve direnmektir.

¹²⁴ a.g.e., s. 23, mb. 27d.

¹²⁵ PLATON, "Kriton...", s. 25, mb. 28d.

Yanıyorsunuz! Bir adamın değeri ne denli az olursa olsun ‘ ölür müyüm kalır mıyım ’ diye düşünmemelidir¹²⁶

Bir değil bin kez ölmem gerekse bile hiç değiştirmeyeceğim yolumu¹²⁷

Sokrates bu söylemler ile Sivil İtaatsizliğin alenen ve açık olarak, iknaya dayanan bir pratik olduğunu belirtmektedir.

Sokrates Sivil İtaatsizlik eylemcisinin karakteri hakkında da ipuçları vermiştir. Sokrates kişinin kendi hak ve özgürlüklerine veya sistemin genel anlamdaki işleyiş bozuklarına ve eksikliklerine karşı duyarlılığı elinden bırakmaması gerektiğini söylemiştir. Kişi bu duyarlılıktan doğan sorumluluk duygusu ile, gerektiğinde uyarıcı bir işlev görerek sistemdeki eksik ya da yanlışları ortaya koymalı, bunu yaparken kesinlikle sistemi bir bütün olarak reddetmemeli. Sokrates itaatsizlik zarfında sistemin içinde içkin olarak bulunan ve sistemi ortaya çıkaran özü ve anlaşmanın bozulmaması taraftarı olduğundan, Sivil İtaatsizliğin unsurlarından biri olan “tek tek haksızlıklara karşı” eylemi meşru kabul etmiştir.¹²⁸

Beni cezalandırmakla Tanrının sizlere bağısladığı birini cezalandırmış ve Tanrıyı gücendirmiş olacaksınız. Benim görevim büyük ve yiğit ama büyüklüğünden dolayı ağır ve yavaş olan, bu yüzden dürtülmesi gereken bir atı andıran devleti yerinden oynatmak için Tanrının tebelleş ettiği bir at sineklidir. Ben bir at sineğiyim. Her gün her yerde dürtüyor, uyarıyor, azarlıyor ve ardınıza bırakıyorum yaptıklarınızı. Benim gibi bulamazsınız yargıçlar. Bu yüzden beni esirgemenizi ve kendinizi benden yoksun bırakmamanızı salık veririm

Sokrates yargı makamlarının devleti uyarıcı, sistemi düzeltici ve hak ve özgürlük menşei taşıyan eylem ve eylemcilere karşı hoşgörülü olması gerektiğini

¹²⁶ PLATON, “Kriton...”, s. 24, mb. 28c.

¹²⁷ a.g.e., s. 25, mb. 30c.

¹²⁸ PLATON, “Kriton...”, s. 26, mb. 30e.

öğütlemiştir. Bunun da yargının hukuka göre kararlarını her şekilde vermesi gerektiğini, ama bunu yaparken yıkıcı değil yapıcı bir motivasyon taşıması gerektiğini de eklemiştir;¹²⁹

... Benim gibi birini kolay bulamazsınız. Bu yüzden beni esirgemenizi ve kendinizi benden yoksun bırakmamanızı arzu ederim...

Sokrates kendi eylemlerinin kendi içsel karakterlerinden ötürü iyi niyetli olduğunu belirtmiştir. Bu tip eylemlere karşı alınacak yargısal tavrında, aynı eylemin kendisi gibi ölçülü ve kabul edilebilir olması gerektiğinin şüphe götürmediğini belirten Sokrates; devleti ve sistemi yerinden oynatma ve ons işlerlik kazandırmak amacı ile eylem yaparak bir nevi yurttaşlık görevini yapan kişilere verilecek cezaların ağır ve ölçsüz olamaması gerektiğini de söylemiştir. Kanımızca Sokrates burada; bu şekilde verilecek cezaların toplumsal muhalefeti bu kişilerin karakterleri ile birleştireceği ve bunun da çoğunluğu sağlamak isteyenlerin katı bir azınlık haline dönüşeceklerini bunun da toplumsal muhalefeti şiddete iteceğini belirtmek için söylemiştir. Verilecek cezanın, ölçülü bir niteliğe sahip olması eylemcinin göstermek istediği haksızlık, yanlışlık veyahut eksikliğe karşı devlet ve yönetenler katında fark edilip düzeltilmesini sağlayacağı açıktır.

Nihayet Sokrates, devletin ve onun bir erki olan yargının elindeki korkutucu gücün farkındadır. O, bu gücün kullanım şiddetinin ölçülü ve düşük yoğunluklu olmasını onlarında avantajına olduğunu düşünmüştür. Sokrates, gücün ve cezanın kişiler üzerinde ölçülü uygulanması devlet ve onun ayrılmaz bir bileşimi olan yargı gibi baskı araçlarının toplum gözündeki meşruiyetlerini artırmaları ya da en azından olanı korumalarını sağlayacağını düşünmektedir.

¹²⁹ PLATON, “Kriton...”, s. 27, mb. 31b.

2.2. Henry David Thoreau

Henry David Thoreau 12 Temmuz 1817'de Massachusetts Concord'da doğdu. Thoreau 1835 yılında Harvard Üniversitesine girdi. Üniversiteden mezun olduktan sonra hocası Ralph Waldo Emerson ile Concord'un entelektüel çevresine dahil olur. Bu sırada yayıncılık ve öğretmenlik de yapan Thoreau; bir insanın ne kadar az çalışırsa kendisi ve çevresi için o kadar hayırlı ve faydalı olacağını düşünerek, bunun görünümü olan "Temel Hayatı" gerçekleştirmek için inzivaya çekilir. Thoreau bu inzivaya, kendi inşa ettiği Concord'dan birkaç kilometre uzaklıkta bulunan bir kulübede çekilir. İki yılını geçirdiği ve önce hocası sonra arkadaşı olan Ralph Waldo Emerson'un arsası üzerine yapılan bu kulübede; yazım için çok verimli bir dönem geçirir. Orada okuyup yazarak, hayvanlarla arkadaşlık ederek, tabiatın kendini yenilemesini ve mevsimlerin değişimini izleyerek; ormandaki hayatı tasvir ettiği, 1845 yılında yayınlanan "Walden" isimli eseri için notlar tutmuştur.

Thoreau bu ilk yılın sonunda Sivil İtaatsizlik kavramının tarihsel çıkış noktası olarak gösterilen metnin ana fikri olacak olan olayla karşılaşır. Thoreau ayakkabılarını tamirden almak için kulübesinden yola çıkar. Thoreau bu seyahatinde yerel polis, hapishane gardiyanı ve vergi toplama görevlisi olan Sam Staples ile karşılaşır. Staples, Thoreau'nun son birkaç yıldır ödemediği için birikmiş olan ve kanunlara göre yaşı yirmi ile yetmiş arasında olan herkesin ödemek zorunda olduğu kelle vergisini (poll tax) ödemesini ister. Staples ayrıca Thoreau'nun hazırlıksız olmasından dolayı parası yoksa vergiyi sonradan almak üzere kendisinin de ödeyebileceğini söyler. Thoreau bu teklifleri reddeder. Thoreau bunun ilkesel bir mesele olduğunu ve vergi ödemeyi düşünmediğini belirtir. Bunu üzerine Staples Thoreau'yu hapse atar.¹³⁰ Thoreau hapis de geçirdiği bir gün ve gecenin ardından,

¹³⁰ **HARDING, W.** (1991), *Sivil İtaatsizliğe Giriş*, Şehir Yayıncılık, s. 2, Ankara, " O yıllarda kelle vergisi (poll tax) ödememek kölelik karşıtlarının gözünde, köleliği destekleyen yönetime duydukları tepkinin bir yorumu şeklinde algılanıyordu." Thoreau'nun vergi ödemeyi reddetmesinin prensip dışında diğer nedenleri ise; kölelik, Amerika-Meksika savaşları ve zorunlu askerlik uygulamalarıdır. Thoreau, bu durumlara ödediği vergiler ile destek olmayı istememesinden dolayı vergi ödemeyi reddetmiştir. Ayrıca; **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), "*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*", s. 53, " Ben güç kullanarak direnebilir, az çok sonuç elde edebilirdim, toplumun karşısında "zırdeli" olabilirdim; ama ben toplumun benim karşımda "zırdeli" olmasını istedim, çünkü öfkeden deliye dönen toplumdum."

yakınlarından birinin borcunu ödemesi nedeni ile serbest bırakılır. Bu Thoreau'nun tek Sivil İtaatsizlik olarak tanımlanabilecek eylemi olmuştur. Bu olay Thoreau'nun öfkelerini kazanır, çünkü o vergi ödemek istememesinin nedeni olarak tutuklanmak ve böylelikle, kendisinin de benimsediği kölelik karşıtı harekete ve onun taleplerine dikkat çekmektir. Bu olaydan sonra karşılaşan Thoreau'ya ve R.W. Emerson neden tutuklandığını sorduğunda Thoreau ona “Sen neden tutuklanmadın?” şeklinde cevap vermiştir.¹³¹ Bu durum Thoreau'yu Devletten uzaklaştırmıştır. Bu nedenle daha önce bahsedilen inziva hayata yönelmiş, bunu da şu şekilde belirtmiştir;¹³²

Yaşam yabandan ibarettir. En canlı olan en yaban olandır. Ümit ve gelecek benim için çimenlerde ve ekilmiş tarlalarda, kasabalarda ve kentlerde değil geçit vermeyen bataklılardadır.

Thoreau daha sonra, kilise ve seçim vergilerini de ödemeyi reddetmiştir. Bunlar nedeni ile de hapis yatan Thoreau, “Sivil İtaatsizlik Görevine Dair” (On the Duty of Civil Disobedience) isimli eserini yazmak için bu olaylarda kendine yeterli ve uygun nedenleri bulmuştur. Thoreau bu çalışmasının ilk bölümlerini ve bunların taslaklarını 16 Ocak 1848'de Concord Lisesinde bir konferans sırasında okumuştur. O zamanki adıyla, “Sivil Yönetime Karşı Koyma” (Resistance to Civil Government)'dır. Thoreau'nun düşünceleri ile, bugün kullandığımız Sivil İtaatsizlik kavramı ve onun unsur ve olguları arasında belirli çelişkiler vardır. Buna rağmen Thoreau Sivil İtaatsizlik deyiminin bilinçli olarak kullanan ilk düşünürdür. Thoreau her ne kadar bilinçli olarak eylem yapmış ise de; Sivil İtaatsizlik kavramını doğrudan ve bizzat kullanmamıştır. Yazarın herkesin malumu olan “Sivil İtaatsizlik” olan başlığı, ölümünden dört yıl sonra, 1866'da “Kanada'da bir Yanki, Kölelik Karşıtı ve Reform Yazılarıyla Birlikte” (A Yankee in Canada, With Anti-Slavery and Reform Papers) adıyla derlenen külliyatında kullanılmıştır.¹³³

¹³¹ a.g.e., s. 9. **THOREAU, H. D.** (1963), *Haksız Yönetime Karşı*, Çan Yayınları, s. 3, İstanbul.

¹³² **THOREAU, H. D.** (1952), *Selected Writings on Nature and Liberty*, USA Liberal Arts Press, s. 102, New York.

¹³³ **ÖKÇESİZ, H.** (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 29.

Henry David Thoreau kölelik karşıtı düşünceye ilgisinin giderek artması ve güney eyaletlerinden kölelerin kaçışını örgütleyen “Köleliğin Kaldırılması Hareketi” ‘ne katılması ile bu ilgi doruğa ulaşır.¹³⁴ 1854 yılında bu örgütün düzenlediği bir toplantıda, Concord’da verdiği konferans sırasında yaptığı konuşmaya benzerlikleri ile dikkat çeken “Slavery in Massachussets” isimli konuşmasını yapar. Thoreau daha sonra 1857 senesinde kölelik karşıtı olan ve köleliğin ve onun dayandığı yasaların kaldırılmasını talep eden, bunun için de silahlı mücadele yürüten John Brown ile tanışır. John Brown ve örgütteki militan arkadaşları 1859 yılında bir silah deposuna saldırı yaparlarken yakalanıp asılırlar. Thoreau’yu bu olay çok etkiler ve “A Plea for Captain Brown”, “Martyrdom of John Brown”, “The Last Days of John Brown” isimli üç denemesini yazar.¹³⁵

Thoreau’nun eylemsel ve düşünsel yapısında Anarşizm etkileri görülmektedir. Sivil İtaatsizlik kavramını her ne kadar bilinçli bir şekilde kullanır ise de; onun düşüncelerinin bugünün Sivil İtaatsizlik kavramı ve olgusu ile örtüşmediği söylenebilir. Bunu söylememizde ki en büyük neden; Thoreau’nun John Brown ve arkadaşlarına verdiği destektir. Gerçekten de; günümüz hukukunda Sivil İtaatsizlik, şiddeti kesinlikle reddeder. Onun köleliğin kaldırılması için silahlı mücadele veren John Brown ve silah arkadaşlarının yakalanması ve asılması ile ilgili üç deneme yazması onun Sivil İtaatsizlikten çok yıkıcı ya da Postyapısal Anarşizm ile anılabileceğini gösterebilir.

Thoreau her ne kadar anarşist eğilimler taşısa da, liberter bir düşünürdür. Ona göre devletin bireyler ve onların mülkiyetleri üzerinde mutlak bir hakimiyeti olamaz. Bu hakimiyetin sınırlarını yine bu bireyler ve onların devlete verdikleri izin çizer. İşte Thoreau Sivil İtaatsizlik eylemini devletin bu hak ve alanlara müdahale etmesine karşı verilmeyen bir izin olarak görür.

¹³⁴ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 72, “ Önce İnsan, sonra uyruk olmamız gerektiği kanısındayım. Yasaya beslenen saygıyla iyiliğe gösterilen saygının aynı olması arzu edilemez. Bana düşen tek yükümlülük, doğru bildiğim şeyi her an yapmaktır.”

¹³⁵ **ÖKÇESİZ, H.** (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 29.

Thoreau 1862'de doğduğu yer olan Concord'da tüberkülozdan ölür. Ölümünden sonra, aslında ölümünden önce kaleme aldığı ama yeterli ilgiyi uyandırmayan eserleriyle tanınır. Thoreau'nun fikirlerinden etkilenenlerin başında Gandhi gelmektedir. Gandhi Thoreau'nun düşüncelerine teorik bir temele katarak, kendi eylemsel aksiyomlarını bu temelden elde etmiştir.

Thoreau'nun 1848 yılında verdiği ve "Sivil İtaatsizlik" kavramının ortaya çıkmasına neden olan konferans'ta yaptığı konuşma, daha sonra 14 Mayıs 1849 yılında Aesthetic Papers isimli dergide yayınlanmıştır. Yeterli ilgiyi göremeyen bu yazı, aslında Thoreau'nun bazı temel düşüncelerini içermektedir. Buna göre; ülkenin yazılı olarak yürürlükte olan yasalarından daha üstün ve evrensel bir yasa vardır ve bu da vicdan yasasıdır ve bu üstün yasa;ülkenin herhangi bir yasası ile çatışabilir. Bu çatışma durumunda, kişi kendi ödevi olarak bu üstün yasaya uyma ve ülkenin pozitif kuralına karşı çıkmalıdır. Kişi bu şekilde ülkenin yasasına bilinçli olarak karşı çıkmakta ise; yaptığı bu eylemin sonuçlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bu sonuçlar, hapis cezası da olsa kötü bir şey değildir. Aksine bu cezayı çekerek iyi niyetli eylemci, kamu vicdanının dikkatini haksız olduğu bir yasa hükmüne çekebilecektir. Bu ilgide yasanın yürürlükten kaldırılmasını sağlayacaktır. Bu şekilde yeterince kişi hapse girince artık bu adil olmayan yasayı uygulamak zaten mümkün olmayacaktır.

Thoreau'ya göre; iktidarın ve yönetici kademelerinin meşruluğu ancak toplum vicdanında ki değerleri ile ölçülebilir. Bu yüzden Thoreau'ya göre birey bu toplu vicdan'dan sıyrılmamalı ve iyi niyetli birey'e istemediği kötü bir şey yaptırılmamalı. Şayet haksız yasa, kişinin bir parçası olmak istemediği haksızlığa ya da kötülüğe alet olmasını isteyecek yapıdaysa, o zaman da yasaya itaat edilmemesi gerektiğini söyleyen Thoreau; Sokrates'ten farklı olarak yasaların adaletsizliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Thoreau adil olmadığını düşündüğü devlet edimlerine karşı, yukarıda da bahsedilen şekillerde, kışkırtıcı bir tavır sergilemiştir.¹³⁶ Gerçekten Thoreau'nun Walden gölündeki kulübesinde yaşarken ortaya çıkardığı kişiliği David Lyttle¹³⁷ değerlendirmiş; Thoreau'nun "Walden" 'daki ekstrem boyutlara varmış olan deneyim, tecrübe ve pratiğini, tutumuna ve kişiliğine kanıt olarak göstermiştir. Kendisine karşı ortaya koyduğu tavır ve bu tavır dolayısıyla ona uygulamaya çalıştığı işlemler Thoreau'yu devlette karşı iyice sertleştirmiştir.¹³⁸ Thoreau, bu sertliğin belli bir aşamaya ulaşması halinde toplum'un haksızlıklara karşı otomatik bir tepki mekanizması geliştireceğini ve bu gelişim sonucunda yönetim erkinin iyice erozyona uğrayacağını belirtmektedir.¹³⁹

Thoreau'ya göre; devletin¹⁴⁰, her ne kadar etkisiz olursa olsun, bireyi metalaştıran veya araçsallaştıran uygulamaları vardır. Bu uygulamaların karşısında olanlar, bu uygulamalara izin veren sistemin bir parçası olmamakla birlikte devlet aygıtı karşısında kitlelerin eylemsellikten veya bireylerin itaatsizlikten gelen aşındırma gücünü kullanarak devlete karşı durmalı ve bu duruş vicdani kanaate sahip her bireyin özünü teşkil etmelidir. Bu bağlamda Thoreau itaatsizlik eylemleri dışında örneğin oy vermenin bir kumar olduğunu, oyun çoğunu alanın dışında kalmanın bir çözüm getiremeyeceğini eğer her halükarda azınlık'ta kalınacak ise, bunun oy vererek değil tam tersine oy vermeden yukarıda bahsedilen tutumlar çerçevesinde,

¹³⁶ **HARDING, W.** (1959), *A Thoreau Handbook*, New York University Press, s. 51-52, New York, "Kökünü Hint felsefesinden alan bu düşünceyle yurttaşların haksız yönetime karşı tek tek kafa tutmaya çalışan Thoreau'a karşılık, ondan etkilenen Gandhi bu bireysel çağrıyı koca bir ulusa mal edip İngiliz İmparatorluğuna karşı bir politik eylem aracı olarak kullanabilmiştir.", ayrıca; **THOREAU, H. D.**, *Doğal Yaşam ve Başkaldırı: Sivil İtaatsizlik Makalesi ve Walden Gölü*, Kaknüs Yayınları, s. 281-302, İstanbul.

¹³⁷ **LYTTLE, D.** (1983), *Studies In Religion Early, Smerican Literature*, University of America Press, s. 183, Boston-London, " Ne isem o olmanın berbat ihtiyacı içerisindeyim..."

¹³⁸ **COŞAR, Y.**, "Sivil İtaatsizlik", **COŞAR, Y.**, " *Kamu Vicdanına...* ", s. 29, " En iyi hükümet en az yöneten hükümettir."

¹³⁹ **COŞAR, Y.**, "Sivil İtaatsizlik", **COŞAR, Y.**, " *Kamu Vicdanına...* ", s. 29, " En iyi hükümet hiç yönetmeyen hükümettir. Eğer insanlar olgunlaşırsa bir gün sahip olunacak hükümet böyle bir hükümet olacaktır. Böyle bir hükümet en iyi durumda sadece bir araçtır."

¹⁴⁰ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), "Sivil İtaatsizliğe Çağrı", s. 55, "Sonuçta bütün insanlara karşı adil olabilecek ve bireye komşusu gibi saygıyla davranabilecek; hatta bazı insanların... görevlerini yerine getirirlerken, devletin uzağında, devlet işlerine karışmadan ya da devlet tarafından kuşatılmadan yaşamasını bile kendi huzurunu bozucu bir şey olarak değerlendirmeyecek bir devlet hayal edebilmek isterim. Bu tür bir meyveyi taşıyan ve olgunlaşır olgunlaşmaz düşmesini kabul eden bir devlet, hayal ettiğim ama henüz hiçbir yerde göremediğim daha kusursuz, daha muhteşem bir devletin yolunu açar."

tavır takınılarak azınlıkta kalmanın daha doğru olacağını belirtmektedir.¹⁴¹ Böylelikle, toplumun çoğunluğunun olduğu gibi, devletin edimlerine karşı duyarsız veya suskun kalan kesimin desteğini ancak onur ve vicdanı ile hareket eden ve bu yönde eylemsel bir tavır koyan birey, hem kendisine hem de eylemine destek edinecektir. Yapılan bu tip bir kamu vicdanına çağrıda, eylemin meşruiyetini sağlayacaktır.

Thoreau kamu vicdanına çağrı anlamında, toplumda herkesin bu çağrıya katılma zorunluluğu olmadığından ama, her ne olursa olsun adil olmayan uygulamalara katılmama yükümlülüğü olduğundan da bahsetmiştir.¹⁴² Thoreau bu sorumluluğu açıklarken, bunun bireyin her zaman doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapması olarak açıklar. Bu nedenle insanlara ne yapmalarını söyleyen yasalara itaat ikinci sırada iken, adil olmadığı düşünülen yasaya itaatsizlik asıldır. Bu nedenle bireyler yasaya değil adalete saygı duymalıdır. Eğer bunu yapmaz iseler; kamu vicdanında yapılan sorgulamalar hükümet veya devlet tarafından yapılmaya başlanır. Bu durumda; Thoreau'nun en az hükmeden hükümetin iyi hükümet olacağı tezi ile çelişir. Ayrıca devletin vicdanı yoktur, Sivil İtaatsizliği bu anlamda görev olarak görmek gerekmektedir. Bu görev yerine getirildiği ölçüde devlet aşındırılır ve ancak o halde adil bir devlet aygıtına kavuşulabilir. Söz konusu bu durum iki soruya neden olmaktadır.¹⁴³

Haksız yasaların varlığı kaçınılmazsa, bu yasalara itaatimi esas alalım yoksa değiştirmeyemi çalışalım?

Eğer değiştirmek istersek, söz konusu yasaları değiştirene kadar onlara itaat edelim mi, yoksa haksızlığına inandığımız yasalara derhal karşımlı çıkalım?

¹⁴¹ COŞAR, Y., “Sivil İtaatsizlik”, COŞAR, Y., “ Kamu Vicdanına...”, s. 36.

¹⁴² a.g.e., s. 37.

¹⁴³ a.g.e., s. 38. “ Haksız yasaların varlığı bir vakadır. O halde bu yasalara memnuniyetle itaat mi edelim yoksa değiştirme çabasına mı girelim? Değiştirmek istiyorsak bunu başardığımız zamana kadar mı itaat edelim yoksa derhal haksız olduğunu düşündüğümüz yasayı ihlale mi girişelim.”

Thoreau'nun bu iki sorundaki tavrı açıktır. O, kişilerin bu durumda bir yol ayrımında olduğundan bahseder. Kişiler ya bireysel özgürlüklerinin peşinden koşacaklar ya da haksızlığa sebebiyet verdiği için karşı çıkılması gereken hükümet ile uzlaşacaklardır. Kişiler elbette özgürlüklerini takip edecekler ve yasayı hemen ve duraksamadan karşılığı olan cezayı da göze almak koşulu ile reddedeceklerdir. Bu ceza korkulacak bir şey olmayıp kişiyi basit bir yaşama ve ancak yaban ile mümkün olan özgürlüğe taşıyacaktır.

2.3. Mohandas Karamchad Gandhi

Gadhi Hint Toplumunu için oldukça kutsal bir kişidir. Hatta onu yarı-kutsal bir yaratık, bir ruhani lider olarak ta tanımlamak mümkündür. Her ne kadar, özellikle hayatının başlarında çok derin bir ruhani-dini kültürü bulunduğu söylenemese de, tüm hayatında ve itaatsizlik eylemlerinde Hindu mistizmi birincil esin kaynağıdır. Daha sonra Hindu geleneklerine sıkı bir şekil alan bağlılığı, onun liderliğinde sosyal reformcu yanının oldukça zayıf kalmasına neden olmuştur. O bütün bunların yanında ülkesinin sömürge karşıtı mücadelesinin lideridir. Fakat bu yürütülen mücadele isyan ya da savaştan çok, bir direniş ve itaatsizlik olarak algılanabilir. Bu mücadelenin önemli bir bölümü, oyunun kurallarını İngilizlerin belirlediği bir zeminde geçmiştir. Hatta bu mücadelenin “İngilizlere karşı İngilizler’le” yürüdüğü bile söylenebilir.¹⁴⁴

Onun eylemsel dünyasına yansıyan, kültürel ve düşünsel gelişiminde İngiltere’ye gidişi kadar, belki daha da önemli, siyasi uyanışı açısından önem taşıyan olay; Güney Afrika’ya gidişidir. Bu ülkeye gelir gelmez trenin birinci mevkisinden atılan Gandhi, ilk siyasi tecrübelerini ırk ayrımına karşı verdiği mücadele ile kazanmıştır.

Gandhi'nin dünya çapında tanınmasının nedeni verdiği bu mücadelelerin içeriklerinden çok onları veriş biçimiydi. Şiddet kullanımına, savaşa karşı çıkan

¹⁴⁴ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 678, İstanbul.

düşüncenin tarihi, antik uygarlıklar kadar eski olmakla birlikte, insanlık tarihine yön vermedeki başarısızlığı da bir o kadar eskiydi.¹⁴⁵

Gandhi, Tolstoy'un Hıristiyan humanizmine benzer bir şekilde Hindu kültürü üzerine oluşturduğu Sivil İtaatsizlik yöntemi, onun siyasi arenaya yaptığı en büyük katkı oldu. Hiçbir zaman şiddet taraftarı olmadı. Fakat ne yazık ki, sonuçta hayatı boyunca mücadele verdiği şiddetin kurbanı oldu ve çağımızda Jean Jaures'den Martin Luther King'e, Olof Palme'ye kadar uzanacak bir kaderi paylaştı.¹⁴⁶

Mohandas Karamchad Gandhi, 2 Ekim 1869'da, Hindistan'ın batısında küçük bir derebeylik¹⁴⁷ olan Forbandar'ın başkenti olan Porbandar'da doğdu. İlkokul ve liseyi Rajkot'da tamamladı. Daha sonra Londra'ya gitti ve burada Hukuk eğitimi aldı (1888-1891). Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra ülkesine döner ama İngiltere'de öğrendiklerini Hindistan Hukuku ile örtüştüremez ve başarısız olur. Bir süre arzuhalcilik de yaptıktan sonra, Güney Afrika'dan aldığı bir iş teklifi üzerine hayatının yirmi yılını geçireceği bu ülkeye gider. 1894'de Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde avukatlık yapmaya başlar. Gandhi Güney Afrika'da kaldığı bu süre boyunca orada işçi olarak bulunan ve iş akitlerindeki süre bitince süresiz oturma hakkı kazanmaya hakkı olan Hintlilerin hakları için mücadele verir.¹⁴⁸ Bu koşullar içerisinde Gandhi Natal Hint Kongresini kurar. Yazdığı siyasi yazılar sadece Güney Afrika'da değil Hindistan'da okuyucu bulmaktadır. Gandhi bu sırada "Hintli

¹⁴⁵ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 678, İstanbul.

¹⁴⁶ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 679, İstanbul.

¹⁴⁷ "O dönemde Hindistan'ın beşte üçü doğrudan Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası sayılıyordu. Geri kalan beşte ikisi ise, Porbandar gibi irili ufaklı 565 prensliğe bölünmüştü. Ancak, geleneksel İngiliz "Böl ve Yönet" anlayışının ürünü olan bu derebeyliklerin varlığı sadece göstermelikti..." "... bu derebeylerinin yürütücü organı olan divanların işlevi ise; adli ve idari ayrıntılar üzerinde sınırlıydı. Bölgede asıl hakimiyet Britanya İmparatorluğunun idi. Bu divanların gerçek itibarları o kadar düşüktü ki, yıllar sonra eski divan başkanının (başbakanın) oğlu ve o zamanki divan başkanının yeğeni olan genç Gandhi'nin, bir iş için gittiği İmparatorluk temsilcisinin odasından bağıra çağıra kovulması, herkes tarafından vakayı adiyeden sayılacaktı." Bkz; Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 680, İstanbul.

¹⁴⁸ Bu durum Güney Afrika Otoritelerinin bu iznin alınması için işçilerden 25 Sterlinlik bir vergi istemesi ile başlar. Oysa başta böyle bir vergi söz konusu değildi. Bkz., Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 680, İstanbul.

Fikirleri” (Indian Opinion), adlı bir gazete çıkarmaya başlar. Bu gazetenin 27 Ekim 1907 tarihli sayısında Thoreau’nun “Sivil İtaatsizlik” yazısı yayınlanmıştır.

Gandhi gençliğinde çok az okuyan bir kişi idi. Hinduizmi’in temel metinlerinden biri olan “Bhagavad Gita’yı” bile ancak İngiltere’ye hukuk eğitimi almaya gittiği dönemde İngilizce bir çevirisinden okumuştur. Ama Gandhi bu dönemde aynı zamanda Güney Afrika’daki göçmen işçilerin durumlarının düzelmesinin yolunu ancak egemen Batı kültürüne hakim olmak ve onu kendi silahları ile vurmak olduğunu biliyordu. Bu kavrama safhasında Gandhi “Ahimsa” öğretisi ile ilgilenmeye başladı. Bu öğretisi aslında, Hintliler’in yüzyıllardır tanıdıkları bir öğretiler. Gerek “Ahimsa” öğretisinin, gerekse et yemezliğin temelinde, hayatın temelinde yatan gücün bütün canlılarda bir ve aynı olduğu ve dolayısıyla aynı bireyin değişik zamanlarda, insan, hayvan ya da bitki olarak yaşayabileceği inancı yatar. Bütün canlılar aslında türdeş olduğu için, herhangi bir başka canlıya karşı yapılan bir şiddet eylemi, insanın kendi hayatlarından birine karşı yönelttiği bir saldırı, bir kardeş katli, hatta bir tür yamyamlıktır.¹⁴⁹

“Ahimsa” görüldüğü üzere, kaynağını dini ve metafizik inançlardan alan bir öğretiler. Sorun ise; bunun siyasi karşılığını bulmaktır. Gandhi’nin bu siyasi karşılığı bulmak istemesindeki temel neden; onun Güney Afrika’da bulunan Hintlileri bir çeşit örgütsel birliktelik içerisinde toplamak istemesidir. Bunun için düşünülen isim için “Indian Opinion” gazetesinde bir yarışma açar ve bu yarışmayı “Sadagraha”¹⁵⁰ isimle katılan kuzeni Maganlal kazanır. Ama Güney Afrika’daki Hintlilerin Sanskritçe bilmemeleri nedeni ile, kelimeyi “Satyagraha” olarak değiştirdi.

Gandhi adil olmayan yasa karşısında doğrudan eylem tercihini kullanmış ve kitlelerin topluca tutuklanmalarına yol açacak yasa ihlallerini gerçekleştirmekten korkmamıştır. Gandhi’ye göre; siyaset kişinin özel hayatından ayrılamaz, bu nedenle her yeni girişim, aynı zamanda kişisel olan bir keşif ya da dönüşümün ifadesi idi.

¹⁴⁹ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchand Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 683, İstanbul.

¹⁵⁰ “Sadagraha” Sanskritçe “sat” (gerçek) ve “aghara” (sabır, metanet) anlamına gelen iki kelimenin denenmemiş bir biçimde birleştirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

Gandhi'nin siyaset-özel hayat ayrımı yapmamasının en önemli nedeni; Gandhi'ye göre, bir düşünceyi kabul ettikten sonra onu hayata geçirmemek şerefli bir davranış değildir. Bir insan ahlaki ve dini kuralları kabul eder de, onları yaşamayı nasıl kabul etmezdi? İşte düşünce ve eylem arasındaki bu uçurum, kiliselerde, evlerde, camilerde, partilerde ve kişilerdeki zayıflığın ve hakikatsizliğin ta kendisi idi. Bu hakikatsizlik de politikacısından sade insana kadar bireylere parçalanmış kişilikler sunuyordu.¹⁵¹ Bunun yanında Gandhi kuvvet kullanmadan, şiddete başvurmadan sadece gerçeğe hizmet etmeyi amaçlayan; Pasif Direniş, Sivil İtaatsizlik kavramlarıyla belli noktalarının uyuşmadığını düşündüğü ve adını "Satyagraha"¹⁵² koyduğu ilk eylemini Güney Afrika'da gerçekleştirdi. Bu terim, Güney Afrika' da bulunana Hintlilerin şiddet içermeyen direnişlerini, orada ki başka direnişlerden ayırmak için kullanılmıştır. Gandhi'ye göre "Satyagraha" Pasif Direnişten farklı idi; Pasif Direniş zayıfların bir silahı olarak kabul edilir ve amaçlarına ulaşmak için şiddet ya da fiziki güç kullanmayı reddetmez, fakat "Satyagraha" en güçlünün silahı olarak kabul edilir ve her durumda şiddet kullanmayı reddeder.¹⁵³

Gandhi'nin eylemlerine geçmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır: Başlangıçta Güney Afrika'daki varlığı tam bir İngiliz'i andıran¹⁵⁴ Gandhi, daha sonra eylemlere geçmiş ve bu eylemlere ivme kazandırmıştır. Yönetime karşı giriştiği eylemler de işte kazandığı bu ivme Gandhi'ye başarı kazandırmıştır.¹⁵⁵

1906'da Transvaal'de bir eylem düzenleyen Gandhi bu eylemde, Güney Afrika'daki tüm Hintlilerin kayıt altına alınması, sekiz yaşından büyük her Hintlinin

¹⁵¹ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 684, İstanbul.

¹⁵² Satyagraha "Hakikate Tutunma" demektir ve "Hakikatin Gücü" anlamına gelir. Hakikat ise ruhi ve manevidir. Bu yüzden Satyagraha ruhi güç olarak bilinir. **THOREAU, H. D., MOHANDAS, K. G.** (1999), *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş*, Vadi Yayınları, s. 73, Ankara.

¹⁵³ a.g.e., s. 76.

¹⁵⁴ Gandhi 1898'de Güney Afrika'da taleplerini dile getirirken İngiliz egemenliğinin meşruiyeti hiç sorgulamamıştır. Hatta; Güney Afrika'daki Hintlilerin ancak İngiliz yardımı ile durumlarını düzeltebileceğine inanmış ve gene bu yılda Güney Afrika'da İngilizlerden daha uzun süredir bulunan Hollandalı Boer'ler ile İngilizler arasındaki savaşta kalbi Boerlerle beraber olsa dahi İngiliz birliklerinde gönüllü sıhhiye eri olarak görev almıştır. Bkz; Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 683, İstanbul.

¹⁵⁵ **THOREAU, H. D., MOHANDAS, K. G.** (1999), "Sivil İtaatsizlik ve Pasif...", s. 33.

nüfus cüzdanı taşımak zorunda tutulması, parmak izlerinin alınarak arşivlenmesi emrini veren ve bu işlemlerin yapılıp yapılmadığını kontrol etmek amacı ile Hintlilerin meskenlerine izin alınmadan polis tarafından girilebileceğine izin veren yasayı protesto etmiştir. İlk önce Hintliler, İmparatorluk tiyatro binasında yapılan toplantıda yasaya itaat etmeyeceklerine dair yemin etmeye çağırıldılar, Gandhi, özellikle, bu yeminin sonuçlarına koşulsuz katlanması ve bu koşullar arasında; şiddete maruz kalmak, hapse atılmak ve hatta ölüm olabileceğini açıkça belirtmiştir. Bu yasa kabul edilip yürürlüğe girdikten sonra Gandhi'nin başlattığı “Satyagraha” eylemsel birlikteliği ile beraber kayıt daireleri gönüllü eylemciler tarafından işgal edilmiştir. Bununla da yetinmeyen Gandhi tüm Hintlilere yaptığı çağrı ile, onları sokaklarda kaçak ve vergi ödemedi satıcılık yapmaya ve daha sonra hiçbir direnç göstermeden tutuklanmaya çağırmıştır. Böylelikle Güney Afrika hapishaneleri ve nezarethanelerini Hintlilerle doldurmayı amaçlamıştır. Nitekim Gandhi'nin bu eylemsel çağrısı eylem gibi başarısız olmuştur.

Mevcut bu eylemden iki sene sonra 1908'de, üçbin Hintli devlet tarafından kendilerine verilen kayıt belgelerini bir caminin önünde topluca yakar. 11 Ocak 1908'de hakim önüne çıkartılan Gandhi, hakimden kendisine en ağır cezayı vermesini ister; ama hakim bunun yerine hem en hafif cezayı verir hem de Gandhi'nin hapishanede geçireceği süre içerisinde ağır işlerde çalıştırılmayacağına hükmeder. Gandhi bu eylem ile başlayan süreç içerisinde 1910 yılında, eylemlerde hapse girmiş olan Hintlilere yardım amacı ile Johannesburg yakınlarında bu kişilere destek vermek ya da, onların ailelerinin ihtiyaçlarının bir bölümünü karşılamak amacı ile “Tolstoy Çiftliklerini” kurar. Bu çiftliklerde alkol yasaktır. Et yemek serbest olmasına rağmen, yapılan propaganda ile bu alışkanlığı olanlar et yemeği terk etmişlerdir. Gandhi burada basit ve uyumlu bir hayat fikrini benimsetmeye çalışmakta idi, üç çocuğunun da içerisinde bulunduğu öğrencileri ile daha özgün bir eğitim sistemi yaratmaya girişen Gandhi, Çiftlik'te “ahlaki bir sapma” tespit edildiğinde bütün işlerini bırakıp Matal'a ya da Transvaal'e oruç tutmaya gidiyordu.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchand Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 685-686, İstanbul.

“Tolstoy iftlikleri” Gandhi’nin Komunal bir hayat tarzı benimsemesinin bir sonucudur. Gandhi Güney Afrika’da kaldığı süre boyunca, Thoreau, Emerson ve Tolstoy okumaları yapmıştır. Bu yazarlar; sosyalizan görüşlerini dini perspektifler aracılığı ile vermekteydiler. Özellikle Thoreau ve Emerson Hint Kültüründen etkilenmiş ve eserlerinde de bunu kullanan kimselerdi. Gandhi bu okumalar sayesinde bir anlamda batı yazarları aracılığıyla Hint Kültürünü yeniden keşfetmiştir. Bunlarla beraber Gandhi doğal hayattan kopmamış ve hiyerarşik bir yapının bulunmadığı komunal bir model geliştirmiş, eylem ve düşüncede de birlik aradığından bu projeyi derhal hayata geçirerek, çıkarmakta olduğu “Indian Opinion” gazetesini hemen Durhal yakınlarında bulunan Phoenix’deki çiftliğe taşımıştır. Bu iftlik kurulacak “Tolstoy iftliklerinin”¹⁵⁷ bir prototipi olma özelliğini de taşımakta idi.

Güney Afrika’da hükümet uygulanmakta olan “Kelle Vergisi’ni” kaldırmayı taahhüt etmiştir. Ama hükümet bunu kaldırmak bir yana bunun yanında Hintli, Farisi ve İslami evlilikleri geçersiz kıldığını duyurmuştur. Bunun zerine bir grup Naval’de bulunan ve sınırının geçilmesi yasak olan kömür havzasına, Transvaal üzerinden geçerek girmiştir. Bu grup katılımlar ile büyür ve maden işçileri greve çağırılır. Polisin gruba müdahale etmesi ile gruptan birçok kişi göz altına alınır. Gandhi bunun üzerine 1910 yılında maden işçilerini yürüyüşe çağırır. Bu ağrı onun tutuklanmasına neden olur ve bu çağrıya uyanlarla beraber vagonlara bindirilir ve hapse yollanır. Olaylar sırasında bu eylemlere destek veren iki Avrupalı ile başka iş kollarından işçilerde vardır. Otoritelerin ilk zm Gandhi ve arkadaşlarını serbest bırakmaktır. Bu hareketi bastırmak ve eylemcileri tutuklamak için polis ateşli silahlar ve kamlar kullanır, bunun üzerine dünya Güney Afrika’yı kınar. Serbest bırakılışından  gün sonra, Gandhi 1944’n ilk gününde bir grup Hintli ile Durban’a yryeceklerini ve

¹⁵⁷ Gandhi komunal olan bu yapıyı daha sonra Hindistan’a döndükten sonra da uygulayacaktır. Gerçekten; Gandhi Hindistan’a döndükten sonra, Güney Afrika’da kuruduğu ve “satyagraha” nın tüm yeminlerini etmiş olan “aile” sini Hindistan’a getirmek ister. Bunu da Ahmedabad’da yerel esnafın destekleri ile kurduğu bir çiftlik ile gerçekleştirir. Bu iftlik Gandhi’nin “ahimsam” ilkeleri doğrultusunda kurulmuş olup oldukça sadeydi. Hiç kimse bir diğerinin içini yapmıyordu. Hizmetçi veya uşak kullanımı kesinlikle yasaktı. Bütün itirazlara rağmen, tuvalet kazma ve temizleme gibi sadece Kast Sisteminin en altındaki Paryalara layık görülen işleri, kendisi de yapıyordu. Gandhi etrafındakilere aldırış etmeksizin, Paryaların işlerini yapmak ile Kast Sistemine meydan okuyordu. Bkz; ağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 688, İstanbul.

onlara bu yürüyüş ile beraber tutuklanmalarını teklif edecektir. Tam bu sırada Güney Afrika Demiryolu işçileri greve çıkmış ve hükümet çok zor bir durumda kalmıştır. Gandhi bu yüzden yürüyüşü iptal eder çünkü ona göre; hükümetin bu zor zamanlarında ondan faydalanmak zafer kazanmak için doğru yol değildir. Bu duruşu Gandhi'yi çok popüler hale getirir, böylelikle Transvaal Başbakanı General Smuts Gandhi'yi bir toplantıya davet eder. Bu toplantı sonucunda taraflar 30 Haziran 1914'de bir anlaşmaya varırlar.¹⁵⁸ Gandhi Güney Afrika'da General Smuts ile bir anlaşma yaptıktan ve "Satyagraha" adını verdiği eylemsel aksiyona Güney Afrika'da son verdikten sonra ülkesi Hindistan'a döner.

Gandhi Hindistan'da bir kahraman gibi karşılanır. Birinci Dünya Savaşında Hindistan'da bulunan Gandhi Güney Afrika'da olduğu gibi Britanya'yı desteklemiştir. Bunun nedeni olarak ta İngilizlerin savaşı kazanmaları halinde Hindistan'ın değişime uğrayacağı beklentisi olmuştur. Ama savaşı kazanan İngilizler olsa da Hindistan'ın mevcut durumunda bir değişiklik olmamıştır. Bu noktadan sonra, Gandhi hayatının büyük bir bölümünü Hindistan'ı İngilizlerin egemenliğinden kurtarmak için harcamıştır.

Hindistan'a dönüşünden sonra Gandhi ilk eylemsel deneyimi 1917 yılında Champaran'da büyük toprak sahiplerinin köylüleri köle gibi kullanmalarına engel olmak ve köylülerle dayanışma halinde bulunmak için gerçekleştirmiştir. Champaran'da köylüler toprakların yirmide üçünde toprak sahiplerinin hesabına çivit yetiştirmek zorunda idi. Gandhi bölgeye geldiğinde daha köylüler ile ilgilenme fırsatı bulamadan toprak sahipleri tarafından bölgeye girme hakkı olmadığı gerekçesi ile engellenmişti. Buna karşı gösterdiği direniş sırasında Gandhi polis tarafından tutuklanmıştır. Mahkemeye çıkartılan Gandhi, bölge idaresini ve toprak sahiplerini bilerek zor durumda bıraktığını söyleyerek hapse atılmasını istedi. Bu talep

¹⁵⁸ Bu anlaşma "Hint Kurtuluş Yasası" adı ile yasalastı. Bu Anlaşmaya göre;

- Tüm Hint evlilikleri (Hint, Müslüman, Zerdüşt) geçerlidir.
- Sözleşmeli İşçiler üstündeki yıllık 25 Sterlinlik vergi kaldırılacaktır.
- 1920'den itibaren Hintli girişi duracaktır
- Hintliler bir eyaletten diğerine serbestçe geçemezler, sadece Güney Afrika'da doğan Hintliler Cape Kolonisine girebilirler. Bkz; Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchad Gandhi*, İletişim Yayınları, s. 687, İstanbul.

karşısında şaşırın Mahkeme Yargıcı davayı erteler ama Gandhi Hükümetin araya girmesi ile serbest bırakıldığında artık Hindistan'ın en önde gelen siyasi figürü haline gelmiştir.

İngiliz Hükümeti kazançlı bir tröst oluşturmak amacıyla Hindistan'da tuz üretimini yasaklamıştır. Bu yasaklamanın ardından Gandhi kendisini takip edenleri deniz kıyısına götürmüş, hep birlikte buharlaştırma yöntemi ile deniz suyundan tuz üretilmiştir. Bu şekilde, tuz üretimini yasaklayan hükümet kararını simgesel bir şekilde de olsa ihlal etmiştir. Bu eylemden sonra, diğer eylemlerinde ki gibi hapse atılmıştır.¹⁵⁹

Gandhi daha sonra, Hindistan'da uygulanması için yapılan ve Hindistan'daki tüm muhalif görüşlerin ve eylemlerin şiddetle bastırılmasına olanak sağlayan "Rowlatt Yasaları" na karşı 1919'da yeni bir "Satyagraha" başlatmıştır. Bu bir bakıma lokal olarak uygulanan "Satyagraha'nın" artık tüm Hindistan çapında uygulanabilmesine de olanak veriyordu. Bu "Satyagraha" ile halkı "Rowlatt Yasaları" dahil Hükümet'in ve Hindistan Valisinin emirlerine uyulmaması konusunda dayanışmaya davet eder. Bunun için Gandhi ilk olarak Bombay'da "Satyagraha Sabha" yı kurar. Bu çağrı çok büyük bir kitle tarafından kabul görür ve uygulanır. Bu çağrıya katılanlar karşında İngiliz güvenlik güçleri sert müdahalelerde bulunurlar. Birçok şehirde çatışma çıkar, bunun üzerine Gandhi bu çatışmaları delil göstermek sureti ile insanların "Satyagraha" yı yanlış anladığını düşünür ve bu ilkeden o an için vazgeçer.¹⁶⁰ Bu vazgeçiş süreklilik taşımayan bir vazgeçişdir. Gandhi bunun üzerine Milliyetçi Partinin başkanlığına geçer ve Hindistan'daki ulusal bağımsızlık hareketinin siyasi olarak ta lideri haline gelir. Başkanlığında yapılan Milliyetçi Parti Kongresinde, sömürge kurumları ile Avrupa menşei taşıyan ürünlerin

¹⁵⁹ THOREAU, H. D., MOHANDAS, K. G. (1999), "*Sivil İtaatsizlik ve Pasif...*", s. 33.

¹⁶⁰ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), "*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*", s. 76. " Bir "Satyagraha" toplumun yasalarına zekice ve gönüllü uyar, çünkü bunu kutsal bir görev olarak görür. Bir kimse, ancak toplumun yasalarına titizlikle itaat ettikten sonradır ki, bazı kuralların iyi ve adil mi yoksa adaletsiz ve fazlasıyla haksız mı olduğuna karar verebilecek duruma gelir. Ancak bu durumda, gayet tanımlı şartlar içinde bazı yasalara yurttaş olarak itaatsizlik etme hakkına sahip olunabilir. Benim hatam, bu zorunlu sınırlamayı görmezden gelmekti. Halktan Sivil İtaatsizliğe atılmasını talep ettim ama halk bu nitelikte değildi. Bunun Himalaya kadar büyük bir hata olduğunu düşünüyorum."

boykot edilmesini parti programına koyar ve bunu onaylatmayı başarır. Ama bu durum şiddet eylemlerinin tırmanışa geçmesine neden olur ve Gandhi bu hareketi de durdurur.

Gandhi süreç içerisinde İngiltere tarafından Hindistan'daki İngiliz hakimiyetini baltaladığı gerekçesi ile altı yıllık bir cezaya mahkum olur, 1922'de girdiği hapisaneden sağlık sorunları nedeni ile 1926 yılında tahliye edilir. 1929 tarihli Milliyetçi Partinin Lahor'da yapılan Kongre toplantısında Gandhi'nin çabaları sonucu ulusal bağımsızlığı bir ülkü edinilmesine karar verilir. Bu karar ile birlikte Hindistan'a 1 Ocak 1930'dan itibaren Dominyon statüsü verilmesini ister. Bu teklif İngiltere tarafından reddedilir. Gandhi bunun üzerine tuz üretimindeki yasağında devam etmesini fırsat bilerek, tuz tekelinin kırılması için yeni bir "Satyagraha" başlatır. Bu "Satyagraha" yı düşünce ve ifade hürriyeti amacı taşıyan kendi "Satyagraha" sını takip eder.

1946-1947 tarihleri arasında ortaya çıkan bölgecilik sorunlarına karşı mücadele eden Gandhi, Bengal'de devam etmekte olan ve Hindular ile Müslümanlar arasında süre giden çatışmaları sona erdirebilmek için "Ölüm Oruçlarına" başlar ve bu mücadelesinde başarılı olur. Gandhi'nin sona erdirdiği bu çatışmalar sırasında 5000 kişi ölmüş, 15000 kişide yaralanmıştır. 13 Ocak 1948'de; tüm Hindistan'ın birliği ve bütünlüğünü korumak için başladığı "Ölüm Orucunu" ne yazık ki bitirememiş ve 18 Ocak 1948 yılında dua etmek için gittiği bir tapınakta Nathurham Godse adlı aşırı milliyetçi genç bir Hindu tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁶¹

Gandhi'nin görüşleri ile Kapitalizm arasında hiçbir bağ yoktur. Ortodoks (katı) bir "Vaishnava"¹⁶² olarak yetiştirilen Gandhi, şiddet ve rekabeti kendisine esas alan batı medeniyetini maddeci bulmaktadır.

¹⁶¹ THOREAU, H. D., MOHANDAS, K. G. (1999), "*Sivil İtaatsizlik ve Pasif...*", s. 5.

¹⁶² Vaishnava; insana zevk veren ya da yapması ile beraber ona hoş gelen her şeyin yasaklandığı katı, sosyal bakımdan ise belli pratik kesitler içerisinde uygulandığında sınıfsal bir dayanışmaya yakın duran ve bunun yanında bir birine sıkı bir şekilde bağlı yaşayan vejetaryen topluluğunun adıdır.

Perhiz reçetelerine önem veren Gandhi, “Brammacharya”¹⁶³ ya ulaşmak için araçsal değerine güvendiği bu reçeteler ile yemek yemeyi bir zevk aracı ya da hoşnutluk koşulu olmaktan çıkarmak isterken, bu amaçla kendi üzerinde bazı denemeler yapmıştır. Yukarıda bahsi geçen bazı siyasi oruçları işte bu denemeler sayesinde yaptığı hazırlık ile ortaya çıkarmıştır.

Dürüstlük Gandhi için dinin başlıca tezahürü idi. Bu dürüstlük tezahürü’ne olan inançla beraber din; insanın nefesine hakim olması ve kendi tanınmasından başka bir şekilde tanımlanamazdı. Gandhi’ye göre dünya, Tanrının büyüklüğünü kanıtladığı bir eser ve onun faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir mekandı.

Gandhi felsefi yanından ayrı olarak tam bir eylemciydi. Gandhi itaatsizlik eylemlerinin sadece teorik yanı ile ilgilenmiyor aynı zamanda toplumda ve kamu vicdanında olumlu karşılanan eylemleri gerçekleştiriyordu. Bu da Gandh’in inandığı soyut teoriler ve öngörüler ile bunlara uygun olarak maddi dünyada elle tutulur şekilde ortaya koyduğu maddi eylemler arasında bulunan katmanları bize göstermektedir. Bu katmanların kümü latif birlikteliği ise, bize, yukarıda da bahsettiğimiz- “Satyagraha” teorisini verir. Nasıl ki mistik “Ahimsa” politik “Satyagraha” ya dönüştü ise, “Satyagraha” da politik bir tavırdan katmanları aşarak maddi bir eyleme dönüşmüştür.¹⁶⁴ Bu katmanların merkezinde bir çatışmanın olduğu ve bu çatışma sürecindeki tavır yer almaktadır. Bu tavır Gandhi’ye göre; insanın bütün davranışlarının ortaya çıkmış sosyal davranışları ile eş değer de olmalıdır. İnsanın bilinçli olması bu tavır açısı için son derece önemlidir. Çünkü, bilinçli insan etrafında gördüğü ya da içinde bulunduğu çatışmaları algılayabilir. Bu nokta Gandhi’yi Batı düşün dünyasından ayırmaktadır. Gandhi’nin çatışmaları tamamen olumlu, sevgi yüklü ve diri bir ruhsal durumu ifade etmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ Brahmacharya; Fundamentalist Hindularca kişinin daha yüce amaçlar için nefisinden fedakarlık yapması demektir. Bu fedakarlık yemek, uyumak, cinsel hayat gibi bazı konularda insani pratiklere kısıtlamalar getirmektedir. Bu inanış; varoluş sürekli tekrarlanan, bir doğum, ölüm ve yeniden doğum çemberi olduğu ve mutluluğun ancak bu çemberi kırmakla mümkün olacağı inancını içermekte idi. Cinsel arzuyu, bu çemberin sürekliliğine katkıda bulunduğu için mahkum etmekteydi. Gandhi bu pratiği sadece bedeninin arınması olarak değil aynı zamanda zihnin arınması olarak ta görmekteydi.

¹⁶⁴ GALTUNG, J. (2001), “Gandhi ve Alternatif Hareket, Teoride...”, COŞAR, Y., “Kamu Vicdanına...”, s. 209-210.

Gandhi'nin sözünü ettiğimiz “Satyagraha” teorisi şiddetsiz bir değiştirici dinamiktir. Bu eylemsel dinamik rakip her kim olursa olsun ona saygıyı içermektedir.

Gandhi her ne kadar ahlaki olarak yanlış olduğunu ya da adil olmadığını düşündüğü yasaya karşı itaatsizlik kararı alabilse de, ceza yasasında eyleminden ötürü kendisine uygulanacak yaptırımı içeren kurala karşı itaatsizlik kararı almaz. Bu pasif tutum onun ceza yasasına olan saygısından kaynaklanmaz. Bu pasif tutum belli hedefleri gerçekleştirmek için yapılması gereken bir şeydir. Yani; Gandhi cezaya katlanırken bunu kamu vicdanına yapmış olduğu çağrıyı güçlendirmek ve kamuoyundan aldığı desteği arttırmak için yapmıştır. Bu da Gandhi'nin cezaya boyun eğmesi ile Sokrates'in cezaya boyun eğmesi arasındaki farkı göstermektedir.¹⁶⁶

Gandhi'nin hareket teorisi şiddetsizlik üzerine kurulu olmasının en önemli nedenlerinden biri de şiddeti önlemektir. Gerçekten; eğer toplumun önemli bir kısmının düşüncesini ifade etmek gerekir ise bunu itaatsizlik perspektifinden yapmak, Gandhi açısından olması gereken şeydir. Bu şekilde ortaya konulan toplumsal muhalefet sonuca inanması ile ancak şiddetsizliği benimseyebilir, aksi halde muhalefet şiddetsiz bir duruşun yokluğunda şiddette başvurabilir. Bu eylemsel ayrılık Gandhi'nin aslında anayasal mücadele araçlarında yaptığı tercihler ile ilgili olarak şiddetsizliği kullanmadığını, bunun yerine; siyasi şiddete karşı şiddetsizliği tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Gandhi'nin eylemsel geçmişi iki farklı kıtada iki farklı şekilde gerçekleşmiştir. Gandhi'nin yirmi yıl süresince kaldığı Güney Afrika'da kendisine amaç olarak haksız yasaları değiştirmeyi almıştır. Ancak Hindistan'da durum değişmiş, gene aynı amaçla yola çıkan Gandhi daha sonraki safhalarda

¹⁶⁵ GALTUNG, J. (2001), “Gandhi ve Alternatif Hareket, Teoride...”, COŞAR, Y., “Kamu Vicdanına...”, s. 213.

¹⁶⁶ ÖKÇESİZ, H. (1993), “Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates”, Argumentum Aylık Hukuk Dergisi Sempozyum Özel Sayısı, Sayı: 35-41, Cilt 11, s. 661.

Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliğine karşı mücadele vermeye başlamıştır. Kısaca Gandhi, Güney Afrika'da dar bir kapsamda hareket alanı tahsis ettiği Sivil İtaatsizlik eylemlerine Hindistan'da çok daha farklı ve geniş bir alan belirlemiştir.

Burada da görüldüğü üzere Gandhi Güney Afrika'da mevcut hükümeti devirmek gibi bir niyet taşımamıştır. Hatta hükümetin zor durumlarından faydalanmayı bile yanlış bulmuştur. O bu eylemlerini ırk ayrımcılığına karşı çıkmak için yapmıştır. Kısaca belirtmek gerekir ise; Gandhi'nin Güney Afrika'daki eylemsel geçmişi sistemin ve kurulu olan rejimin tümünü yok etmek ya da değiştirmek amacı gütmemiştir. Şiddetsizlik özelliğinin de eklenmesi ile; Gandhi'nin Güney Afrika'da yapmış olduğu eylemler tipik Sivil İtaatsizlik eylemleridir. Hindistan'da ise Gandhi, İngiltere'nin Hindistan'da kurmuş olduğu tahakkümü kaldırmak ve bağımsız ve yeni bir devlet inşa etmek saiki ile hareket etmiştir. Burada Gandhi teorik anlamda şiddetsizliği, kamu vicdanına çağırıyor ve aleniliği benimseyerek Sivil İtaatsizlik konusunda tutarlı bir yol izlemiş olsa dahi, ülkede ki mevcut sistemin yıkılarak yerine yeni bir sistemin kurulması istenmesi bir anlamda tek tek yasaları değil, sistemin tamamını reddetmek sayılabileceğinden; Gandhi'nin Hindistan'da yaptığı eylemlerin Sivil İtaatsizlik kavramı ile açıklanması zordur.

Şiddeti her halükarda reddeden Gandhi'nin Hindistan eylemleri¹⁶⁷ şiddetten kaçınan ama belli durumlar içerisinde pasif-agresif değişime uğrayarak şiddete yol açabilecek olan "Pasif Direnişten" farklıdır.

¹⁶⁷ 1943 yılında Türkiye'deki tek parti hükümetinin yarı-resmi sözcüsü Falih Rıfı Atay Hindistan'a davet edilir. Bu davette edindiği izlenimleri daha sonra "Hind" adını vereceği kitapta toplar. Atay bu eserinde aslında anılarının yanında Kemalist Devrim ile Hint Devrimini karşılaştırır. Atay'a göre; Kemalizm Hint devrimine bir misal teşkil etmiştir. Hintliler yalnızca Batının hakimiyetinden değil, onun Batı kültür ve medeniyetinin Hint Kültürü üzerindeki etkilerinden de kurtulmak istemektedirler. Ama bunu yaparken amaç yeni bir sistem değil tam aksine, eski Hint'in içtimai ve iktisadi otarşisini yeniden kurmak fikrindedirler. Atay'a göre Kemalizm ile Gandhi'nin fikirleri arasında ki en önemli fark ise, Hint Milliyetçilerinin Batı Medeniyetine olan uzak duruşlarıdır. Kemalizm'de halk eski köhne alışkanlıkları ile yüzleşirken Hint Milliyetçileri bunu yapmamaktırlar. Bunun sebebi olarak ise; Hint Nasnoyalizminin, muhafazacı ve gelenekçi karakterinde ve Batıcı Hint milliyetçilerinin geçmişlerine karşı büyük zaafı olmasından kaynaklanmaktadır. Kısaca Atay; Hint Devriminin geçmişe olan bağlılığını Kemalist devrim dinamiklerine aykırı bulmaktadır.

2.4. Martin Luther King

Martin Luther King 15 Ocak 1929'da Atlanta'da siyah bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. King'in babası iyi bir geliri olan ve fikirsel açıdan tutarlı olan bir rahip'ti. King aynen dedesi ve babası gibi iyi bir eğitim almış ve teoloji okuyarak papaz olmuştur. King bu dönemdeki kolej eğitimi sırasında ırk ayrımcılığı ile ilgili dersler almıştır.

Martin Luther King'in Sivil İtaatsizlik alanında çok fazla teorik arka plana sahip olduğunu söyleyemeyiz. Buna rağmen King, uyguladığı Sivil İtaatsizlik eylemleri ile Gandhi gibi Sivil İtaatsizlik açısından Amerikalılar için bir sembol haline gelmiştir. King bu eylemlerini oluştururken süreç içerisinde Thoreau'nun ve Gandhi'nin fikirlerinden etkilenmiştir. King Hıristiyan kavrayış ile sosyal mücadele teorisinin karışımı bir yol izlemiştir. Bu nedenle King; siyahların boyun eğmesi kadar eylemsel duruş içerisinde şiddete yönelmelerini doğru bulmamış ve şiddetsiz olan ama her ne olursa olsun itaat etmeyen yeni bir eylem hattı oluşturmuştur. Bunu yapmakta amaç ise; gerek sürekli ırk ayrımına uğrayan siyahlar ile onlarla aynı sosyal tabakayı paylaşan ve yoksulluk çeken ırk ayrımcısı olmayan beyazları bir safta birleştirmektir.

ABD'de Sivil İtaatsizliğin ciddi bir eylemsel güç olarak ortaya çıkmasına ve dolayısıyla konu ile ilgili literatürlerin oluşmasına neden olan ilk sosyal ve politik vaka kölelik krizidir.¹⁶⁸

Gerçekten, Amerikan İç Savaşının sona ermesinden sonra ırk ayrımının taraftarı olmayan Kuzeyliler, Güneyli Konfederasyon'a bağlı olan zengin toprak sahiplerini Amerikan Birliğinde tutmak amacı ile onların kölelik ve ırkçılık kokan tavırları ve kaldırılmış olmasına rağmen gene onlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak uygulanan bu yasalar karşısında sessiz kalmışlardır.

¹⁶⁸ DWORKIN, R., "Sivil", COŞAR, Y., "Kamu Vicdanına", s. 140.

Bu yasalardan bazıları şu şekildedir;

- Siyahlar beyazlara ait hastaneleri kullanmayacak.
- Beyazlara ait okulları ve çocuk parklarını kullanamayacak.
- Siyahlar otobüslerin ve diğer toplu taşıma araçlarının ön sıralarını kullanamayacak.
- Siyahlar beyazlara ait tuvaletleri ve çeşmeleri kullanamayacak.
- Siyahlar, beyazların lokanta, kafe ve restoranlarını kullanamayacak.

King rahiplik görevine başlamasından hemen sonra, 1954 Mayıs'ında Amerika Yüksek Mahkemesinin okullarda ırk ayrımını hukuka aykırı bulan bir karar alması ile birlikte; beyazların şiddet eylemlerine karşı mücadele edebilmek için Toplumsal ve Siyasal Eylem Kurulu adlı bir örgüt kurdu.

King, yukarıda da belirtildiği gibi ırk ayrımını geçerli kılan ve kölelik kurumunu uygun gören kanunlara, ve bunları mazur görenlere karşı bir Sivil İtaatsizlik kapmayası yürütmüştür. Sit-İns¹⁶⁹ ve Pasif Direnişin diğer biçimleri King için 60'lı yılların yasa ihlallerini içermekteydi.¹⁷⁰ Bu eylemlerin Güney Eyaletlerini kapsayan bölümlerinde "Jim Crow Laws" adı verilen yasalar ihlal edilmekte idi.¹⁷¹ Sit-ins eylemleri aslında King'den öncede yapılıyordu. CORE [Congress for Racial Equity] (Irksal Eşitlik için Birlik Örgütü) tarafından başlatılmış ve uzun süre başarı ile uygulanmıştı.

Siyah harekette ilk ayrışmaları bu eylem şekli meydana getirecek ve SNCC [Student Non-Violent Coordinating Committee] (Öğrenci Barışçı Direnme Koordinasyonu) önderlerinden olan Martin Luther King 'in direnmenin ve

¹⁶⁹ Oturma Eylemleri.

¹⁷⁰ **AYGÜN, T.** (2001), *Efendiliğin Reddi, M.Gandhi, M.Luther King, ve Doğrudan Eylem*, İstanbul Om Yayınları, s. 224-225, İstanbul, " 1960 yılında toplu ve uzun süreli oturma eylemleri tertiplendi spontane, beklenmedik ve hızlı biçimde gerçekleşen eylemlere karşı hapsedilmeler yaşandı. Eylemcilerin para cezası yerine hapsi tercih etmesi temyiz hakkını kullanmaması ve hapis den çıkınca aynı eylemleri tekrarlayarak hapse girmesi idareyi zor durumda bıraktı, sonuçta; eylemlerin sürekliliği ve direnci karşısında 109 kent ve kasabada ırk ayrımcılığı fiilen kaldırıldı."

¹⁷¹ **DWORKIN, R.**, "Sivil", **COŞAR, Y.**, "Kamu Vicdanına", s. 141.

barışçılığın kendi başlarına asla değerli olamayacaklarını söylediği ve şiddetsizliği ön plana çıkaran eylem biçimine karşı, öğrencilerden bir bölümü; ırk ayrımcılığının kaldırılması süreci içerisinde, ırk ayrımı taraftarlarının dostluklarını kazanmanın anlamsız olacağını ve asıl amacın gücü ele geçirmek olduğunu savunmuş ve bu görüşten olan kişiler SNCC ve CORE örgütlerinde taraftar toplamaya başlamıştı.

King 1 Aralık 1955’de Rosa Parks adlı siyahi bir kadının otobüsün ön kısmındaki yerini beyaz bir erkeğe verip otobüsün arka tarafına geçmeyi reddetmesi sonucu başlayan¹⁷² otobüs grevinin ve bu grev sırasında oluşan Yurttaş Hakları Hareketi’nin liderliğini yapmıştır.¹⁷³ Eylemler başarı ile bitirilmiş ve 381 gün süren bu eylemlerin sonunda, 13 Kasım 1955’de ABD Yüksek Mahkemesi otobüslerde ırk ayrımına göre oturma uygulamasını kaldırılması kararını vermiş ve eylem sona erdirilmiştir. Siyahları ve beyazları aynı çatı altında toplamayı başaran bu eylem, çok boyutlu ve organize bir direniştir. Bu direniş sonrası Martin Luther King ve beyaz bir din adamı¹⁷⁴ 21 Aralık 1956’da aynı otobüste yan yana oturarak seyahat ettiler. Bu eylem sonucunda Martin Luther King “Time” dergisine kapak olmuş, ırklararası ilişkilerde katkıda bulunan kişilere verilen “Spingan” madalyasını almış, sömürgecilerin elinden kurtulan ilk Afrika devleti olan Gana’nın bağımsızlık törenlerine davet edilmişti.

Bu eylem sonrası daha büyük direnişleri örgütlemek amacı ile, Medeni Haklar Hareketi kuruldu. King bu harekete başkan seçildi. Hareket ile beraber, ırk ayrımcı uygulamaları ifşa eden yürüyüşler ve dua hacları gerçekleştirildi, oy hakkını talep eden vatandaşlık seferberlikleri düzenlendi, Güney Eyaletlerinde oy sandıkları başlarında sessiz bekleyişler tertiplendi. 1958 Eylül’ünde Martin Luther King, New York’un Harlem mahallesinde Montgomery olaylarını anlatan “Stride for Freedom”

¹⁷² Martin Luther King aslına söz konusu otobüs grevini başlatmamıştır. Grevi Montgomery NAACP [National Association for the Advancement of Colored People] (Renkli Irkların Gelişmesi için Ulusal Dernek) Başkanı E.D. Nixon başlatmış ama King’den büyük destek almış ve daha sonra çok defa tekrarlanacağı gibi King başlatmamış olduğu bir eylemin liderliğini üstlenecektir. Bkz; Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King JR.*, İletişim Yayınları, s. 1137, İstanbul.

¹⁷³ COŞAR, Y. (2001), “Sivil”, COŞAR, Y., “Kamu Vicdanına...”, s. 225.

¹⁷⁴ Rahip; Gleen Smiley.

(Özgürlüğe Atılan Adım) adlı kitabını imzalarırken siyah bir kadının saldırısı sonucu öldürülmek istendi ve uzun süre hastanede kaldı. Saldırgan elindeki kitap açacağını King'in göğsüne sapladı. Daha sonra akli dengesi yerinde olmadığı ortaya çıkan kadın King'in "Komünist olduğu ve kendisini Katoliklikten uzaklaştırmaya çalıştığı" için öldürmeye çalıştığını söyledi.

Martin Luther King hastaneden çıktıktan sonra, ırk ayrımcılığının en yoğun olarak yaşandığı yerlerden biri olan Birmingham şehrine gitti. Burada, 120 bin kişinin katıldığı işgal ve oturma eylemleri düzenledi. King bundan sonraki eyleminde bir kez daha siyah ve beyazları yan yana getirdi ve işverenlerin siyah olanlara iş vermemesini ve mal satmamasını protesto etmek amacı ile, 60 binini beyazların oluşturduğu 250 bin kişilik bir gösteri düzenledi. Bu eyleme olan ilginin çokluğu ve hem sayıca hem de kamuoyuna yaptığı çağrı anlamında Amerika'da siyaseti etkileyebilecek hale gelmesi, hükümeti tedbirler almaya itti. Eylem sert bir şekilde bastırıldı ve King tutuklanarak hapse atıldı. Birmingham eylemi siyah hareket içinde eleştirilmiş ve King "zamansız eylem" yapmak ile suçlanmıştı. Suçlayan arasında Birmingham'da ikamet eden siyahlarda vardı. King tutuklandıktan sonra, bu kişiler King'in bunu hakettiğini düşünmekteydiler.

Eylemlerin bastırılmasında kullanılan şiddet o kadar fazlaydı ki sonunda Amerikan Başkanı J.F. Kennedy devreye girdi ve siyah önderler ile beyazlar arasında arabuluculuk yaptı. Bu görüşmelerden sonra, dükkanlarda ırk ayrımının kaldırılması, iş bulma konusunda fırsat eşitliğinin sağlanması, tutuklanmış 2500 göstericinin serbest bırakılması konusunda anlaşılmıştı.

King, Birmingham cezaevinden arkadaşı olan din adamlarına yazdığı bir mektubunda; içinde başkan olarak yer almakta olduğu Yurttaş Hakları Hareketi'nin eylemlerinin meşruiyet tabanına işaret etmiş daha sonrada bu tabanın oluşmasını sağlayan dinamikleri anlatmıştır. Şiddete dayanmayan bir yolu seçmesinin kişisel ve objektif nedenlerini de bu mektubunda belirtmiştir.¹⁷⁵

Yukarıda bahsi geçen anlaşma çok kısa sürmüştü, haberi alan Ku Klux Klan (KKK) üyeleri King'in kardeşinin olan ve karargahı olarak kullandığı oteli bombalamış ve saldırılar artmıştı. Bu ise; King'in taraftarlarında Sit-İn sonrası ikinci bölünmeyi yaşatmış ve diğer bir siyah önder olan, Müslüman Malcolm X taraftar sayısını arttırmaya başlamıştır.¹⁷⁶

Martin Luther King yukarıda ki eylemlerde ortaya koyduğu sosyal adaletsizlik, ırkçılık gibi sorunların yanında Vietnam savaşını da protesto etmiştir. King, insanların haklarına ve eşitliklerine vurgu yaparak onlara sahip çıkmaya çalışırken; kendi düşüncelerinde doğru olduğunu düşündüğü düzene yönelmek yerine, anayasal eşitlik¹⁷⁷ ve özgürlük fikirlerinden ilham almış ve bunların ışığında eylemlerini gerçekleştirip, sürdürmüştür.¹⁷⁸

Yukarıda bahsedilen mektup'da King;

Bizim de şiddete dayanmayan eylemler aracılığıyla toplumda, insanların ırk düşmanlığının ve önyargılarının derin kuyularından kurtulup, kardeşliğin ve kişilik anlayışının onurlu doruklarına ulaşabilmelerine yardımcı olacak gerginliği yaratmamızın zorunluluğunu görmemiz gerekiyor; acı deneyimlerimiz bize ezenlerin ezilenlere özgürlüklerini hiçbir zaman gönüllü olarak vermediklerini öğretti...

kişilerin veya toplulukların hükümetten adil yasa beklentilerini gerçekleştirmek, kendilerine çeşitli sebeplerle yapılan haksız eylem ve işlemleri durdurmak; toplumda

¹⁷⁵ **KING, L. M.** (2001), "*Birmingham Cezaevinden...*", **COŞAR, Y.**, "*Kamu Vicdanına...*", s. 189. Ayrıca King bu mektubunda ona Birmingham eylemi dolayısı ile yapılan eleştirilere karşı; " Birmingham'da yapılan gösterileri üzücü bulduğunuzu söylüyorsunuz. Ben de üzülerek söylemek isterim ki, bu gösteriler konusunda gösterdiğiniz titizliği onlara yol açan koşullar konusunda hiçbir zaman göstermediniz. Bir toplumsal olayı incelerken sadece belirtilerle ilgilenecek, onların ardındaki gerçek nedenlere inmeyen yüzeysel bir toplum anlayışının hiçbirinizi tatmin etmeyeceğine eminim..." Bkz; Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King JR.*, İletişim Yayınları, s. 1143-1144, İstanbul.

¹⁷⁶ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King JR.*, İletişim Yayınları, s.1144, İstanbul. Malcom X Birmingham olayları ile ilgili olarak; " Olaylardan alınması gereken ders, zencilerin beyaz adamın tepkisinden korkmadığı ve tahrik edildiklerinde, şiddete şiddet ile cevap vereceği" şeklinde idi.

¹⁷⁷ **AYGÜN, T.** (2001), "*Efendiliğin Reddi...*", s. 247, " Bir düş görüyorum; eski kölelerin oğullarıyla eski köle sahiplerinin oğulları birlikte oturacaklar. Bir düş görüyorum; dört küçük çocuğum bir gün derilerinin rengine göre değil kişiliklerine göre, değerlendirilecekleri bir toplumda yaşayacaklar."

¹⁷⁸ **HABERMANS, J.** (2001), "*Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin...*", **COŞAR, Y.**, "*Kamu Vicdanına...*", s. 121.

eşit bireyler olarak var olabilmek için kamu vicdanına yapılacak çağrıyı zorunlu görmektedir. King; bu durumlarda Sivil İtaatsizlik eylemlerine girişmenin yönetenler üzerinde baskı kuracağını ve söz konusu hakları kendi kendilerine vermeyecekleri için; kaçınılmaz olacağını belirtmektedir.

King, Sivil İtaatsizlik eylemlerinin sonunda ortaya çıkan sonuca eylemi gerçekleştiren kişilerin itiraz etmeden buyun eğmeleri gerektiğini, adil olmayan yasaya karşı yapılan itaatsizliğin ceza normuna karşı söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Bu şekilde yapılan itaatsizlik eyleminin sonuçlarına katlanma; eylemi aleni hale getirerek gerekli vicdani çağrıyı yapacaktır. Bu alenilik ise eylemlere ve onların meşruiyetlerine kattığı artı-değer sonucunda siyasi ve ahlaki itici bir güç oluşturacaktır.¹⁷⁹

King ayrıca, Gandhi'nin öğretilerini eylemsel tutarlılığının ortasına yerleştirmekle yetinmemiş, ayrıca Gandhi'ninde çok önem verdiği şiddetten kaçınma unsuru üzerinde durmuştur. King, Gandhi'nin öğretilerini Hıristiyan inancı ile birleştirerek eylemsel bir prototip yaratmıştır. King şiddetin eylemi kirleteceğini, bu kirliliğin hedefi de etkileyeceğini belirterek; hedeflerin her zaman uygulanmakta olan yasadan daha üstte bulunan ahlaki ya da yüce bir doğru olduğunu, bunlara ulaşmak için ise en az bunlar kadar temiz ve dürüst olmak gerektiğini belirtmektedir.¹⁸⁰

Martin Luther King yaptığı barışçıl eylemler sonrası, daha önce aday gösterilmiş olduğu Nobel ödülünü almaya hak kazanmış ve bununla birlikte gerek

¹⁷⁹ **KING, L. M.** (2001), "*Birmingham Cezaevinden...*", **COŞAR, Y.**, "*Kamu Vicdanına...*", s. 201. " Adil olmayan bir yasa, çoğunluğun azınlığa dayattığı, ancak kendisini uymakla yükümlü görmediği yasadır. Böylece insanlara farklı davranılması yasallaştırılmaktadır. Adil bir yasa ise; gene çoğunluğun azınlığa kabul ettirdiği ancak kendisinin de uymayı istediği yasadır. Böylece insanlara eşit davranılması yasallaştırılmış olmaktadır. Adil olmayan yasalar yapımcılarına yanlış bir üstünlük, kurbanlarına ise yanlış bir aşağılık duygusu verir. Tüm ırk ayrımcı yasalar adil olmayan yasadır. Adil olmayan bir yasayı ihlal etmek isteyen kişi bunu açık bir biçimde ve böyle bir ihlalin getireceği cezayı üstlenmeye hazır olarak yapmalıdır. Ben, vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğü bir yasayı ihlal eden ve yurttaşlarının vicdanlarını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini iddia ediyorum."

¹⁸⁰ **KING, L. M.** (2001), s. 207. " Son yıllardaki vaazlarımda sürekli olarak şiddete karşı olmanın kullanacağımız araçların, uğruna mücadele edeceğimiz hedef kadar temiz olmasının gerektiğini vurguladım. Bununla ahlaki hedeflere ulaşmak için ahlak dışı araçlar kullanmanın yanlış olduğunu anlatmaya çalıştım."

Amerika'da gerekse tüm dünya'da tanınan ve meşruiyetinden şüphe edilemeyecek bir önder haline gelmişti.

Amerika'nın Selma bölgesinde yaşayan siyah nüfus, bulunduğu coğrafi yapıda oransal bir çoğunluğa sahipti. Fakat bu oransal çoğunluğa rağmen buralarda ki siyah nüfus seçme hakkından soyutlanmakta idi.¹⁸¹ King bunun üzerine bu bölgeye geldi. Burada yürüyüş, kilise işgalleri, tüketimi durdurma gibi eylemler vasıtasıyla siyahların hakları için mücadele edecek bir dizi eylem paketini uygulamaya koydu. İdarenin sert tutumu sonrası yaşanan olaylarda çok sayıda kişi öldü, yaralandı ya da tutuklandı. Eylemler de yaşanan bu gerilim ve kayıplar nedeniyle; Amerika'nın büyük kentlerinde Medeni Haklar Komitesinin önderliğinde Selma bölgesinde yaşanan olaylar protesto edildi. Bu protesto eylemlerinin birinde başkent Washington D.C'de öğrenciler Beyaz Saray'da oturma eylemi gerçekleştirdiler. Tüm bu eylemler sonunda sonuç verdi ve Selma bölgesinde ki siyahların seçme ve oy verme hakları kazanıldı. Bu olayların büyümesine neden olduğu söylenen ırkçı Ku Klux Klan (KKK) örgütünün olayları provake ettiği daha sonra yapılan araştırmalar sonucu kanıtlandı.

King tüm yaptığı eylemlerden ayrı olarak Amerikan toplum yapısına Sosyolojik bir bakış açısı ile bakıp; toplumun siyahların ancak beyazların onlar için çizmiş oldukları görünmez sınırlar içerisinde yaşamaya imkan verdiği bir alan olarak nitelemiştir. Siyahların toplumsal ataletini göstermeye çalıştığı bu görüşü ile King daha öznel olarak; beyazların zihinlerinde bulunan köle-efendi ilişkisinin ancak siyahların bilinçlenmesi ile kırabileceğini, bu bilinçlenmenin de ancak sosyo-ekonomik tabanlı bir platform ile olacağını savunmuştur. King bu platformu sağlamanın yolunu ise siyahların yaşam kalitesini artırmasına bağlamış ve bu nedenle siyah işçi çalıştırmayı reddeden işletmelerin boykot edilmesine yönelik eylemlere girişmiştir. Bu eylemler dahilinde; siyahların yaşadığı ve getto tarzı olan ve kötü yaşam standartlarının bulunduğu yerleşim birimlerinde kiracıların yanında durarak kira sözleşmelerini boykot eden eylemler düzenledi.

¹⁸¹ Selma'da 29 bin kişi yaşamakta idi, bunların 15 bini siyah, 14 bini ise beyaz'dı. Ama oy vermek için kayıtlı siyah sayısı sadece 350 idi.

Martin Luther King, gerek düşünce dünyasında gerekse eylemsel geçmişinde daima Anti-Militarist bir kişilik sergiledi. O hiçbir gerekçenin ya da görevin bir insana diğer bir insanın canını alma hakkı vermeyeceğini belirterek, şiddeti dışlamayan tüm anlayış ve doktrinleri dışlamış ve dikkate almamıştır. King şiddetin ancak şiddet tekeline sahip baskı araçlarının ve onları yöneten kişilerin iktidarlarını kurumsallaştırdığını savunmuş ve kilisenin dahi bu kurumsallaşmaya din adına katkı yaptığını iddia etmiştir. King; siyahların yıllardır gördüğü şiddete karşı şiddet ile karşılık vermesinin bir çözüm getirmeyeceğini, siyahların şiddetsizliği esas alan eylemlerde bulunmaları halinde toplumdaki genel şiddetin azaltılmasında önemli rol oynayacaklarını belirterek, şiddet kullanılmamasının itaat etmek anlamına gelmeyeceğini ve böylelikle siyahların kendilerini köle paradoksuna sokabilecek her türlü kanun, işlem ya da tutuma karşı taviz vermeden hareket edeceklerini savunmuştur.

King sözü edilen bu şiddetsiz direniş tavrında, rahip olmasının kendisine verdiği teolojik çıkarım şansı ile siyah ve beyazlar arasında hoşgörü, tolerans ve ortak eylemi esas alan bir dinsel mesaj vererek bu kitlelerin haksızlıklara, yoksulluğa ve eşitsizliğe karşı ortak mücadelesini savunmuştur. Bu dinsel bileşimi King, Crozer Dinbilimi Okulun'da edinmişti. King bu okulda; Walter Rauschenbushe, Reinhold Niebuhr ve Paul Tillich'in din felsefesi üzerine yapıtlarından, özellikle de Rauschenbushe'in düşüncelerinden derinden etkilendi¹⁸² Bu amaçla yoksulluğa karşı çok büyük bir sessiz yürüyüş düzenleyen Martin Luther King, siyah ve beyazın bu ortak mücadelesinden rahatsız olan Güneyli bir beyaz tarafından vurulduğunda sadece 39 yaşında idi. King'in suikast e uğraması Amerika'da ciddi tepkilere yol açmıştır. King'in ölümü üzerine Los Angeles'da Oscar ödül töreni ertelenmiş, bununla da kalmayan tepkiler dolayısıyla Amerikan Profesyonel Futbol Ligi'de (NFL) ertelenmiştir.

¹⁸² Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King JR.*, İletişim Yayınları, s. 1135, İstanbul. "...eğer bir din ruhun yaşantısını derinden yaralayan toplumsal ve iktisadi koşullarla ilgilenmezse, ölüm döşeginde can çekişmektedir."

Martin Luther King, neredeyse Amerikan kolonilerinin kuruluşuyla başlayan, 19.yy sonunda Güney ve Kuzey eyaletlerini vahşi bir iç savaşta karşı karşıya getiren ve Güney'in yenilgisi ile çözüleceği umulurken, kaldırılan köleliğin yerini çok daha az formel, daha yaygın ve derinden özümsemiş ırk ayrımcılığı uygulamalarına bırakmasıyla, biçim değiştirerek günümüze değin gelen, çok eski ve temel bir soruna, siyahların "eşitlik" davasına, 1950'lerin ortasında başlattığı kitlesel mücadelelerle çözüm aradı. Bu mücadelenin en özgün yanı; Martin Luther King'in benimsediği ve benimsetmeye çalıştığı "şiddete karşı" mücadele doktrininde ve taktiklerinde yatar.¹⁸³

Bireysel, toplumsal ve evrensel belirlenim ve etkileşimlerin sentezi olan King'in eylem anlayışı; şiddeti dışlayan özelliğinin yanında kitlesel eylem ve kolektif dayanışma temeline dayanmakta idi. Martin Luther King'in başarılarını bu taktik ile açıklamak mümkün. Gerçekten King'in Gandhi gibi güçsüzün güçsüzlüğünün öğelerini öne çıkararak yürüttüğü mücadelenin ana amacı, güçlüyü, güçsüz üzerindeki egemenliğinin haksızlığına inandırmak, onda bir bilinç değişimine yol açmaktı. Gandhi nasıl Hindistan'da İngiliz işgalinin yanlışlığını onlara kabul ettirmeye çabalamış idiyse, Martin Luther King'de siyah kitlelerin eylemiyle beyazların bilincini etkilemek ve onları değiştirmeye zorlamaktı. Nitekim, en büyük başarısını, yerel bir sorundan çıkarak ve siyahları harekete geçirerek başlattığı sivil haklar mücadelesinin yavaş, yavaş, ulus çapında, beyaz Amerikalıların desteklediği bir mücadeleye dönüşmesi ve Washington üzerinde etkili olması ile elde etti.¹⁸⁴

King'in başarısızlığını da yine aynı taktiğin sonucu olarak görmek mümkün: Güçsüzün direnişi ya da parya etiği, King'in başlattığı hareketlilik içinde radikal siyahların giderek parya psikolojisinden çıkmalarına ve "siyah iktidar" doktrinini geliştirmelerine zemin hazırladı. Martin Luther King, eğer 1968'de öldürülmeseydi, giderek radikalleşen ve "şiddet" yöntemlerine öncelik veren siyah muhalifleri karşısında yenik düşecek, kitleleri sürükleme gücünü yitirecekti. Çünkü o ezilmişlere

¹⁸³ a.g.m., s. 1130.

¹⁸⁴ Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King JR.*, İletişim Yayınları, s. 1131, İstanbul.

güç ve iktidar vaat etmiyordu. Oysa tarihte güç ve iktidar için mücadeleye çağırınlar, hemen her zaman, güçsüzlüğün gücünü savunanları dize getirmişlerdi.¹⁸⁵

2.1. Lev Nikolayeviç Tolstoy

Tolstoy, Bakunin gibi Rus Aristokrasisine mensuptu ama onun şiddet yolu ile devrim fikrine daima karşı çıktı. Tolstoy'un siyasi görüşleri Hıristiyanlığın Ortodoks olmayan bir yönünün ahlaki verileri ile ayrılmaz bir bağa sahipti. Tolstoy siyasal ve toplumsal anlamda hükümet sahtekarlığının¹⁸⁶, yurttaş ahlaksızlığının ve militarizm tehlikesinin en güçlü eleştirmenlerinden biri oldu. Gandhi'nin şiddete başvurmama felsefesinin biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı.

Tolstoy 1828'de Tula bölgesindeki Yasnaya Polyana'daki aile mülkünde doğdu. Tolstoy 1844'de Doğu Dillerini öğrenmek için Kazan Üniversitesine gitti fakat ilgisini kaybetmesinden dolayı başarılı olamadı. Daha sonra Kuzey Kafkasya'da bulunan abisi Nikolay'ın yanına giden Tolstoy, burada ordunun topçu ocağına katıldı. Tolstoy burada kendi işlerini, adetlere göre ve gönüllü anlaşmayla düzenleyen köylü topluluklarından çok etkilendi. Bundan dolayı Tolstoy daha sonra şu şekilde bir yazı yazacaktı;¹⁸⁷

... toprak mülkiyetinin örgütlü hükümet şiddetiyle savunulduğu bir toplumda var olmayan bir refah ve düzen gördüm...

Tolstoy, 1856'da ordudan ayrıldı. Daha sonra gençleri askere gitmemeye teşvik edecek Tolstoy bunun nedeni olarak ise, hükümet şiddetinin en saf halinin uygulanmasına ordunun sebep olmasını gösterecekti. Orduda bulunduğu sırada şiddeti tanıyan Tolstoy, ne kadar yararlı olursa olsun herhangi bir siyasal kazanım uğruna kan dökmekte hiçbir haklılık görmüyordu.

¹⁸⁵ a.g.m., s. 1131.

¹⁸⁶ NİŞANCI, Ş. (2003), "Sivil İtaatsizlik", s. 180.

¹⁸⁷ MARSHALL, P. (2003), *Anarşizmin Tarihi İmkansız İstemek!*, İmge Kitabevi, s. 511, Ankara.

Tolstoy kurumlara olan itaatsizlik görüntüsünü ilk olarak doğduğu yere döndüğünde açtığı ilkokulda verdi. Ona göre; okullarda ne öğretileceğine öğrenciler karar vermeli, okullara kayıtta, okuldan ayrılmakta serbest olmalıydı. Öğrencilerin ne öğrenmek istediklerine kendilerinin karar vermesi hem tabii yasalar gereği doğru bir tavır hem de insanın ilerlemesi açısından daha makul bir yoldu ve ancak bu eğitimin meşruiyetini sağlayabilirdi.¹⁸⁸

Tolstoy felsefesinin merkezine Hıristiyanlığın Ortodoks olmayan bir anlayışını oturttu. Bu görüşü temel alan Tolstoy İncil'den beş adet emir çıkarttı;

- Öfkelenme, bütün insanlarla barış içinde yaşa,
- Kendini cinsel hazlara kapıp koyuverme,
- Kimseye yemin ederek vaatte bulunma,
- Kötülüğe direnme, yargılama ve mahkemeye başvurma,
- Ulus ayrımı yapma, yabancıları kendi halkın kadar sev.

Burada dördüncü emir Sivil İtaatsizlik bakımından önemlidir. “Kötülüğe karşı direnme”, onu kendi direnme öğretisini, yani kötülüğe şiddet kullanarak direnmeyi reddetme doktrinini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu kişinin kötülüğe hiçbir şekilde diremeyeceği anlamına gelmez; tam aksine, kötülüğe ikna yolu ile direnmek ve kötülük saçan kurumların dayandığı kamuoyunu etkilemek doğrudur.¹⁸⁹

Tolstoy askerliğe olduğu gibi inançlarına aykırı olduğunu düşündüğü juri üyeliği görevi de yapmadı. Kanlı sporlara karşı çıktı ve vejetaryenliği benimsedi. Et yemeden de sağlıklı yaşamak mümkün olduğuna göre, eğlence ya da iştah gidermek için hayvanların canına kastetmek ahlakdışı bir davranıştı.

¹⁸⁸ a.g.e., s. 513. “Kendi içlerinden geldiği gibi, sadece doğal yasalara tabii oldukları zaman kendilerini baskı altında hissetmezler ve söylemezler, ancak önceden belirlenmiş bir müdahaleye maruz kaldıklarında, zillerinizin, programlarınızın ve yönetmeliklerinizin meşruluğuna inanmazlar.”

¹⁸⁹ **MARSHALL, P.** (2003), “*Anarşizm...*”, s. 519.

Tolstoy genç bir soylunun ahlaki yenilişini anlattığı son romanı Diriliş'ten (1899) kazandığı parayı, zulüm gören Dukhobor mezhebinin Kanada'ya göç etmesi için kullandı. Roman, onun Sanat Nedir? de (1897-1898) ifade etmiş olduğu yeni estetik anlayışı yansıtıyordu. Buna göre sanat; ahlakın uzantısıdır. Roman Hıristiyanlık çağında, insanın yeryüzündeki yerine ait dinsel bir anlayış yansıtılmalıdır ve herkesin anlayabileceği kadar sade olmalıdır.

Tolstoy kendisine amaç olarak; yeryüzündeki her türlü otoriteyi reddeden ve kötülüğe şiddet kullanmadan karşı durmayı teşvik eden bir Hıristiyanlık şekli geliştirmeye çalışmıştır. Burada da görüldüğü üzere, Tolstoy'un şiddeti reddetmesi tam ve bu yolla ahlaki bir yolda yürüme istediği konumuz olan Sivil İtaatsizlik ile tam bir uyum içerisindedir. Fakat otoriteyi her şekilde reddetmesi ise Sivil İtaatsizlik ile uyum gösteremez. Sivil İtaatsizlik sistemi total reddediş yerine haksızlıklara ve yanlışlıklara tek tek karşı çıkmayı amaç edinmiş bir felsefedir. Oysa sistemin tamamen reddedilmesi Sivil İtaatsizlik ten çok Anarşist felsefe ile ilişki içerisindedir.

Her ne kadar Anarşizme doğru kayan görüşleri ağır basıyor olsa da Tolstoy, direnmek fiilini yeni siyasi öğretisinin temeline oturttu. Thoreau'nun Sivil İtaatsizlik üzerine denemesini okuduğunda büyük bir sevince kapıldı. Tolstoy, direnmeden sevme ilkesini, hükümete, kiliseye, yurtseverliğe ve savaşa uyguladı. Gerçekleşme olasılığı olan ama henüz gerçekleşmeyen bir kötülüğü zor yolu ile önleme hakkını kendinde görenlerin neden oldukları kötülüğü özellikle eleştirdi. Bu eleştiri, kutsal engizisyon, siyasal mahkumların zindana atılması, hükümetin infazları ve devrimcilerin bombaları için de geçerli idi. Tolstoy'a göre gerçek Hıristiyanlık devrimcidir, ancak şiddet içeren bir toplumsal devrim değil bireyde ahlaki bir reform yapmak ister.¹⁹⁰

Tolstoy her ne kadar kötülüğe fiziksel güçle direnmeye karşı olsa da, pasifist değildi. Thoreau'nun köleliğe karşı bir protesto olarak vergi ödemeyi reddetme örneğinden etkilendi ve kötü kurum ve uygulamaların açığa çıkmasına yardımcı

¹⁹⁰ MARSHALL, P. (2003), "Anarşizm...", s. 522.

olmak için Sivil İtaatsizliği tavsiye etti. Sivil İtaatsizlik konseptinden uzaklaşan Tolstoy Anarşizm'e yatkın görüşleri ile Sivil İtaatsizliği birleştirdi ve hükümetleri feshetmek için; halkı onlara katılmamaya, onlar için çalışmamaya, vergi ödememeye, kendi mülklerini ve insanları korumak için hükümet şiddetine katılmakla aynı anlama geldiği için, bütün bunlardan daima sakınılmasını istedi.¹⁹¹

Tolstoy ölümünden hemen önce, “Tanrının İçimizdeki Krallığı” kitabını okuyup etkilenen Gandhi'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu;

... sevgi, yani insan ruhunun birliğe ulaşma çabası ve bu çabadan kaynaklanan etkinlik, en yüksek yasa ve insan hayatının yegane yasasıdır.

Zorla toplanan vergilerimiz, adliye, polis kurumlarımız ve en önemlisi ordularımız ortadan kaldırılmalıdır.

Hastalanan Tolstoy, durumu daha da kötüleşince bir manastırda yaşamaya karar verdi. Yanında doktoru ve ailesinden onu garip bulmayan ve onu anlayan tek insan olan en küçük kızı ile beraber seksen iki yaşında Yasnaya Polyana'yı terk etti. Uzun bir tren yolculuğundan sonra ansızın rahatsızlandı ve Astapovo'da küçük bir tren istasyonunda öldü. Son arzusuna uyularak, eski mülkü üzerindeki ormana, küçükken ağabeyiyle birlikte dünyada ki bütün kötülükleri yok edecek yeşil bir dalın var olduğuna inandığı yere gömüldü.

Ahlaki ve toplumsal bir düşünür olan Tolstoy'un en büyük dolaylı etkisi Hindistan'da görülmüştür. Gandhi, İngiliz emperyal varlığını kovma kampanyasında Tolstoy'un silahlara direnmeme doktrinini geliştirdi. Ancak Gandhi kolektif eylem geliştirerek ve kitlesel itaatsizlik kampanyaları örgütleyerek Tolstoy'u aştı. Gandhi Tolstoy'un aksine¹⁹² sınırlı bir hükümet ve dolaylı bir demokrasi formunun ideal olduğuna karar verdi. Bağımsızlıktan sonra Hindistan'da Vinoba Bhave'nin

¹⁹¹ a.g.e., s. 530.

¹⁹² Tolstoy bu konuda daha radikal olup ona göre şiddetten kurtulup şiddetsiz bir hükümet ya da yapı isteniyor ise bu yapıyı sadece anarşi yönetebilirdi.

rehberliğinde geliştirilen Gandhici Savodaya hareketi, Tolstoycu ilkelere daha yakındı. Bhave olumlu “Satyagraha” nın yani şiddete başvurmadan başkalarına yardım etmenin önemini vurguladı.¹⁹³

Tolstoy’un mesajı, Batıda, İkinci Dünya Savaşından sonra süper güçlerin kendi halkları üzerinde kurdukları hakimiyet ve denetimi sürdürmenin gerekçesi olarak nükleer silahlanma tehdidini kullandıkları bir sırada gelişen barış hareketi içerisinde, özellikle, Gandhi’nin felsefesi aracılığıyla verimli bir zemin buldu. Tolstoy’un özellikle barışçıl Sivil İtaatsizlik ve anarşist gelenekler arasındaki yakınlaşma sırasında etkinlik kazandığı görüldü. Onun şiddet içermeyen doğrudan eylem ve Sivil İtaatsizlik taktiklerinin, altmışlı yıllarda bir süre için barışçı bir devrim yapacak yetenekte olduğu görüldü.

Son olarak; “Savaş ve Barışın” , “Anna Kareninin” , “İvan İlyiç’in Ölümünün” yazarı, Çar’ın yasasına itaat etmemek üzere Tanrı Yasasına başvurur ve işbirliği yapmayanlara yönelik baskıyı onların eylemlerinin devlet otoritesini sarsmasının kanıtı olarak görür.¹⁹⁴

... devletin yasalarından kurtulur, çünkü kendisi ne de başkaları için bu yasaya ihtiyaç duyar; çünkü insan yaşamının, şiddetin desteğindeki yasadan çok, kendi vazettiği sevgi yasasının güvencesinde olduğunu düşünür...

Yukarıda sayılan tüm şahısların yanında kısaca da olsa bir kişiden söz etmeyi yararlı bulmaktayız. Bu kişi Cesar Estrada Chavez’dir.

C.E. Chavez, 1927 yılında Arizona Yuma’da doğmuştur. 1930 yıllarda ki ekonomik kriz onun ailesi ile birlikte California’ya göç etmesine neden olmuştur. Burada tarım alanında çalışan Chavez diğer tüm tarla işçileri gibi; sosyal yasalardan yararlanamaz: ne çalışma sözleşmesi, ne sosyal sigorta, ne kaza sigortası mevcuttur.

¹⁹³ MARSHALL, P. (2003), “Anarşizm...”, s. 535.

¹⁹⁴ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 74-75.

Chavez 1948 yılında Delano'nun kuzeyinde ki pamuk tarlalarında çalışırken, grev gözcüsü olur. Fakat başarısız olur. Bunun üzerine San Jose'ye yerleşir ve burada ki rahipler ile yaptığı konuşmalar sonucunda; sosyal adalet ve insanın insan tarafından sömürülmesi konularında bilinçlenir. 1958 yılında CSO'nun başkanlığına gelir.¹⁹⁵ 1962 yılında bu görevden istifa eder ve Delano'ya geri döner.

Burada Delano tarım işçilerinin ilk büyük mücadelesi olan; kiracı grevinde bulunur. İşçiler bu mücadelede, zaten yaşamayacak durumda olan kulübeleri için söz konusu edilen kira artışını protesto etmekte idiler. Otuz dört ay boyunca kiralalarını eski oran üzerinde ödeyerek bir banka hesabında bloke ettiler ve bunun sonucunda mülkiyet sahibinin geri adım atmasını sağladılar.

8 Eylül 1965'de Filipin asıllı işçiler, greve gittiler. Amaçları; daha kuzey de çalışan bağ işçileri ile aynı ücretleri almaktı. Chavez onları destekler ama işçilerle beraber toprak sahibi patronların şiddeti ile karşılaşır.¹⁹⁶

Martin Luther King'den esinlenen Chavez, Sacramento'ya yapılacak bir yürüyüş düzenler. Bu yürüyüşün şiddetsiz bir şekilde gerçekleşmesi için her yolu deneyecektir Chavez.¹⁹⁷ Yürüyüş yirmi beş gün boyunca sürer. Varılan her şehir bir mitingin, köylü kalabalıklarının düzenlediği tiyatro temsilinin ve Delano duyurusunun dağıtılmasına sebep olur. Senatör Robert Kennedy bunun üzerine işçilerin haklarını savunan görüşler belirtir. Bu görüşler ulusal düzeyde yankı bulur ve davanın popüleritesi artar. O zamana kadar çekingen davranan din adamları ve kiliselerde bu itaatsizlik ve grev eylemine destek verirler. Bunlar olurken toprak sahibi olanlardan bir şirket işçilerle görüşmeye yanaşır ve işverenlerin cephesi parçalanır.

¹⁹⁵ Cso; Community on Service Organization.

¹⁹⁶ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), "*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*", s. 105. " Bize karşı şiddet kullanılsa bile, bu mücadele şiddete başvurmamalıdır. Şiddet ancak bizi haksız kılar ve davamızı küçük düşürür."

¹⁹⁷ a.g.e., s.109. " Hayatta kalmak için acı çektik; dolayısıyla, bu toplumsal adalet mücadelesinde her şeyden vazgeçmeye, hatta yaşamımızdan bile vazgeçmeye hazırız. Bunu şiddete başvurmadan yapacağız, çünkü yaşamımızın anlamı budur."

Bu başarıdan sonra tarım işçilerinin iş akitlerini süresi dolar fakat işverenler tarafından yenilenmez bunun üzerine Chavez başkanlığında işçi sendikaları birleşir ve eylem kararı alırlar. Eylem iki buçuk yıldan fazla zamandır sürmektedir ve işçilerin sabırları tükenmeye başlamıştır. Genç işçiler, şiddete dayalı bir muhalefet ve mücadele arzusu içerisine girmişlerdir. Chavez ise, hareketin şiddete karşı olduğunu bir kere daha teyit eder. 14 Şubat 1968 günü açlık grevine karar verir.¹⁹⁸

Açlık grevinin etkisi, bunca uzun bir mücadele sonucu ümitsiz düşmüş insanların bütün köprüleri atma arzularını yatıştırır.¹⁹⁹ Daha sonraki süreçte en sert yirmi altı mülk sahibinden son grupta 29 Temmuz 1970'te basının önünde anlaşma imzalamak zorunda kalırlar.²⁰⁰

Hiç değişmeden kalmış olan Chavez, tüm yıllarını aynı kararlılıkla işçilerin sefaletinin somut gerçekliğine aynı bağlılıkla, kişisel refah ve mevki tekliflerine karşı aynı ilgisizlikle geçirecektir. İtaatsizlik, şiddetsiz güç, toplumsal fetih eserine kardeşçe katılım hissini bir döngü şeklinde [Sisyphos] sürekli yenileyecektir. 1993 yılında ölen Chavez'e hayranlık duyarak, Albert Camus'yü anmaktan geri duramayız;

*Zirvelere doğru mücadelenin kendisi bir insanın yüreğini doldurmaya yeter.
Sisyphos'u mutlu hayal etmeliyiz.*

¹⁹⁸ a.g.e., s.112.

¹⁹⁹ a.g.e., s.113. “ ... Yaşamımıza kavuşmanın tek yolunun, onu elden çıkarmak olduğuna derinden inanıyoruz. Cesaretin en sahibisi,erkekliğimizin en büyük kanıtı, şiddetten tamamen arınmış bir adalet mücadelesi içinde başkaları için kendimizi feda etmektir. İnsan olmak, başkaları için ıstırap çekmektir. Tanrı, insan olmamıza yardım etsin.”

²⁰⁰ **BOVE, J., LUNEAU, G.** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 115. “ ... dünyada toplumsal adalete erişmenin aracı olarak şiddetsizliğe birçok insanın duyduğu güveni haklı çıkarmaktadır... Mücadelenin en iyi yolunun şiddetsizlik olduğuna bizim gibi inanan iyi niyetli milyonlarca insanın desteği olmasaydı zaten bugün burada olamazdık...”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASI VE DİRENME HAKKI

3.1. Genel Olarak

Günümüz dünyasında özgürlük terimi çok ciddi tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Gerçekten, her dönemde özgürlük kavramı çok tartışılan bir kavram olmuş ve bu kavramın sınırları hakkında bir çok düşünür değişik platformlarda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu farklı görüşler ve bunların toplumlarda yarattığı akımlar dahilinde; bu kavram üzerinde herhangi bir uzlaşma şu an için söz konusu değildir. Bu uzlaşmanın bulunmamasında her ne kadar özgürlük kavramının farklı kişiler tarafından tanımlanması var ise de, kişilerin yaptıkları tanımların çoğunun, özgürlüğün genel tanımlanması olmayıp; onun değişik unsurlarının tanımlamaları olmasının payı da vardır.

Gözübüyük²⁰¹ özgürlüğü, insanın insan olduğu için sahip olduğu serbestçe hareket etmesi olarak tanımlar. Özgürlükleri bir potada eriterek değerlendirmemiz gerekir ise, buna “kamu özgürlükleri” ya da “kamu hürriyetleri” denildiğini görürüz.

Özgürlüğün tanımı gibi her dönem aynı olmayan ve dönemsel ve siyasal koşullar dolayısıyla değişim gösteren kamu özgürlükleri bu nedenlerle toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiklikler ve gelişmeler göstermiştir.

²⁰¹ GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2003), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, s. 93, Ankara.

Özgürlükler üzerine kavramsal tartışmalar yapmak, bunların değişim ve gelişimlerini incelemek, tüm bunları göz önüne alarak bu özgürlükleri belirli şekillerde ilan etmek ile bu özgürlüklerin maddi dünyaya, gündelik hayata ve daha da önemlisi devlet aracı içine yerleştirmek arasında derin uçurumlar bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, haklar ve özgürlükler yazıldıkları kağıt parçaları üzerinde hayat bulmazlar. Sorun özgürlüklerin akademik ya da hukuksal metinlerde kendilerine yer bulmaları değil, onların dış dünya da uygulanmaları, korunmaları ve dikkate alınmalarıdır. Günümüzde varlıklarını sürdürmekte olan, otokratik, teokratik ve totaliter rejimler bile ana hukuk metinlerinde söz konusu olan özgürlükler ile ilgili olarak çok parlak ve gayet açık ifadeler yer vermektedirler, buna karşılık bu rejimlerin bu ifadeler sadece yazılı hukuk metinlerinde yer vermiş olmaları onların söz konusu insan hak ve özgürlüklerini sistematik olarak ihlal ve ihmal etmelerini engellememiştir.²⁰²

3.2. İktidarın Meşruluk Temeli

3.2.1. İktidarın Meşruluk Temelleri

3.2.1.1. Max Weber ve Meşruluk Temeli

Max Weber iktidarın meşruiyet aracı olarak itaat edenleri işaret etmiştir. Ona göre; meşruiyet otoriteye bağlı olanlarca beslenen inançtır.²⁰³

Bütün devlet yapıları içerisinde her ne şekilde olursa olsun bir siyasi iktidar ve bu iktidarı elinde tutan kişi ve güçler vardır. Bu evrensel bir olgudur. Bu evrensel olgu iktidar açısından ikili bir karakter gösterir. İktidarın ilk görünüşü, kendisinin emretme ve yönetme gücüne sahip olduğunu ve halkında iktidarın bu gücüne boyun eğmesi gerektiğini düşünmesidir.

²⁰² KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 47, Ankara.

²⁰³ TEZİÇ, E. (2001), *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayım, s. 101, İstanbul.

İkinci görünüş ise, iktidar bu emretme ve yönetme yetkisini kendine devredilen bir yetki olarak görmez, iktidar bu yetkiyi bir hak olarak görür ve bunun bir hak olduğuna da halkı inandırmaya çalışır. Bu hak olgusu toplumsal tabandan ne kadar onay bulursa; iktidarın meşruiyeti o kadar sağlamlaşır.

Meşruiyet sorunu iktidar açısından dikkate alındığında bunun hukuk alanını aşan bir sorun olduğu görülmektedir. Gerçekten; bu sorun sadece hukuki platformda açıklanamaz, bu durumun daha net olarak ortaya konabilmesi için, yasallık kavramı ile meşruluk kavramının birbirinden ayrılması gerekmektedir. Buna göre; yasal bir yönetim mevcut ve uygulanmakta olan pozitif hukuk kurallarına göre ortaya çıkan iktidardır. Fakat pozitif hukuka uygun olan yasal bir yönetim, sosyolojik ve politik açıdan her zaman meşru olmayabilir. Bu nedenle, iktidar meşruiyeti; ona tabi olanların, gene onun meşruiyetini, kabul etmelerine bağlıdır.

İktidarın meşruiyetini tartışırken, bu meşruiyet sorununa bakılan pencerenin de önemli olduğu görülmektedir. Gerçekten; eğer meşruiyet meselesine katı bir pozitivist açıdan bakarsak, yasallık ile meşruiyet ayrımının yapılması çok zorlaşır. Çünkü, pozitivist anlayış gereği yasallık ve meşruiyet aynı şeydir. Ama gerek tarihsel determinizm gerekse gündelik politika bize yasallık ile meşruiyetin aynı şeyler olmadıklarını göstermektedir. Son derece yasal bir şekilde kurulmuş olan herhangi bir iktidar günün sosyo-ekonomik ya da siyasal yapısı içerisinde toplum gözünde hiçbir zaman meşru sayılamayacağı gibi, bu meşruiyeti belki hiç kazanamayacak durumda da bulunabilir.

Bunlarla birlikte elbetteki yasallık meşruiyet açısından önemsiz değildir. Yasallık meşruiyet için bir karine olarak algılanabilir. Bu nedenle meşruiyet ile yasallık, bir iktidar içerisinde aynı zaman dahilinde bir arada bulunabilir. Ama, daha önce belirttiğimiz üzere; yasal bir iktidar belli zamansal dönemlerde meşruiyetini kaybedebilir. Bu durumdan çıkardığımız sonuç ise; iktidarın kuruluşundaki meşruiyetin statik olmadığı ve iktidar için meşruiyet sorununun, yetkilerini her kullandığında tekrar tekrar ortaya çıktığını yani, meşruiyetin sadece kuruluş

bakımından değil aynı zamanda kullanılış açısından da sürekli sınınan bir olgu olması gerektiğidir.

Max Weber, iktidarların meşruluk temellerini tek bir kaynağa bağlamaz. Ona göre; iktidar birden fazla meşruluk temeline dayanır ve baskı aracı olma özelliğini her somut durumda bu temellerden birinden alır. Bize göre bu durum aynı zamanda iktidarın aile yaşamından, yasama, yürütme ve yargı alanına kadar kendini yeniden yaratmasının temelinde yatmaktadır.

Max Weber iktidarı üç kategoriye ayırır;

Birinci kategori “Geleneksel İktidardır”. Bu iktidarda meşruiyet, alışkanlıklara, onların olmaması durumunda yaratılan nevrotik korkulara dayanır. Bu alışkanlık ve korkuların kökeninde ise; tarihsel deneyimler ile geçmişten gelen anlayışlar yatmaktadır. İktidarın dönemsel sahipleri bu geleneksel anlayış ve kurallar çerçevesinde belirlenir. İktidara sahip olan kişiye, kişisel saygı ya da karizmasından değil, yerine getirdiği işlevden dolayı itaat edilir.

İkinci kategori “Karizmatik İktidardır”. Eski Yunan Dilinde karizmatik “Tanrı Vergisi” anlamına gelmektedir. İktidar bu kategoride iktidar sahibi kişiye dayanır. İktidar bu kişinin üstün özellik ve niteliklerine dayanmaktadır. Bize göre, mevcut iktidar kategorisi kapsamında, iktidarın özüne bağlılık söz konusu değildir. Bu durum kişisel özelliklerden kaynaklanan saf ve köreltici bir tekil otorite bağlılığıdır. Bu iktidarda iktidarı kullanan kişiye bağlılık, ya da sadakat, ondaki eşi olmayan üstün yetenekler, kahramanlık gibi, halktan biri olmak gibi, nitelikler nedeniyledir. Bu durumda iktidarı elinde bulunduran kişi bu gibi nitelikleri kullanarak iktidarını koşullar dahilinde yeniden üretir ve böylelikle iktidarını sağlamlaştırarak ona devamlılık kazandırır.

Son olarak, üçüncü kategori iktidar “Akılcı-Hukuki İktidardır”. Bu iktidarın kaynağı yasalardır. Mevcut iktidar meşruiyetini hukuk düzeninden alır ve kullandığı yetkileri de yine hukuk düzeni içerisindeki anayasa ve yasalardan alır. Bu iktidarın

yetki kullanımında istikrar bulunmaktadır. Bunun nedeni ise; iktidarın kullandığı anayasa ve yasaların sağladığı temel yapıdır. Bu yapı içerisindedir ki; iktidar daha önceki kategorilerde olduğu gibi kişisel istekler ya da muğlak geleneksel kavramlar çerçevesinde işlem yapmaz, tüm bunların aksine daha önceden yapılmış ve bilinen, yorumunun belirli kurumlarca yapılabildiği hukuk kuralları çerçevesinde işlem yapar. Bu durumda; iktidarı koşullar karşısındaki reflekslerini ortaya çıkarır ve istikrarlı, tahmin edilebilir bir duruma sokar. İktidara itaat, yapılan işlemlerin ve eylemlerin kanuna uygun olması, ya da kanunilik ilkesi taşıması nedeniyledir. Yönetilenlerin itaati, yönetenlerin kişiliklerine değil, makamlaradır. Kamu ve özel hayat birbirinden ayrılmıştır.

3.2.1.2. Teokratik Meşruluk Temeli

Söz konusu bu teoriler iktidar ile onun meşruiyetini önceleri gökyüzünde, tanrıda ve kutsal kaynaklarda aramışlardır. Bu teoriler en eski toplumlar ve en ilkel toplumlardan bu yana dünyada yerini almıştır. Mevcut teoriler günümüze kadar değişik şekil ve anlayışlara bürünerek gelmeyi başarmışlardır.

Meşruiyetini bu teorilerden alan ilk örnekler, Tanrı-Krallardır. Mısır Firavunları bunun en açık örnekleridir. Burada; Firavun hem ülkenin meşru iktidarı, aynı zamanda da, yer yüzü tanrısıdır ve onun iktidarına itaat yalnızca siyasi bir zorunluluk değil, aynı zamanda dinsel bir zorunluluktur. Bu anlayış sonraki zamanlar değişmiş ve hükümdar Tanrı-Kral statüsünden “Tanrının Oğlu” statüsüne geçmiş olsa dahi, iktidarının meşruiyet temeli olan teokratik elementi kaybetmemiştir. Bu statüye en güzel örnek ise, Çin Hükümdarlarıdır. Çin İmparatorları “Gökyüzünün Oğulları” sayılmakta idi.

Eski Çin ve Mısırdaki bu teokratik temeller, gelişmiş veya sistemleştirilmiş doktrinler değillerdi. Teokratik doktrinlerin evrimleşmesi ve çok daha sistematik bir hal almaları Yeni Çağın başlarında gerçekleşmiştir. Bu süreçte Katolik Kilisesi ve onun dogmatizmi önemli bir rol oynamıştır.

Avrupa’da kurulan Mutlak Monarşilerde krallar artık iktidarlarını ve onun meşruiyetlerini daha geçerli ve meşru bir temele dayandırmak gereği duymuşlardır. Krallar iktidarlarını ve bu iktidardaki eylemlerinin meşruiyetlerini Tanrıdan almakta idiler. Burada bizzat kralın kişiliğinin Tanrısal niteliği söz konusu olmamakla beraber, iktidarın kaynağının ilahi olduğu fikri üzerinde durulmaktadır. Bu iktidar anlayışının temelinde her türlü insan iradesinin üzerinde olan, yaratıcının üstün ve sorgulanamaz iradesine dayanan bir anlayış yatmaktadır.

3.2.1.3. Demokratik Meşruluk Temeli

Söz konusu bu meşruiyet temeli kendisini üç şekilde göstermektedir.

İlk olarak, iktidarın meşruluk kaynağını gökyüzünde ve tanrı’nın iradesinde değil, fakat yeryüzünde ve toplumda arayan “Milli Egemenlik Teori”si ortaya konulmuştur. Rousseau tarafında formülaze edilen bu teori gene, onun “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde ilk defa yer almıştır.

Bu teoriye göre siyasi bir topluluğu oluşturan temel, yine o topluluğu ortaya çıkaran insanlar arasında yapılan bir antlaşmadır. Bu antlaşma ile insanlar tabiatta bulunan kabile durumundan düzenli bir toplum olma durumuna yükselmişlerdir. Düzenli bir toplumsal yapıya kavuşan insanlar yine bu sözleşme ile, iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hak ve yetkileri saklı bulunan, daha önce oluşturulmuş, bu topluluğa devretmişlerdir. İşte düzenli toplum içerisinde bulunan ve kişilerin iradelerini kaynaştırmaları ve birleştirmeleri sonucunda ortaya çıkan iradeye “Genel İrade” denmektedir.

Genel İrade, sadece toplumu oluşturan kişilerin birleşmiş iradeleri demek değildir. Bu irade, bu birleşimden de, bireysel iradelere de üstün; saf, bağımsız, kendine ait bir varoluşu olan kolektif bir iradedir. İşte söz konusu edilen bu kolektif iktidar toplumunda mevcut olan üstün iktidardır.

Bu kolektif iradeden oluşan Genel İrade, pratik olarak oylama ile harekete geçer. Yani kısaca Genel İrade maddi evrende kendisini oylama ile gösterir. Bu oylama sonucu eşyanın tabiatı gereği her zaman oybirliği şeklinde tecelli etmez. Bu durumlarda Genel İrade çoğunluk kararı ile hareket eder. Genel irade bu durumda çoğunlukçuluk anlamına gelmemektedir, bilakis azınlığın iradesi Genel İradenin içerisinde bulunmakta: Genel İrade sadece çoğunluğu değil azınlığı da temsil etmektedir. Bu teoriye göre, azınlık ve çoğunluğun oluşturduğu “Genel İrade”; millet egemenliğin tek meşru kaynağı durumundadır.

İkinci olarak ortaya konulan teori “Halk Egemenliği Teori”sidir.

Bu teorinin içeriğini anlatırken ilk olarak önceki teori olan Milli Egemenlik Teorisinden farkını ortaya koymanın yararlı olacağı düşüncesini taşımaktayız. Milli Egemenlik Teorisinde; egemenlik soyut bir nitelik taşımaktadır. Bu durum egemenliğin manevi bir bütün olarak kendisine bir kişilik tanınan millete verilmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık Halk Egemenliği Teorisinde ise, egemenlik daha somut bir hal almaktadır. Buna göre; egemenlik somut olarak, belli bir zamanda milli topluluğu meydana getiren vatandaşlar kitlesine verilmektedir. Halk Egemenliği teorisinde, Milli Egemenlik Teorisinde olduğu gibi oy vermek bir hak olarak vücut bulmuştur. Buna ek olarak bu teoride belli bir zaman dilimi içerisinde varoluşunu daha çok maddi parametrelere dayandıran “halk” ın fikirlerini ve tercihlerini sadece oy vererek değil, daha direkt ve aracısız olarak dile getirebilme imkanından da söz edilebilir.

Halk Egemenliği Teorisinde, bu egemenliği sağlayacak olan halk iradesinin gerçekleşmesini frenleyecek ya da geciktirecek nitelikte olan; kuvvetler ayrılığı, ikinci meclis, kanunların anayasaya uygunluğunun kontrolü gibi mekanizmalar bulunmaz²⁰⁴.

²⁰⁴ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.73.

3.2.2. Meşruluk ve Onun Objektif Kriteri

Meşruiyete dair objektif bir kriter ortaya konulabilmesi gayet zor bir olgudur. Buna rağmen objektif bir kriter olmaya en yakın olgu norm ve hukuktur. Fakat, objektif bir kriter olarak bahsi geçen hukuk kriterinin tam bir sağlayıcı olamayacağını ve kanuniliğin her zaman meşruiyet olgusunu beraberinde getiremeyeceğini yukarıda açıklamıştık. Yukarıdaki açıklamalarımızın gösterdiği şudur ki; meşruiyet olgusu kanuniliği ve norm-hukuk çemberini kıran ve onları aşan bir kavramdır. Bu aşma hali, meşruiyetin objektif kriterini politika ya da ideoloji gibi daha başka disiplinlerde aranıp aranamayacağı sorununu beraberinde getirmektedir. Fakat politika ve ideolojik temellerin, doğaları gereği, çok fazla subjektif kriterler barındırması; bunlarda meşruiyetin objektif kriterinin bulunması durumunu hayli imkansız kılmaktadır.

İdeolojiler katıdır. Bu katılık onların içlerinde kendilerine ait hedefler ve bu hedeflere ulaşmak amacı ile ortaya koydukları iradelerden kaynaklanır. Her ideolojinin tercih ettiği veya amaçladığı bir rejim vardır. Bu rejimsel amaçlar dahilinde ortaya çıkacak ve bu rejimin parametrelerine uyum gösterebilecek iktidar tipleri ideoloji için meşru kabul edilebilirken, bu parametreler dışarısında kalacak olan iktidar modelleri ise meşru kabul edilmeyeceklerdir. Bu durum bize ideolojilerin meşruiyet algılarının amaç ve araç sorunsalı içerisinde yine o ideolojinin temel değerleri ile ölçülüp ortaya konulduğunu göstermektedir. Bu durum, meşruiyet olgusunun ve iktidarların meşruiyet sahibi olup olmadıklarının, ideolojiden ideolojiye göre değişkenlik gösteren bir durum arz ettiğini göstermektedir.

Tüm bu ideolojik veya politik alternatiflerin sonuçsuz kalması nedeni ile meşruiyetin objektif kriterinin başka bir alanda aranması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu alan ahlaktır. Buna göre, örneğin insan kişiliğine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyen, bunları hiçe sayan bir iktidar meşru olamaz.

Tüm bu önermeler bize göstermektedir ki; tek bir meşruluk anlayışı veya meşruiyeti sınavabileceğimiz, kabul görmüş, objektif kriter yoktur. Meşruluğun

soyut bir tanımını ortaya koymak imkansızdır. Bu da meşruiyetin kalıcı bir tanım olmadığı, tanımın ancak olay, zaman ve koşullar döngüsü içerisinde şartlara göre ortaya çıkabilecek bir kavram olabileceğini bize göstermektedir.

Son olarak, meşruiyet sorunsalı çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu durumda belli bir zamanda, belli bir toplumda o toplumu meydana getiren vatandaş kitlesine hakim olan meşruluk anlayışını; ekonomik, sosyal ve hukuki olarak karşılayabilen iktidar meşru bir iktidardır. Bu durumda dahi, tek bir meşruiyetten bahsetmek yanlış olacaktır. Düşüncemize göre bu durumda, birbirinin içerisine geçmiş bir çok meşruiyet alanının geçici bir zaman dilimi dahilinde mevcut bir iktidarın görüntüsünde vücut bulması yukarıda bahsettiğimiz değerler ile uyumlu bir olgu olacaktır.

3.2.2.1. Yasa ve Özgürlük Paradoksu

Yasa her şeyden önce iktidarı kullanan organlar tarafından yapılan düzenleyici bir işlemdir. Kaynağını iktidardan onun meşruiyetinden ve o meşruiyeti ona kazandıran siyasi ve sosyolojik olgulardan alır. Bu durumda yasa iktidarın kullandığı bir araçtır. İktidar olduğu her yerde özgürlük ile çelişir, bunun nedeni ise; iktidarın ne kadar demokratik olup olmadığı değildir. Tam tersine bir iktidar ne kadar demokratik olursa olsun en sonunda bir tahakküm aracıdır, bir baskı aygıtıdır. İşte bu baskı aygıtının kullandığı an önemli araç olan yasalar ile özgürlük arasında bir paradoks olması işte bu nedenler dolayısıyla kaçınılmazdır.

Yasa ile özgürlük arasında var olan ikinci paradoks ise koruyuculuk konusunda kendini göstermektedir. Bir yasa ilk olarak özgürlüğü korumaktan öte kendisini korur, otoritesini korur. Dolayısıyla yasa ve özgürlük arasında kurulan bağlantılarda bir sorun bulunmaktadır.

Yasanın bir araç olma özelliği'nin özgürlük ile çatışmasının en önemli sebebi insan unsurunun kendisidir. İnsan unsuru, doğada bulunan ve özgürlük ile belirginlik kazanan bir canlıdır. Özgürlük kavramının belirginlik kazanması ise, Rönesans'ın

ortaya çıkardığı bireycilik ile İngiliz özgürlükçülük düşüncesinin yaptığı katkılar sonucunda vücuda gelmeye başlamış, Amerikanın Bağımsızlığı ve Fransız Devrimi ile Kant'la ortaya çıkan Alman Felsefesi ile yükselmiştir.²⁰⁵

Yukarıda bahsettiğimiz dönemden başlayarak, geçen yüzyıla kadar geçen süre boyunca hukukçular hukukun görevinin, insana içinde bulunduğu özgürlük çemberi içerisinde saygı göstermek olduğunu belirtmişlerdir. Bu görev anlayışı, politikanın kendi alanında da oluşur ve siyasi liberalizm hareketi ortaya çıkar. Bu görüş doğrultusunda, devlet özgürlüğü hayat içerisinde bıraktığı alanı maksimize edecek ve bu alanı insanlığın değişim ve gelişimi için destekleyip korumak ile mükellef olacaktır.²⁰⁶

Daha öncede belirttiğimiz gibi, yasa koyucu iktidarın otoriter karakteri onun yaptığı yasaların doğal sonucunun özgürlük alanı ile çatışma doğurmasının kaçınılmazlığıdır. Özgürlükçü bireyciliğin kötüye kullanılmasının engellenmesi amacı ile yapılan her yasa bu sav gereği özgürlüğe karşıdır.

Yasa yolu ile yapılan her türlü zorlama özgürlüğün önüne konmuş bir engeldir. Ancak özgürlüğün önündeki engelleri tanımlarken sadece zorlama ya da mecbur kılma pencerelerinden bakma yeterli bir ölçüt değildir. İnanç olgusu da özgürlük için tehlikedir. İnanan kimseler herhangi bir şekilde dışarıdan gelen zorlamalar ile eylemlerde bulunmazlar, onlar sadece kendi inançlarının onlara doğru olduğunu söylediği şeyi yaparlar. Örneğin; Nazilerin Yahudi Soykırımı: Naziler Yahudileri öldürdüklerinde zorlamanın yerini toplumsal histeri almıştı ve bu histeri onların aslında katliam değil kendi özgürlüklerini korumaları gerektiği söylemekte idi.

O zaman özgürlük kavramına dışarıdan müdahalenin iki yansıması olduğunu görmekteyiz. Bunlar bir şeyi yapma veya yapmamadır. Gerçek özgürlüğün dışsal

²⁰⁵ ÇEÇEN, M. (2004), *Sivil Toplum ve Sivil İtaatsizlik Kavramlarının İlişkisi ve Meşruiyet Üzerine Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, s. 65.

²⁰⁶ a.g.e., s. 65.

alandan gelen bu iki talebe karşı korunaklı olması gerekmektedir. Eğer insanın yapma ile yapmama şeklinde bir karar alması gerekir ise; bunu kendi bağımsız iradesi ile kullandığı bir seçme edimi şeklinde yerine getirmesi gerekmektedir. Özgür tercih hakkını insana kazandıran ise; irade-akıl bağlantısının bağımsız olarak kurulabilmesidir.

Antik Yunan Sofistlerine göre yasa “en güçlünün” iradesidir. Hobbes ise, zorlama olgusuna karşı çıkmanın gereksiz olduğunu aksi takdirde yasalardan gerekli verimin alınamayacağını belirtmiştir. Hobbes, yasaların zorlama özelliklerinden arındırılmasının onları yasa olmaktan çıkaracağını ve onları birer “öğüt” ya da “tavsiye” statüsüne düşüreceğini belirtmektedir. Karl Marx ise, hukuk ve yasa döngüsüne daha gerçekçi yaklaşır ve yasanın tek bir amacı olduğunu söyler: yasa sadece egemen sınıfların gücünü korumak, iktidar sınıfının ise egemenliğini pekiştirmek için vardır.²⁰⁷

Yasa kavramı ile ilgili olarak şunu belirtmek gerekir ki; yasa maddesi kişilere uygulandığı zaman soyut olmaktan çıkar ve daha somut bir hal alır. Bu durum yasayı hukuki bir metin olmaktan çıkarır ve onu genel-geçer bir şekilde kabul gören bir uygulama hali olma durumuna sokar. Bu durumda da yasalardan oluşmuş olan hukuk sistemi, otoritesini kendisini oluşturan yasalardan değil, işte bu uygulama halinden alır. Toplum yasalara saygı duymaz, ama yaptırımdan korktuğu için hukuk sistemine boyun eğer. Bu durumda yaptırım korkusu ile sindirilmiş kitlelerin itaat ettiği yasa, adil ve yetkin değildir.

Son olarak yukarıda da bahsedildiği üzere, bir yasanın adil ve etkin olması için o yasanın yürürlükte olması ve daha da önemlisi; toplum tarafından, hiç olmasa büyük çoğunluğu tarafından, kabul edilmiş olması gerekir. Bu kabulleniş vatandaş bilincinde yasaya karşı sağ duyu ve inanç doğuracaktır. Bu inanç yurttaşın özgür olduğu düşüncesine yol açıp, onun hukuka ve onun gerekliliklerine itaat etmesinin yolunu açacaktır. Bu döngüsel bağlantı yeterli derecede bağımsız ve özgür değildir

²⁰⁷ ÇEÇEN, M. (2004), *Sivil Toplum ve Sivil İtaatsizlik Kavramlarının İlişkisi ve Meşruiyet Üzerine Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, s. 66.

fakat en azından bireyin, bir nebze de olsa, özgür iradesini barındırdığı için, kör itaate ya da inançsal histeriye karşı tercih edilebilir bir yaklaşımdır.

3.3. Temel Hak ve Özgürlüklerin Savunulması

Özgürlük kavramının ortaya konulması ve özgürlüklerin belirlenerek savunulması, beraberinde özgürlüklerin korunması gerçeğini ortaya koymaktadır. Özgürlüklerin korunması karışık bir durum teşkil etmekle beraber hukuk bu konuda tek başına yeterli bir koruma sağlayamamaktadır. Bu nedenden dolayı özgürlüklerin korunması iki yol ile sağlanır; bunlardan birincisi özgürlüklerin korunma kastı ile mevcut ülke anayasasında yer almasıdır. Anayasada yer alan özgürlüklerin yasa ile düzenlenmesi ve bu düzenleme yetkisinin anayasadan alması, özgürlüklerin korunması açısından önemli bir yoldur.

Özgürlüklerin ikinci korunma yolu ise yargıdır. Yargıdan kaynaklanan korunma hukuk devletinin vazgeçilmez bir görünümüdür. Özgürlüklerin güvence altına alınması, hukuk devleti anlayışının egemen olmasına bağlıdır.²⁰⁸

Hukuk devletinde korunmanın yeterli olabileceği tartışmalı bir husustur. Özgürlükler uluslararası alanda da korunmalıdırlar. Bu korunma adına, 1948 “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” ve 1950 tarihli “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” gibi belgeler ortaya konulmuştur.

Özgürlüklerin korunması ile beraber akla gelen diğer önemli bir hususta, bu özgürlüklerin kime karşı korunması gerektiğidir. Bu belirsizliğe karşı akla ilk gelen önerme, yukarıda da belirtildiği gibi, devlet iktidarına karşı özgürlüklerin korunmasıdır. Bunun nedeni olarak ise iktidarların yüzyıllar boyunca özgürlükleri ellerine geçen her fırsatta sınırlandırmaları, ihlal etmeleri ya da umursamamalarıdır. Bunlar sebebiyle; insanlar özgürlüklerin ilk olarak devlet iktidarına karşı korunması gerektiği düşüncesinde büyük oranda bir uzlaşmaya varmışlardır.

²⁰⁸ GÖZÜBÜYÜK, Ş. (2003), “Anayasa Hukuku”, s. 97.

Özgürlükler sadece devlet iktidarına karşı korunmazlar, çünkü özgürlük ihlalleri yapan sadece devlet iktidarı değildir. Kişilerde diğer bireylerin özgürlük alanlarına müdahalelerde bulunabilirler ve hak ihlallerinde bulunabilirler. Bu hak ihlalleri ile bireyler, aralarındaki özgürlük alanlarını tehlikeye düşürmek gibi bir sonuca varabilirler. Bu söylediklerimiz dahilinde kısaca; özgürlükler hem devlete hem de diğer bireylere karşı korunması gerekli bir kavramdır. Bunun sonucu olarak, özgürlüklerin korunmasında her iki tehlikeyi de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.²⁰⁹

Biz de çalışmamızda, yukarıda da bahsedildiği gibi, özgürlüklerin korunmasını devlete ve diğer bireylere karşı koruma olarak ikili bir tasnife tabii tutacağız.

3.3.1. Özgürlüklerin Devlete Karşı Savunulması

İktidarlar doğaları gereği özgürlüklerle uzlaşmaz bir noktada kendilerini konumlarlar. Bu nedenle iktidar ile özgürlükler arasında çatışma kaçınılmazdır. Çünkü iktidarı hukuk değil onun temsil ettiği özgürlük alanı sınırlar.

Temel hak ve özgürlüklerin devlet iktidarına karşı savunulması için öne sürülmüş en temel önerme devlet otoritesinin ve kudretinin sınırlandırılmasıdır.

3.3.1.1. Devlet Otoritesinin ve Kudretinin Sınırlandırılması

Organize bir yönetim olan devlet olgusunun tarih sahnesine çıkmasından itibaren bu olgunun otorite ve iktidarının sınırlandırılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Gerçekten; haklar ve kişi hukuku ortaya çıkmadan önce dahi, siyaset felsefesi ile ilgilenen düşünürler, devletin üstün iktidarını hiç değilse keyfilikten kurtarmanın yollarını aramışlardır. Burada dikkat çekici nokta en koyu mutlak rejim savunucularının bile hiçbir zaman zulüm taraftarı olmadıkları, keyfi idareyi

²⁰⁹ AKIN, F. İ. (1979), *Kamu Hukuku, Devlet Doktrinleri, Temel Hak ve Özgürlükler*, Fakülteler Matbaası, s. 24, İstanbul.

övmedikleri ve devlet iktidarının mutlaka bir şekilde sınırlandırılmasının gerekli olduğuna olan inançlarıdır.²¹⁰

Devlet otorite ve kudretinin sınırlandırılması ile ilgili olarak ortaya çıkan görüşlerin temel benzerlikleri; bunların din ve ahlak temellerine dayanmaları idi. Bu önermenin geçerliliğini ortaçağ filozoflarına hakim olan, siyasi iktidarı ilahi kanunlar ile, sınırlama prensiplerinde görebilmekteyiz. Thomas d'Aquin'e göre; iktidarın menşei ilahidir, bunun kullanılmasında da ilahi kaynağa ve ilahi düzenin normlarına uyulması şarttır.²¹¹

Bousset ve Fenelon, kralın dünyevi hayatta iktidarının tartışılmaz bir mutlakiyet taşıdığını ve onu kayıt altına alabilecek hiçbir kuvvetin mevcut olmadığını belirtmişlerdir. Fakat bu durum her ne olursa olsun iktidarın sınırsız bir kudrete sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Dünya işlerinde hiçbir kurum ve kişiye karşı sorumlu olmayan kral, Tanrı'ya karşı sorumludur. İktidarın işlem ve eylemleri ancak halkın ve insanların iyiliği ve esenliği için yapıldıkları zaman doğru ve adil kabul edilirler.²¹²

Devlet iktidarını ve bu iktidarı ellerinde bulunduran krallara karşı din ve ahlak temelinde yapılan bu sınırlandırma önerilerine, tarihin sonraki dönemlerinde Tabii Hukuk Ekolü egemen olmuştur. Bu ekolde aynı dini ve ahlaki sınırlayıcılar gibi, iktidarın kudretinin ve otoritesinin sınırsız olmadığını belirtmiştir. Bu ekolün mensupları, insanların doğuştan sahip oldukları temel hak ve hürriyetlerin iktidarın otoritesinin sınırını çizdiklerini belirtmişlerdir. Bu ekole göre; devletin otorite ve kudreti sınırsız değildir ve belli sınırlar ile hareket alanları tespit edilmiştir. Bu sınırları ise, insanların doğuştan sahip oldukları tabii haklar ve hürriyetler tespit etmektedir. Bu hakların devletin otoritesini sınırlandırmalarının temel nedeni ise bunların mevcut sınırlar içerisinde hareket eden devlet tarafından kişilere verilmemiş

²¹⁰ **KAPANİ, M.**(1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.249.

²¹¹ **OKANDAN, G. R.** (1951), “*Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif Noktai Nazarlar*”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 7, Sayı: 1-2, s. 3.

²¹² **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.250.

olması, kişilerin bu hakları doğuştan kazanmalarındır. Bunun anlamı ise, devlet otoritesinin zaten sınırlı olarak ortaya çıkmış olmasıdır; onu bu şekilde var eden ise, kişilerin zaten daha devlet dahi ortada yok iken bu haklara sahip olmalarındır. İşte, kişilerin bu dokunulmaz hakları, devlet iktidarının aşamayacağı çevrenin sınırlarını çizer.²¹³

Tabii Hukuk Ekolünde sonra, 19. yüzyılın sonlarında doğru devlet otorite ve kudretinin sınırlandırılması amacı ile yeni bir görüş ileri sürülmüştür. Bu görüş Alman Pozitivist Ekolü tarafından oluşturulmuştur. Bu ekol ve görüşünün temel hareket noktası; devlet otorite ve kudretini ancak yine devlet tarafından sınırlanabilmesidir. Bu görüşe ise “Kendi Kendine Sınırlama” adı verilmiştir.²¹⁴

Alman Pozitivist Ekolü tarafından oluşturulmuş bu görüşün en önemli temsilcileri, Jhering ile Jellinek'tir.

Jhering sınırlandırmayı hukuk'un çıkış noktasından başlayarak ele almaktadır. Jhering'e göre, hukuk'un çıkış noktası onu yaratan devlettir; devletin dışında ve üstünde hiçbir hukuk düşünülemez. Bunun anlamı; devlet kendiliğinden üstün bir irade sahibidir. Bu irade bağımsız olup dışarıdan gelen başka herhangi bir irade ile ne sınırlanabilir, ne de kayıt altına alınabilir. Tüm bunlar devletin üstünlüğünü ve otoritesini gösterse bile, devlet kudreti ile otoritesi sınırsız değildir. Otorite ve iktidarın bu şekilde mutlak olamamasının sebebi ise hukuktur. Devlet hukuk ile bağlıdır. Devlet; insanların belli bir düzen içerisinde yaşayabilmesi için hukuk kuralları ihdas eder, işte bu hukuk kuralları nedeniyle devlet kendisini; yine kendisinin serbest iradesi ile hukuk çerçevesinde sınırlar.

Devletin normlara olan bağlılığı mutlaktır. Bunun nedeni ise, devlet ancak bu şekilde keyfi davranışları engeller ve kanun önünde eşitlik, güvenlik ve meşruluk

²¹³ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.250. Tüm bunların yanında, kişilerin bir araya gelerek yaptıkları ortak antlaşma ile devleti kurmalarından sonrada devam etmiştir. Gerçekten; kişiler devleti kurarlarken haklarını ona devretmek amacı gütmemişlerdir, aksine devleti söz konusu temel hak ve özgürlükleri korumak amacı ile formülaze etmişlerdir.

²¹⁴ Kendi Kendine Sınırlama = Selbstbindung = Selbstbeschränkung = Auto Limitation.

gibi kavramları toplumsal hayatın bir parçası haline getirebilir. Zaten gerçek bir hukuk düzeni bu hususu zorunlu kılmaktadır. Bu durumda devletin kendi menfaatinedir. Zira, böylelikle hukuk düzenine fertler tarafından daha iyi itaat edilmesi sağlanır.²¹⁵

Yukarıda söylenen görüşler Duguit tarafından yetersiz bulunmuştur. Ona göre, devletin kudret ve otoritesi ancak devletin yaptığı hukukun üstündeki bir hukuka bağlı olması halinde sınırlandırılabilir. Devleti üstün bir hukuka bağlayabilmenin yolunu ise Duguit, hukuku insan iradesi olmaktan çıkarmakta görmüştür. Bu şekilde devletin hukuk'la bağdaşlığı kalmayacak ve bu da devleti kendisinden üstün ve kendisinin dışında bir temel bulmaya itecektir.

Duguit hukuku devlette değil ama toplumu oluşturan bireylerin bilinçlerinde aramıştır. Bu nedenle Duguit'e göre bir normun hukuk kuralı olarak anlaşılabilmesi için illaki devlet tarafından ortaya konulması gerekmez. Buna karşı bir kuralın toplumsal vicdandaki adalet anlayışına dayanması ve sosyal adalete yaslanması bir normu hukuk kuralı kılabilir. Bu şekilde kuralın oluşum aşamasından devlet katkısı söz konusu olmayacağı gibi, devletin etkisi de minimuma indirilir.

Yukarıda toplumsal vicdan içerisinden çıkarılan ve sosyal adaletten güç olarak oluşan hukuksal norm, devletinde, oluşum aşamasında, etkisiz eleman olması nedeni ile fertler gibi devleti de bağlar ve söz konusu bu bağlayıcılık devletin kendi kendini bağlaması karşısında daha emniyetli ve güvenilir sınırlar çizmektedir. Kısaca bu yolla idare edenler, daha sıkı bir şekilde, toplum'un bütün üyeleri gibi objektif hukuka uygun hareket etmek zorunda kalacaklardır.²¹⁶

Yukarıda anlatılar ışığında devletin kudret ve otoritesinin sınırlandırılmasında genellikle hukuki yollara başvurulduğunu görmekteyiz. Ancak önemle

²¹⁵ **KAPANI, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.252. **OKANDAN, G. R.** (1951), "Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif Noktai Nazarlar", s. 11.

²¹⁶ **KAPANI, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.255. **OKANDAN, G. R.** (1951), "Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif Noktai Nazarlar", s. 21.

belirtmemizde fayda vardır ki; devlet otoritesi ve kudretinin sınırlandırılması sadece hukuki teknik bir alana sıkıştırılmayacak kadar önemlidir. Bunun nedeni ise hukukun tek başına bu işi çözemeyecek durumda bulunmasıdır.

Hukukun tek başına devletin kudret ve otoritesini sınırlandırmakta yeterli olamayacağı açıktır. Bunun nedeni ise, her ne kadar devlet iktidarını sınırlamak, onun özgürlüklerin alanına girmesini önlemek için düşünülecek tedbirler, kurulacak müesseseler, yaratılacak hukuki dengeler ve frenler olacak olsa da; sonuç olarak saydığımız tüm bu tedbir ve önleyici düşünceler bu konuda kesin bir garanti olarak algılanamaz. Bu sayılanlara ek olarak başka şart veya faktörler mevcut bulunmazsa, devlet otoritesi elindeki güç ile sayılan bu önlemlerin hepsini er ya da geç aşar.²¹⁷

Yukarıda da bahsettiğimiz ile paralel olarak çağdaş demokrasilerde, devlet erkinin güç ve kudretini sınırlandırabilmek adına her zamanki önlem ve duruşlara nazaran yeni şart ve faktörler söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle günümüz demokratik toplumlarında temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayan hukuki etmenler yer aldığı gibi, hukuk dışı etmenler ile müesseselerde yer almaktadır.

3.3.1.1.1. Hukuki Etmenler ve Müesseseler

Devletin gücü karşısında kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla çeşitli hukuki etmenler ve müesseseler oluşturulmuştur. Bu etmenlerin ve müesseselerin başında anayasa ve onun hukuk dünyasında yarattığı organik sınırlar akla gelmektedir.

Modern devlette anayasa, devlet kudretini organize eden, onun muhtevasını tayin eden, bu kudretin kullanılma şartlarını ve şekillerini belli eden ana hukuki metin niteliğindedir.²¹⁸ Anayasayı söz edilen bu mevcut özellikleri ile dikkate aldığımız zaman; onun devletin yapısında söz konusu olması, bu yapının içeriğinde

²¹⁷ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.260.

²¹⁸ ZABUNOĞLU, Y. (1963), *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, Ajans-Türk Press, s. 198, Ankara.

söz sahibi olabilmesi ve tüm bunların dış dünyaya yansımaları sağlayan araçları da belirlemesi ile anayasanın: devletin kudretini hem belirleyen hem de sınırlayan bir yapıya sahip olduğunu ve bu durumun da çok önemli bir olgu olduğunu görmekteyiz. Gerçekten, temel hak ve özgürlüklerin sayılıp garanti altına alındığı anayasa metninin değiştirilmesini diğer kanunların değiştirilmesinden daha güç ve farklı usullere bağlayan bir sistem olan katı anayasa sistemi istediği değişiklikleri kolayca yapamayan iktidar sahiplerinin kudretini sınırlandırmaktadır.²¹⁹

Kanunlar hiyerarşisi dahilinde devlet kudretinin sınırlandırılmasında anayasa metninden sonra kanunlar gelmektedir. Kanunlar, devletin iradesinin mahsulü olan yazılı hukuk kaidelerinin temin ettiği bir tahdit mahiyetindedir.²²⁰ Bir hukuk devleti, kendi egemenlik alanı içerisinde uyulmasını istediği kanunlara öncelikle kendisi uymak ile mükelleftir. Bu mükellefiyet gereği yaptığı tüm işlem ve eylemler hukuka uygun olmak zorundadır. İşte bu mükellefiyet ve onun doğurduğu pratik zorunluluk devletin kudretinin sınırlanması anlamına gelmektedir.

Bir hukuk devletinde kanunlar tabiatları gereği herkesi bağlar. Bu durum, kişiler ile devlete getirilen karşılıklı sınırlandırmaların objektifliğini sağlar.

Objektif bağlılık unsuru dışında, kanunlar ülke parlamentolarında tartışılarak kabul edildikleri için, kamuoyu tarafından denetlenmeleri ve bu sebeple muhalefet partileri vasıtası ile de kanunların denetimini etkinleştirdiklerinden söz edilebilmektedir. Bu hususlar da özgürlüklerin kanun ile sınırlanmasında yönetilenler açısından azımsanamayacak bir güvence tesis etmektedir.²²¹

Ülke iktidarını belirlemek amacı ile yapılan seçimler de devletin kudret ve otoritesinin sınırlandırılmasında bir unsur olarak yerini alır. Şunu belirtmemizde fayda bulunmaktadır ki, seçim olgusu yukarıda bahsi geçen ve hukuki platformlarda

²¹⁹ **TEZİÇ, E.** (2001), "*Anayasa Hukuku*", s. 162.

²²⁰ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.230.

²²¹ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.231.

oluşturulan sınırlandırmalardan oldukça farklıdır. Bunun nedeni ise, seçimlerin hukuki temelden çok siyasi bir temele dayanmalarındır.

Seçimlerin temelinde yatan olgu aslında iktidarın devamlılığını sağlamaktır. Seçimler, hükümet edenlerin kullandığı millet egemenliğinin teorik olmaktan kurtulması ve hükümet iktidarının meşruluk kazanabilmesi için temel şart olduğu gibi, hükümet edenlerin bir defa seçildikten sonra kendilerini başıboş hissetmelerine mani olmak için de şarttır.²²² Ayrıca seçimler, idare edenlerin idare edilenler tarafından denetlenmesi anlamına geldiğinden, yeniden seçilmek isteyen yöneticilerin, kendilerine verilen iktidarı kötüye kullanmalarına engel olur.²²³

Devletin otorite ve kudretinin sınırlandırılmasında öngörülen diğer bir husus ise kuvvetler ayrılığı prensibidir. Kuvvet ayrılığı prensibi kısaca; yasama, yürütme ve yargı arasında bulunan fonksiyonel ve organik ayrılık anlamına gelmektedir. Bu prensibin en önemli öncüleri Locke ve Montesquieu'dur.

Devletin sahip olduğu otorite ve kudreti sınırlandırmada beklide en önemli unsur yargı unsurudur. Yargı kendini devlet kuvvetleri içerisinde konumlandırırken, devletin diğer kurum ve kuruluşlarının kendilerine kanunlar tarafından verilen yetki ve eylem alanların aşım aşmadıklarını tespit etmeyi kendisine görev edinir.²²⁴ Yargının denetim mekanizması yasama ve yürütmeyi mutlak surette bağlar, söz konusu bu bağlam demokrasi ve millet temsilinin önünde bir engel işlevi değil, tam aksine yetkilerini “millet adına” kullanan mahkemelerin verdikleri kararlar ile; yasama ve yürütmenin insanlara ve onların haklarına saygı göstermelerini sağlayan bir işlev görür.

Son olarak; devlet kudretini ve otoritesini sınırlandıran diğer bir unsur ise, uluslararası hukuktur. Bir devletin çok taraflı uluslararası anlaşmalara imza koyması,

²²² **KUBALI, N. H.** (1971), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 158, İstanbul.

²²³ **ZABUNOĞLU, Y.** (1963), *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, s. 204.

²²⁴ **ZABUNOĞLU, Y.** (1963), *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, s. 204.

ya da başka bir devlet ile ikili antlaşmayı imzalaması; o devletin bu tür hukuksal metinlerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini gerektirir. İşte sözünü ettiğimiz bu durum devletin kudret ve otoritesini sınırlandıran bir unsurdur. Tüm bunların yanında son yıllarda kurulan supranasyonal örgütler ve devletlerarası hukuktaki gelişmeler, uluslararası hukuku devletlerin iç hukuklarının birer parçası haline getirmektedir.²²⁵

3.3.1.1.2. Hukuk Dışı Etmenler

Çağdaş demokrasilerde ve günümüz devlet yapısında, bu yapının kudret ve otoritesini sınırlandırıcı hukuk dışı etmenler de mevcuttur.

Bunların en başında ahlaki sınırlamalar gelmektedir. Söz konusu bu sınırlama ile devleti yöneten iktidarı; hukuka, demokrasiye ve insan haklarına bağlanma, yaptığı işlem veya eylemlerin sorumluluğunu üstlenme gibi çeşitli ahlaki ve etik sorumluluklara taşıyarak, kendilerini yaptıkları işlemlerde söz konusu ahlaki unsurlara bağlı hissetmelerine yol açacaktır. Bir toplumda, idare edenlerin bu etik değerlere sahip olmaları ölçüsünde siyasal iktidarın kötüye kullanılması ihtimali azalır ve hukuki sınırlama yollarına başvurma zorunluluğu kendini hissettirmez.²²⁶

Fakat ahlaki sınırlandırmanın da sınırından bahsetmek önem taşımaktadır. Bu tür sınırlandırmalar oldukça geniş bir yer kaplasalar da, devletin kudret ve otoritesine direkt olarak ya da siyasal gücün üzerine doğrudan yönelmiş şekillerde görülmezler. Bu sınırlamalar görüldüğü üzere kavramlara değil ama o kavramları kullanan kişilere yönelmiş vaziyettedirler. Bu durumda kısaca şunu belirtmemiz gerekir ki; ahlaki sınırlandırmalar, devlet otorite ve kudretini iktidarı ellerinde bulundurmak sureti ile

²²⁵ Gerçekten; T.C. Anayasasının 90. maddesinde yapılan değişiklikle, usulüne göre yürürlüğe girmiş uluslararası antlaşmalar artık iç hukukun bir parçası sayılmaktadır. T.C Anayasa madde 90/5., “ Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. [Ek Son cümle: 7/5/2004- 5170/7 md.] Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

²²⁶ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.263.

kullanan kişilere karşı kullanılırken, devlet kudret ve otoritesinin kendisine karşı doğrudan kullanılmazlar. Söz konusu bu durum siyasal iktidar sahiplerinin davranışlarının sınırlandırılmasından ibarettir.²²⁷

Demokratik toplumların hukuk-dışı sınırlandırıcı etmenlerinden biri de kamuoyu dur. Kamuoyu; belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaattir.²²⁸ Kamuoyu aydınlanmış, konuya hakim ve bilgiye erişimi kolay bir durumda bulunması halinde özgürlükler açısından devlet kudret ve otoritesi karşısında çok ciddi bir güç oluşturur. Gerçekten, devlet kudretini sınırlayan hukuki müesseselerin noksanlığı halinde, kamuoyu bu noksanı kolayca tamamlayabilir ve iktidarın özgürlükler alanına taşmasını önleyebilir.²²⁹

Çoğulcu bir yapıya sahip olma, siyasal özgürlüklerin geniş olduğu ve sosyal özgürlüklerin eşitlik kavramı çerçevesinde kurgulandığı bir yapı çağdaş ve modern demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından bir kaçıdır. Bu çoğulculuk anlayışı siyasal ve sosyal özgürlükler çerçevesinde hayat bulur ve devlet kudretinin sınırlandırılmasında hukuk-dışı etmenlerden bir diğerini oluşturur. Çoğulcu toplum yapısının bu sınırlandırmada önemini şu noktada ortaya çıkar: Fert karşı çıkmak istediği kural veya işlemlere karşı kişisel bir mücadele yolu izlemekten çok toplumsal bir muhalefet yaratarak ya da hiç değilse varolan bir toplumsal muhalefet alanına angaje olarak tepkilerinde yalnız olmadığını görebilmesini sağlar. Böylelikle birey, kendisi gibi düşünen, kendi çıkarlarını paylaşan bir grubun bir parçası olmaktadır. Devlet iktidarı karşısında, haklarını ve hürriyetlerini mensup olduğu grup vasıtası ile toplu olarak daha iyi korumak imkanına sahip bulunmaktadır.²³⁰

²²⁷ ZABUNOĞLU, Y. (1963), *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, s. 155.

²²⁸ KAPANİ, M. (2000), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, s. 147, Ankara.

²²⁹ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.267-268.

²³⁰ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.270-271.

Yukarıda saymış olduğumuz hukuki veya hukuk-dışı etmenler eğer belli bir coğrafyada özgürlüklerin korunması için artık yeterli olmaktan çıkıp, işlevsiz hale gelmişlerse; o zaman özgürlüklerin direnme yolu ile korunmasından başka başvurulabilecek bir yol kalmamış demektir.

3.3.2. Özgürlüklerin Direnme Yoluyla Savunulması

Yukarıda da belirttiğimiz müesseseler teoride amaçladıkları sınırlamaları yapabilecek kapasitelere sahiptirler. Yalnız bahsedilen mevcut müesseseler pozitif hukuktan kaynaklanırlar, bu kaynaklar ne kadar ciddi kullanılırsa kullanılsınlar bazı durumlarda yeterli olmayabilirler. Bunun nedeni ise yine iktidarlardır. Bir iktidar hangi yollar ile oluşursa oluşsun eğer dikta eğilimleri, tek adam iktidarı, ya da belli bir hedefe ulaşmak için varolan motivasyon nedenleri ile yukarıda saymış bulunduğumuz ve pozitif hukuktan kaynaklanan sınırlamaları birer birer etkisiz hale getirmekte zorlanmazlar. Bu şekilde anayasanın koyduğu ilkeleri ortadan kaldırabilirler, onları dolaylı yollardan etkisiz hale getirebilirler, ve istikrar ya da güvenlik sebepleriyle insan hak ve hürriyetlerini orantısız olarak sınırlayabilirler.

İşte bu tip senaryolara karşı son çare direnme hakkıdır. Bu hak demokratik olduğunu belirten toplumların bir vazgeçilmezidir. Nitekim Fransız Devrimi, temelini insanların adil olmayan ve kötü yönetime karşı direnebileceği felsefesinden alır. Böylelikle toplum tamamen direnme çitasına eriştiğinde, sosyal değişimler ve siyasi değişimlerin meydana çıkmaları kaçınılmaz bir hale gelir.²³¹

²³¹ ÇEÇEN, A. (1995), *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, s. 236, Ankara.

3.3.2.1. Direnme Hakkının Doktrinsel İçeriği

3.3.2.1.1. Terminoloji

Terminolojik kapsamda direnme hakkının ortaya çıkışı, iktidarın icraatına bağlı olarak, çıkarların ve özgürlüklerin tehlikeye düşmesi, baskı görmesi veya zedelenmesi durumlarında söz konusu olabilir.

İtaatsizlik eylemi temelinde iktidar ya da yöneten organların meşruluklarını kaybetmelerine dayanıyorsa da, iktidarın topluma baskı yapması, kişileri fişlemesi, zor kullanması ve tüm bunlar dahilinde toplumun tahammül eşiğinin aşılmamış olması ile yönetilen kitlenin dinsel, ulusal saiklerle karşı çıkma potansiyelini reddetmesi direnme hakkının ortaya konulup uygulanmasının önünde engel teşkil edebilir²³²

Eğer yönetilen kesim direnme hakkını kullanır ise, yöneten kademeye karşı çeşitli eylemlere girişebilir. Fakat bu direnme eylemi, bir yöneticinin ve yönetim kadrosunun en temel normları ihlal etmesi durumunda yönetilenlere karşı olarak algılanır ve kurulu düzeni kökten değiştirmek isteyen “devrim” olgusundan farklı anlamlar ihtiva eder. Direnme hakkı Latince’de *Jus Resistendi*, İngilizce’de *Right of Resistance* [Against Arbitrary Power and Oppresion] olarak adlandırılır.²³³

Aktif Direnme halinde şiddetin devreye girmesi ile Direnme Hakkı ile Devrim arasındaki ince çizgi kaybolmaktadır. Böylelikle Pasif Direniş hali uzun sürer ve başarılı bir şekilde neticelenirse, devrime giden yol açılabilir. Bu aşamada, direnme devrim ilişkisini kısaca vermek gerekir ise; her devrim bir direnme sayılabilir; ama her direnme bir devrim değildir.²³⁴

²³² KOTİL, A. (1997), “Yönetenler Yönetime Neden ve Nasıl İtaat Ederler”, İktisat Dergisi, Sayı: 372, s. 18.

²³³ YETKİN, Ç. (1970), *Siyasal İktidara Karşı Direnme ve Devrim*, Toplum Yayınları, s.16, Ankara.

²³⁴ NİŞANCI, Ş. (2003), “Sivil İtaatsizlik”, s. 24.

Öte yandan, gelenek görenek, alışkanlık ceza korkusu ve nihayet çaresizlik duygusu gibi psikolojik faktörler itaatini sürgit devamında rol oynayabilir. Ancak meşruluğunu kaybeden yönetimlerin, çıplak kuvvete dayanarak sonsuza kadar yönetilenlerin itaatini sağlayabildiği şimdiye kadar görülmemiştir.²³⁵

Direnme hakkı çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceği gibi, çeşitli görünümlemlerle de kendisini gösterebilir. Örnek olarak direnme, organize veya kendiliğinden (spontane), süreli, süreksiz (kesintili) şekillerde görünebilir.

Son olarak, direnme hakkını ortaya çıkışı, şekilleri gibi ayrımlara tutuktan sonra, çeşit olarak ta ayrıma tabii tutabiliriz ve direnme hakkını Aktif Direnme ile Pasif Direnme şeklinde iki kategori içinde inceleyebiliriz.

Pasif Direnme, zora ve şiddet başvurmaksızın direnmedir. Pasif Direnme şiddeti reddeder ve barışçıl yollara başvurur. Pasif Direnme, uzun vadeye yaydığı mücadele anlayışı, sabır gerektiren prensipleri ve ihtiyacı olan yüksek kararlılık nedenlerinden dolayı son yıllarda eylemsel öznesi zayıflamış ve taraftar kaybetmiştir. Ama bu yöntem hala önemini korumaktadır ve zaman içerisinde “Sivil İtaatsizlik” kavramı çerçevesinde yeniden keşfedilmiştir.

Aktif Direnme ise, baskı idaresini kuvvet ve gerekirse şiddet yolu ile devirme hedefini esas alan direnme yoludur. Bu direnme şekli; isyan, başkaldırı ve ihtilal hareketlerinden etkilenir. Aktif Direnme; pratik bakımdan bir “kuvvet çatışması” niteliği taşır.²³⁶

3.3.2.1.2. İlkçağdan Günümüze Direnme Hakkı

Kaçınılmaz olarak Direnme Hakkı ilkçağdan başlayarak günümüze gelirken, bir çok düşünür, hukukçu ve filozof tarafından savunulmuştur. Bunun nedeni

²³⁵ KAPANİ, M. (2000), *Politika Bilimine Giriş*, s. 196.

²³⁶ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s. 313-315.

ilkçağdan günümüz demokrasisine gelene kadar iktidarların halkları baskı altında tutmaktan vazgeçmemeleri ve hak gasplarının bugün dahi sürecek bir şekilde iktidarların öncelikli hedeflerinden olmasıdır. İktidarların otorite ve kudretlerinin sınırlandırılması fikri teorik olarak her ne kadar daha önceleri ortaya çıksa da, Ortaçağ Avrupasında tamamlanmıştır. Kısaca direnme olgusu iktidarların olduğu her yerde bulunmaktadır ve yaşı iktidarın yaşı ile eşittir.

Çin, Antik Yunan ve Germenlerde, hakimiyeti elerinde bulunduranların keyfi olarak hareket etme hakları olmadığı gibi, toplumsal yaşam kurallarına aykırı eylemlerde buldukları zaman; ya belirli bir grubun, ya da halkın tamamının direnme yolu ile iktidarı veya hakimiyet sahibini devirebileceği görüşü yaygın olarak bulunmakta idi.

Atina Sitesi ilkçağda “Zorbayı Öldürme” hakkı ile Direnme Hakkını, bir haktan öte bir görev olarak görmüş ve halka eziyet eden, kötü yöneten, adil olmayan veya görevini yerine getirmekten imtina eden yöneticiyi öldürmeyi bir görev olarak ortaya koymuştur. Atina Sitesi Senatosu bu durum ile ilgili olarak aşağıdaki şu kararı almıştır;²³⁷

Atina’da kurulu demokrasi düzenini yıkan ya da demokrasi yıkıldıktan sonra kurulan siyasi rejimde görev alan kimseye, Atina Halkının düşmanı gözü ile bakılsın; bu kimseyi öldüren şahsa ceza verilmesin; demokrasi düşmanının bütün malları site yararına satılsın; bu düşmanı öldüren şahıs ve ona yardım edenler, insanlar ve tanrılar önünde suçsuz sayılsın. Bütün Atinalılar demokrasiyi yıkan halk düşmanını öldürmek için and içsinler

İslam Hukukunda da direnme hakkı düzenlenmektedir. Direnme Hakkının İslam Hukukunda ki görünümü asırlar öncesinden gelmektedir. Bu hakka “Huruc Hakkı” veya “Zulme Karşı Mukavemet Hakkı” gibi isimlerde verilebilmektedir. Bazı

²³⁷ GÖZE, A. (1971), “Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 36, Sayı: 1-4, s. 28-29.

ayet ve hadisler zulme karşı mukavemet edilebileceğini, zalim bir yöneticiye karşı çıkılabileceğini belirtmektedir.²³⁸

Cihadın efdali zalim bir sultana hakkı söylemimizdir.

Söz konusu hadis ve ayetlerin yanında, Hz. Ebubekir Dört Halife döneminin başında;

Allah'a itaat ettiğimde bana itaat edin; isyan ettiğimde bana itaat borcunuz yoktur.

şeklinde ki sözü ile, Direnme Hakkını kabul ettiğini açık ve net olarak belirtmiştir.

Tüm bu söylenenlerin yanında Direnme Hakkını ahlaki ya da dini bir görev veya yükümlülük perspektifinden çıkaran ve onu siyasi ve sosyal bir spekülasyon olarak ele alan ilk görüşler Ortaçağ Hıristiyan Felsefesi tarafından ortaya atılmıştır. Hıristiyanlığın ilk devirlerinde Hz. İsa, herkesin hakkını alması gerektiğini, ve kimsenin hakkının başkası tarafından gasp edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Hz. İsa bunun yanında kendisinin bu dünya için değil öteki dünya için yeryüzünde olduğunu belirterek; dünyevi her türlü otoriteye karşı gelinmemesini, ve direnmenin iktidar odaklarına karşı söz konusu olamayacağını belirtmiştir.

Tüm bunlara rağmen Ortaçağda, Vatikan ile Krallıklar arasında güç ve egemenlik mücadeleleri başlamıştır. Bu mücadele ile birlikte, Hıristiyan Teoloji sınıfı bu mücadeledeki cephelerinden birini, zalim hükümdarlara karşı halkın Direnme Hakkını savunarak oluşturmuştur. Bu duruma ilk örnek İngiltere'den gelmiş ve 12. yüzyılda John of Salisbury zalim şahısların katlini açık açık tartışmıştır. Bu tartışma sonucunda Salisbury zalimin adil olmayan davranışları nedeni ile katlinin meşru ve doğru bir hareket olacağı sonucuna varmıştır. Bu konu tarihin ilerleyen devirlerinde Papalık ile Krallar arasında yaşanan iktidar savaşı kızıştıkça söylemini

²³⁸ ARMAĞAN, S. (1996), *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 63, Ankara.

ve tartışılma potansiyelini arttırmış ve Jean Petit, Boucher ve Mariana gibi koyu Katolik yazarlar tarafından sıkça işlenmiştir.²³⁹ Yapılan bu araştırma ve düşünce açıklamaları her ne kadar Direnme Hakkının siyasi ve sosyal arka planlarını oluşturmaya başlamış olsalar da, yine Direnme Hakkını kolektif ve bilinçli bir hareket olarak yansıtmaktan çok, zalimlerin öldürülmesi aksiyonu şeklinde ele almışlardır.²⁴⁰

Ortaçağ Hıristiyanlığında Direnme Hakkı ile ilgili en yoğun ve sistematik çalışmaları Thomas Aquinas yapmıştır. Thomas'ın kurduğu yapıyı diğerlerine göre sistematik bir yapıya çeviren ise, onun bu hakkı sadece zalimi öldürme olarak değil, zalim ve keyfi iktidarı önleme amacı taşıması nedeni ile ortaya koymuş olmasıdır.²⁴¹

Gerçekten, Thomas Aquinas'a göre; devlet doğal bir kurumdur, yani devlet insanların ihtiyaçları için kurulmuş ve doğada nasıl ki insanların ihtiyaçları için bir belirli yapılar olmuşsa devlet aynı bu yapılar gibi oluşmuş doğal (tabii) bir yapıdır. İhtiyaçlar için ortaya çıkan devlet sınırları içerisinde yaşayanların sosyal ihtiyaçlarını, güvenliklerini ve iyiliklerini sağlamak üzere oluşmuş bir yapıdır. Bu yapı içerisinde hakimiyet kuranların; belirtilen bu ihtiyaçları karşılamak için çıkardıkları kanunlar ve başvurdukları eylemler meşrudur. Fakat hakimiyet sahipleri işlem ve eylemlerinde veyahut yaptıkları düzenlemelerde bu amaçlar dahilinde hareket etmezlerse, keyfi ve zalim olarak nitelenebilirler. Bu şekilde yapılan işlem ve eylemler ya da düzenlemeler adil değilse; kanun koyan kendi yetkisi sınırlarını aşmak suretiyle bir kanunu vasetmişse yahut kanunla vatandaşlara haksız ve eşit olmayan ödevler yüklenmişse halkın ihtilal yoluna başvurma hakkı vardır.²⁴²

Kilisenin baskısı, engizisyon ve toplumların buna daha hazır olmamaları nedenleri ile Direnme Hakkı belli bir süre etkili olamamıştır. Fakat bu durum

²³⁹ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.302.

²⁴⁰ a.g.e., s.303.

²⁴¹ a.g.e., s.23.

²⁴² **GÜRİZ, A.** (1996), "*Hukuk Felsefesi*", s. 188.

Avrupa’da ortaya çıkan Reform hareketleri ile son bulacaktır. Reformist Hareketin öncüleri olan Martin Luther ve Calvin’in yukarıda açıkladığımız anlamı ile bir Direnme Hakkından söz ettikleri düşünülemez.²⁴³ Bunun nedenini şu şekilde belirtebiliriz; Luther ve Calvin Katolik Kiliseye karşı çıkarlarken zamanının Katolik Devletlerine karşı Prusya Kralları tarafından korunmaktaydılar, bu nedenle herhangi bir iktidarın otorite ve kudretine karşı çıkmak konusunda dikkatli olmalı idiler, çünkü Prusya Krallı kendisinin otoritesinin sorgulanacağını düşünebilir ve onları Katolikler karşısında savunmasız bırakabilirdi.²⁴⁴

Bu durum Luther takipçisi Protestanlar için değişecekti. Katolik Kilisesinin ve Katolik Hükümdarların Protestanlar üzerindeki baskıları, onları din karşıtı olarak kabul etmeleri bu durumu değiştirmiştir. En sonunda meydana gelen Saint-Barthelemy soykırımı ile Fransa’daki Protestanların Direnme Hakkı çerçevesinde mücadele etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Bu durum karşısında mevcut mücadelenin siyasi tabanını oluşturmak ve meşruiyet şartını sağlamak amacı ile, birçok Protestan teorisyen, siyasi iktidarı kullananlara karşı direnilebileceğini, zorba sıfatını alan, fertler üzerinde baskı yapan keyfi bir yönetim kuran yöneticilerin öldürülebileceğini savunan ve bunu tarihi, hukuki, siyasi, ahlaki yönlerden doğrulamaya çalışan eserler yayınlamışlardır. Bu eserlerin en önemlileri arasında, Theodore de Beze’nin “*Du Droit des Magistrats Surleurs Sujets*”i, François Hotman’ın “*Franco Gallia*”sını ve Hubert Languet’nin “*Vindicine Contra Tyrannos*” u sayılabilir.

Krallar ile Papalık arasındaki güç savaşları yatıştıktan, mezhepsel ayrılmalar kesinleştikten sonra; Direnme Hakkı yine pratik önemini yitirmiştir.

Direnme Hakkının tekrar yükselişi için 17. yüzyıla kadar beklenilmesi gerekmiştir. Ancak bu dönemde ortaya çıkan Direnme Hakkının niteliği şu ana kadar

²⁴³ KAPANİ, M. (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.303.

²⁴⁴ GÖZE, A. (1969), *Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 34, Sayı; 1-4, s. 243, İstanbul.

örnekleri verdiklerimizden çok daha farklı ve ters bir şekilde kendini belli etmiştir. Bu dönemin sonlarına doğru ortaya çıkan Direnme Hakkının dini yönlerinin yerini Laik niteliklerin aldığı görülmüştür.²⁴⁵

Yeni çağda Direnme Hakkının en büyük öncüsü Locke dır. Locke Direnme Hakkının temelinde, toplum sözleşmesinin tabii ve mantıki sonuçlarını görür. Locke insanların doğanın bir parçası olduklarını ve bu parçaların eşit olduklarını ve birbirlerine karşı herhangi bir üstünlüklerinin bulunmadıklarını belirtir. Fakat bu düzen içerisinde hakimiyet sahiplerinin bazen bu eşitliği aşındırıcı, yıpratıcı ve ortadan kaldırıcı kurallar koyabildiklerini veya işlemlerde bulunabildiklerini belirtir. İnsanlar doğadan gelen özgürlüklerini korumak ve eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için bir sözleşme yapmışlar ve bu sözleşme ile bireyler karşılıklı mutluluk, güven ve barış içerisinde yaşamak amacı ile modern organize toplum'un temellerini atmışlardır. Bu toplum'un oluşması insanların temel haklarından feragat ettikleri anlamına gelmemektedir. Tam tersine bu organize toplumu yönetmeleri için oluşturulan siyasi iktidarlar kişilerin temel hak ve hürriyetlerini korumak ile yükümlüdür. Siyasi iktidar bu sözleşmeden muaf değildir. Yönetenin asıl ödevi, insanların söz konusu bu tür haklarını müdafaa etmektir. Bu yükümlük dolayısıyla, iktidarı ellerinde tutan hakimiyet sahipleri, sözleşmeye riayet etmezler ise; kendilerine tanınan yetki sınırlarını aşmış olurlar. İktidar bu şekilde sınırları dikkate almaz ise, yönetilenlerin ona itaat etme yükümlülükleri ortadan kalkar.²⁴⁶ Bu yükümlülüğe aykırı davranmayı iktidar kabul etmez ise, o zaman yönetilenlerin Direnme Hakkı ortaya çıkar.²⁴⁷

18. yüzyılda ise, Doğal Hukuk teorisyeni Emerich de Vattel, Locke'a benzer bir noktadan hareketle, sivillerin; toplum sözleşmesi veya siyasi anlaşma durumu dolayısıyla kaynaklanan itaatsizlik ve direnme haklarının olduğunu söylemiştir. Ona göre devletin varoluş nedeni ve amacı, halkın mutluluğunu tesis etmektir. İnsanlar

²⁴⁵ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.303.

²⁴⁶ **GÖZE, A.** (1970), *Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 35, Sayı: 1-4., s. 60 vd., İstanbul.

²⁴⁷ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.304.

bunun için bireysel egemenlik haklarından vazgeçip, tabii hak ve özgürlüklerinin sınırlanmasına ses çıkarmamaktadırlar. Kişilerden bu yetki ve iktidarı devralanlar eğer devletin ana kanunlarına saygı göstermez ise veya toplumu felakete sürüklemeye çalışırlarsa o zaman egemenliklerini devretmiş ve hakları sınırlanmış olan bu fertler açısından bu sınırlandırmalar ve devirler hükümden düşer ve bireylerin Direnme Hakları ortaya çıkar.

Fransız Devrimi ve Devrimcilerini de etkileyen Gabriel Bannet de Malby; direnmenin maddi olarak meşru bir davranış biçimi olduğunu belirtmiş ve bunu da bireyin doğal haklarına dayandırmıştır. Ona göre, toplum genel çıkarları için kendi faydasından vazgeçmeyen, akılın gösterdiği yolda ilerlemeyen ve insanın doğadan gelen eşitlik ilkesine aykırı olarak köle-efendi ilişkisi kurmaya çalışan bir iktidar zorba ve baskıcıdır. Zorba ve baskıcı olan bu iktidar ise, bireylerin kendi haklarından vazgeçerek kurdukları ve mutluluk, güvenlik gibi beklentiler ile yaşattıkları toplum organizasyonundan çok uzaktır. Bu iktidar yapısını olması gerektiği hale dönüştürebilmek için fertler Direnme Haklarını kullanabilirler.

18. yüzyılın en büyük iki düşünürü Rousseau ve Montesquieu ise Direnme Hakkı ve içeriği üzerinde düşünmemişlerdir.

Montesquieu ve Rousseau'nun bu konuda fikir belirtmemelerinin nedeni olarak Rousseau'nun kurduğu devlet teorisinin temelinde Direnme Hakkının varlığına ihtiyaç duyulmamasıdır. Bunun sebebi ise, ona göre iktidarı oluşturanın "Genel İrade" olması ve Genel İradeyi de oluşturanın toplumun kendisi olmasıdır. Toplum kendi yaşamı üzerinde Genel İrade vasıtası ile söz sahibi olduğundan; toplumun hukuka aykırı kanunlar çıkararak kendi kendine baskı yapması diye bir şey söz konusu olamaz ve toplumun kendi kendine ayaklanması da elbette, yine aynı sebep dolayısıyla, düşünülemez.

Her ne kadar kendi içinde mantıklı bir düşünce olması tartışılmaz bir düşünce biçimi olsa da bu fikir kendi içerisinde önemli bir eksikliğini de

barındırmaktadır. Gerçekten Rousseau'nun "Genel İrade" kavramı içerisinde azınlıklara ve azınlık kavramına hiç yer verilmemiştir.²⁴⁸

Rousseau'dan farklı olarak Montesquieu'nun Direnme Hakkı üzerinde durmayışın nedeni daha değişiktir. Montesquieu'nun Direnme Hakkı üzerinde durmamasının nedeni olarak şunu gösterebiliriz ki, Montesquieu kurmak istediği sistem dahilinde Direnme Hakkı paradoksunu kökünden çözecek, ona ihtiyaç bırakmayacak ve ortaya çıkmasına imkan vermeyecek bir siyasal mekanizmanın kurulmasını amaçlayarak kendini konumlandırıdığı için Direnme Hakkının muhtevası için herhangi bir düşünce biçimi geliştirmemiştir. Ona göre asıl düzenlenmesi gereken Direnme Hakkı değil, ona olanak sağlayan adil olmayan baskıcı rejimlerin oluşmasını başından engelleyici düzenlemedir.

Direnme Hakkı konum olarak genellikle hukuk çerçevesi içerisinde değerlendirilmiştir. Bunun nedeni ise, Direnme Hakkının temel hak ve özgürlüklerin korunmasında başvurulacak bir hukuki yol olarak algılanmasındandır. Bu görüşe karşı olanlar olduğu gibi, mevcut görüşü savunanlar da vardır. Bu savunucular arasında öne çıkan isim, Duguit'tir. Ona göre, iktidarı ellerinden bulunduranların hukuka aykırı işlemleri, kararları veya emirleri söz konusu olduğu zaman, yönetilen kesim bu iktidara karşı Direnme Hakkını kullanabilir. Duguit daha da ileri giderek, yönetilenlerin kötü yönetim gösteren iktidara karşı Direnme Haklarının yanı sıra ayaklanma ya da iktidarı devirmek gibi opsiyonlarının da bulunduğunu; bu yolların söz konusu iktidara karşı kullanılmasının da aynı Direnme Hakkı gibi meşru ve hukuka uygun olacağını da belirtmiştir.²⁴⁹

Duguit gibi Direnme Hakkının bir hukuki başvuru yolu olduğunu savunan bir diğer düşünür Fransız François Geny'dir. Geny Duguit kadar ileri gitmemiş ve Direnme Hakkının meşru sınırlar içerisinde kalması gerektiğini söylemiştir. Geny, zulme karşı direnmenin makul bir surette anlaşılması ve amacına uygun, ölçülü

²⁴⁸ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.304-305. "Toplum" kavramı içerisinde "Azınlık" kavramı tamamen erimektedir ve ona başka hiçbir hak tanınmadığı gibi Direnme Hakkında tanınmamaktadır.

²⁴⁹ **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, s.305-306.

olarak kullanılması halinde adaletin ve hukukun en büyük teminatını, teşkil edeceğini söylemiştir.²⁵⁰

Direnme Hakkını hukuki bir vasıta olarak gören bir diğer düşünür, Georges Burdeau'dur. Burdeau Direnme Hakkını İktidarın hakimiyet alanını sınırlayan ve bu nedenle kişi menfaat ve özgürlüklerini koruyan vasıtalarından biri olarak görür. Ona göre Direnme Hakkı; örgütlenmiş hukuki yaptırımların işlememesi halinde başvurulacak bir müeyyidedir.²⁵¹

Mustafa Kemal Atatürk, Direnme Hakkını hukuki bir vasıta olmaktan çok Sivil İtaatsizliğe yaklaştırarak Doğal Hukuktan doğan bir hak olarak görür. Bu düşüncesini de Gençliğe Hitabesinde belirtmiştir;²⁵²

Ey Türk Gençliği birinci vazifen Türk İstiklalini Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir."

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegane temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici bedbahtlar olacaktır.

Bir gün istikbal ve Cumhuriyetini müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkan ve şeraitini düşünmeyeceksin.

Ey Türk İstikbalinin evladı; bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen Türk İstiklal ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

²⁵⁰ a.g.e., s. 306.

²⁵¹ a.g.e., s. 306.

²⁵² **KAPANI, M.** (2003), *Küçük Bir Direnme Hakkı: Sivil İtaatsizlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

3.3.2.2. Pozitif Hukukta Direnme Hakkı

Direnme Hakkının Pozitif Hukuk dahilinde hukuki metinlerde yer alması tasvip edemeyeceğimiz bir şeydir. Bunu iki şekilde açıklayabiliriz.

Birinci olarak, Direnme Hakkı tabii bir haktır. Verilmemiştir, alınmamıştır. İnsanlar doğdukları günden itibaren ve üyeleri oldukları topluma ne şekilde bağlı olurlarsa olsunlar, bu hakka sahip olarak doğarlar. Bu hakkın hukuk metinlerine geçmesi; hem hakkın doğallığına vurulan bir darbe, hem de bunu o metinlere sokan iktidarlara hiçbir zaman hak edemeyecekleri kredilerin tanınması sonucunu doğurur ki, bu sonuçlar hem Doğal Hukuk öğretisine, hem de Direnme Hakkının özüne aykırıdır.

İkinci neden olarak ise, Direnme Hakkının pozitif hukuk metinlerinde yer alması ile o metinleri ortaya çıkaran hukuki yapıya empoze olması ve böylece kendisinden beklenen faydanın sağlanamaması sonucunu doğuracaktır. Direnme hakkının, içerik kazandırılmadan bazı pozitif hukuk metinlerine konulmasının, bu hakkın evcilleştirilmesi olarak yorumlanması da kaçınılmaz bir gerçektir.²⁵³

Direnme Hakkı kalıbı, gerek ulusal gerekse uluslararası metinlerde muhteva kazandırılmadan pozitif hukuka girebilmiştir. Tarihsel olarak, zulme karşı Direnme Hakkının kabul edildiği pozitif hukuk metinlerinin başında İngiltere’de ilan edilen 1215 tarihli *Magna Carta*- “Özgürlükler Bildirisi” gelir.²⁵⁴ Bu bildirinin ana teması şudur, bu anlaşmaya göre; hakimiyet sahiplerinin hakimiyet alanları belirlenmiştir ve bu belirlenmiş olan sınırların yine iktidar tarafından ihlal edilmesi durumunda, yönetilenlerin bu ihlale karşı direnip, anlaşmanın tekrar uygulanmasını Direnme Haklarını kullanarak tekrar sağlama hakları vardır. Aynı zamanda, bildiriye dayanarak, kralın doğrudan işlemlerini denetlemek üzere baronlardan oluşan bir komite kurulmuştur.

²⁵³ ÖKÇESİZ, H. (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 46.

²⁵⁴ NİŞANCI, Ş. (2003), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 106-107.

Magna Carta'da ortaya konan Direnme Hakkının genel bir hak olmadığı açıktır. Bu metinde Direnme Hakkı her birey'e değil, özellikle soylular olmak üzere, toplumun belli elit kesimlerine tanınmıştır. Bunun nedeni ise bireylerin o dönemde kralın karşısında, hatta kendi lokal toprak ağası karşısında bile, söz söyleme haklarının olmamasıdır ki, böyle bir hakkı olsa bile bunu yapacak gücü bulması; o günün koşullarında söz konusu bile edilemezdi. Böylece Direnme Hakkı kral karşısında söz söyleyebilecek olan soylulara tanınmıştı.

Bireye sadece kendisi olduğu için değer vererek ona Direnme Hakkı veren ilk pozitif metin 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi olmuştur. Bildirinin üçüncü maddesinde şu hüküm yer almaktadır;²⁵⁵

Herhangi bir yönetim bu göreve layık olmadığını gösterir ya da bu görevi hiçe sayarsa toplumun çoğunluğunun, kamu yararına en uygun gördükleri bir biçimde, bu yönetimde ıslaha gitmek, yapısını değiştirmek ya da ilga etmek hakkı doğar; bu hak vazgeçilmez, devredilmez ve iptal edilmez bir haktır.

Direnme Hakkının yer aldığı bir başka pozitif metin 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesidir. Bu bildirgenin ikinci maddesinde Direnme Hakkı şu şekilde yer almaktadır;²⁵⁶

Her siyasi topluluğun ana amacı, hukuki taahhüt altındaki doğal insan haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.

Daha radikal ve daha toplumsal olan 24 Haziran 1793 tarihli Montanyar Konvansiyonu İnsan ve Yurttaş Hakları bildirgesini elden geçirmiştir: Mutluluk toplumun ortak hedefi olarak görülür, egemenliğin 1789 Bildirgesi'nde olduğu gibi "ulusta" değil "halkta" yattığını ve bunun da bölünmez, zaman aşımına uğramaz ve

²⁵⁵ ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil İtaatsizlik", s. 46.

²⁵⁶ ÖKÇESİZ, H. (1996), "Sivil İtaatsizlik", s. 46-47.

başkasına devredilemez bir egemenlik olduğunu ileri sürer.²⁵⁷ Temel haklara, çalışma, eğitim, yardım görme ve baskıcılara karşı isyan etme hakları da eklenir.

Bu konvansiyonun 33. maddesi;

Baskıya Direniş, insanın diğer haklarının sonucudur

Yine bu maddenin devamı olan 34. madde;

Toplumsal yapının tek bir üyesi bile baskı altındaysa baskı var demektir. Toplumsal gövde baskı altında olduğunda, tek tek her bir üyesi de baskı altında demektir.

Aynı Konvansiyonun 35. maddesi ise;

Hükümet halkın haklarını ihlal ettiğinde isyan hem halk için hem de halkın bir kesimi için hakların en kutsalı ve ödevlerin en kaçınılmazıdır.

şeklinde düzenlenmiştir.

1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de Direnme Hakkından bahsedilen bir diğer pozitif metindir. Bu metnin başlangıç kısmının beşinci paragrafında;

İnsanın, İstibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmak zorunda kalmaması amacıyla insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunması gerekli olduğu için;

... Birleşmiş Milletler Genel Kurulu işbu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini... ilan eder.

²⁵⁷ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), "Sivil İtaatsizliğe Çağrı", s. 52. "Montayar Konvansiyonu 25. madde".

Federal Almanya Cumhuriyeti Hessen Eyaleti Anayasasının 147. maddesinin birinci fıkrası Direnme Hakkından bahsetmektedir;

Anayasaya aykırı olarak icra edilen kamu gücüne karşı direnme, herkesin hakkı ve görevidir.

Yine Federal Almanya Cumhuriyetinden Bremen Eyaleti Anayasası 19. maddesine Direnme Hakkı ile ilgili şu düzenlemeyi getirmektedir;

Anayasada yer alan insan haklarına kamu gücü tarafından Anayasaya aykırı biçimde dokunulduğunda direnme, herkesin hakkı ve görevidir.

Federal Almaya Cumhuriyeti Berlin Eyaleti Anayasasının 23. maddesinin, 3. fıkrası şu şekildedir;

Anayasada yer alan temel haklar açık bir biçimde ihlal edildiğinde herkesin direnmeye hakkı vardır.

Federal Almaya Cumhuriyeti Anayasası da eyalet anayasaları gibi Direnme Hakkından bahsetmiştir. Bu Anayasanın 20. maddesinin, 4. fıkrasında;

Bu düzeni bertaraf etmeye kalkışan herkese karşı tüm Almanlar başka bir çare bulunmadığı takdirde, direnme hakkına sahiptirler.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası da, yukarıda belirtilen Anayasalara benzer bir şekilde Direnme Hakkından bahsetmiştir. 1961 Anayasasının “Başlangıç” kısmının, ikinci paragrafı Direnme Hakkından söz etmektedir;

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk Milleti.

(...)

... bu Anayasayı kabul ve ilan ve onu... hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.

Hukuki metinlerden anladığımız odur ki, bu metinler Direnme Hakkını olağan ve doğal bir hak gibi anlamaktadırlar. Hukuki metinler içerisinde Direnme Hakkına yer vermiş olmak bu hakkın tanındığı anlamına gelmekte yetersiz kalacaktır. Bu yetersizlik bir hak olarak Direnme Hakkının; zaman, şart, ve koşullarının belirtilmesi sureti ile aşılabılır. Başka bir anlatımla; Direnme Hakkının ne zaman kullanılabilceği, hangi koşullarda kullanılmasına izin verilebileceği ve kullanılması durumunda hangi şartlar altında bunun yapılabileceğinin belirtilmesi gerekmektedir. Bunun yanında Direnme Hakkının kullanılma sebebi olan baskının tanımının ve neyin baskı neyin olmadığının ayrımının yapılması ciddi önem taşımaktadır. Böyle bir tanımlama ile beraber; meşru direnmenin nerede başlayıp nerede biteceği, direnmenin hangi noktadan sonra etkisini yitireceğini, ortaya çıkarmak daha kolay olacaktır.

Tüm bu söylenen tanımlamaların ya da sınırların neler olduğunu tespit edebilmek elbette kolay değildir. Çünkü neyin direnme olup olmadığı veya neyin baskı olup olmadığı; kişiden kişiye yahut mekandan mekana değişebilmektedir. Kaldı ki hukuk devleti içerisinde ne tür ayrılıkların direnme yoluyla korunabileceği Hukuk Devleti nosyonu açısından tartışılabilir bir durumdur. Gerçekten de, Direnme hakkına yer veren hukuki metinler bile bu hakkın kullanım şartlarını düzenlememişlerdir. Aslında bunu yapmaları olanaksızdır; çünkü kuvvete başvurma ve ayaklanmanın hukuken öngörülmesi ve düzenlenmesi kolayca düşünülebilecek bir şey değildir.²⁵⁸

Direnme Hakkındaki bu zorluk baskı kavramında da kendine yer bulmaktadır. Direnme Hakkı, çalışmamızdan çıkabilecek bir sonuç dahilinde, en fazla; bir iktidar odağının kendisine verilen görevi yapmaması, toplumu haksız yasalar veya adil olmayan düzenlemelerle germesi, özgürlüklerin sistematik olarak daraltılması,

²⁵⁸ **KAPANİ, M.** (1981), “*Kamu Hürriyetleri*”, s. 310-311.

hukuki yolların kapatılması ve devlet kurumlarının baskısının ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Ancak tüm bu durumlarda bile, bardağı taşıran son damlanın nesnel olarak öngörülmesi sanıldığından çok daha zor bir sorundur.²⁵⁹

Hukuki metinlerde Direnme Hakkının bulunması pratik açıdan pek de önem taşımamaktadır. Bunun nedeni ise Direnme Hakkının kullanımı açısından gerekli olan insani unsurdur. Gerçekten, bu hakkın hukuki metinlerde yer alması değil, bu hakkı fiilen kullanmaya kalkacak olan insanların gücü önemlidir.

Direnme Hakkının hukuki metinlerde bulunmamasını gerektirecek bir diğer neden ise; bu hakkı devletin ya da Tanrının bahşetmemesidir. Bu hak kişide doğduğu anda bulunan bir haktır. Bu nedenle bu hakkı pozitif hukuka empoze etmeye çalışmak, bu hakkın pasifize edilmesi anlamına gelecektir. Bu etkisizleştirme devletten ve iktidardan kaynaklanmaktadır. Çünkü iktidar kendisini hukukun üstünde görür ve yerleşik siyasi düzene olan tepkinin bu tip bir hakla desteklenmesinin zararının kendilerine olacağını bilincindedirler.

Kısaca Direnme Hakkı baskıcı iktidara karşı çıkma ve başkaldırma hakkı vermektedir. Ancak bu hakkı içlerinde taşıyan hukuki metinler, bu hakkın zaman, mekan ve koşul şartlarını belirtmekten imtina etmişlerdir. Bu da, baskıcı ve keyfi yönetimin objektif bir tanımının yapılmasının imkansız olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle genellikle pozitif hukukta tanınan bu hakkın varlığı kabul edilmiş, ancak kullanılış şartları ve şekilleri düzenlenmemiştir. Bunun da belirtilmesi mümkün değildir. Çünkü; ihtilallerin hukuken düzenlenmesi diye bir şey söz konusu olamaz.²⁶⁰

Son olarak, konuya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmak gerekirse; durum açıktır. İnsanların bilgelik arayışında yıllarca süren çalışmasının meyvesi olan temel metinlerde hakkın felsefesi ile ilgili her şey söylenmiştir. Bu metinlerin yelpazesi,

²⁵⁹ NİŞANCI, Ş. (2003), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 111.

²⁶⁰ GÖZE, A., “*Baskıya Karşı...*”, s. 43.

insanın tüm faaliyetlerini kapsayacak kadar geniştir. Politik sorumlular bu metinleri harfiyen uygulasalar, attıkları imzaya saygı gösterebilirler, yeryüzünde çok daha sorun olurdu. Sonuç olarak; itaatsizlik, devletlere şunu demektir: imzaladığınız belgeleri uygulamıyorsunuz. İtaatsizlik yasayı çiğnese bile, hukuk dışına çıkmaz. Yurttaşlıkla ilgili bu eylem, hukuk yapan özelliği ile politik niteliktedir.²⁶¹

3.1. Özgürlüklerin Üçüncü Kişilere Karşı Korunması

İnsanlar günlük veya ticari hayatlarında karşılıklı olarak ilişki içerisine girdikleri durumlarda, birbirlerinin özgürlüklerini ihlal edici eylemlerde bulunabilirler. Bu durum da devlet otorite ve kudreti tek çıkar yolu oluşturmaktadır.

Kişiler kendilerine zarar geldiği durumlarda intikam duygusu ile bu zararı onlara verenlere karşı aynı harekette bulunamazlar, bu hukuk devleti ve organize toplumun sonu olur.

Bu gibi durumlarda mahkemelere başvurmak, dilekçe hakkını kullanarak idari ve siyasi müracaat yolunu kullanmak özgürlüklerin diğer şahıslara karşı korunmasının bazı yollarıdır.

Temel hak ve özgürlüklerin yatay etkisi adı verilen ve kişinin bir dernek, bir parti ya da herhangi bir grup içinde haklarının korunmasını sağlayan müessese de, temel hak ve özgürlüklerin diğer şahıslara karşı korunmasıdır.

²⁶¹ BOVE, J., LUNEAU, G. (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 188.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETLER VE SİVİL İTAATSİZLİK EYLEMLERİ

4.1. Genel Olarak

Bu başlık altında; daha önce teorik olarak irdelediğimiz, öncülerine değindiğimiz ve Direnme Hakkı çerçevesinde pozitif hukuka yansımalarını ortaya koyup eleştirdiğimiz Sivil İtaatsizlik kavramının; değişik coğrafyada ki ülkelerde nasıl ortaya konmuş olduğunu kısa olarak açıklamaya çalışacağız. Burada ülkelerde ortaya çıkan Sivil İtaatsizlik eylemleri kısaca liste şeklinde yer alacaktır.²⁶²

4.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

- Boston (Aralık 1773); Britanya Hükümetinin vergi baskılarını arttırması ve “Townshend Act” adlı yasa ile Amerikan Kolonilerinden gelen ürünlere vergi koyması üzerine, Amerikan Yerlisi kılığına giren Boston halkı, Hint Kumpanyası’nın bir kargo gemisi dolusu çay balyalarını limanın sularına döker. Bu “Boston Tea Party” nin ardından, İngiliz mallarının boykot edilmesi ve limanın Britanya gemilerine kapatılması gelir.²⁶³

²⁶² **ÖKÇESİZ, Hayrettin** (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 50, vd, Liste söz konusu kitabın ilgili bölümlerinden alınacaktır.

²⁶³ **BOVE, José, LUNEAU, Gilles** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 52.

- Concord/New Hampshire (1841); Amerika’da bir mezhep olan Quaker’lar tarafından diğer mezheplerin ayinlerinin, köleliğe karşı protesto ayinleri ile kesintiye uğratılması,
- Concord/New Hampshire (1841); Amerika’da bir mezhep olan Quaker’lar tarafından diğer mezheplerin ayinlerinin, köleliğe karşı protesto ayinleri ile kesintiye uğratılması,
- Concord/Massachusetts (1846); H.David Thoreau’nun, köleliği ve Meksika’ya karşı savaşı protesto için kafa vergisi vermeyi reddetmesi,
- Cass Lake/Minneapolis (1938); Chippewa Kızılderililerinin, Kızılderili sorunları bürosunun yerleşim bölgelerinden şehre naklini engellemek amacı ile Go-İn (içeriye girme) ve Sit-İn (oturma) eylemleri,
- (9.9.1944-12.03.1946); Corbett Bishop tarafından dinsel nedenlerden askerlik görevinden ya da ikame görevden bütünüyle kaçınması,
- Montgomery/Al. (1.12.1955); Belediyenin otobüslerde koyduğu ırklara göre oturma düzeninin Rosa Parks tarafından ihlal edilmesi,
- New York (1958); Tusacora Kızılderililerinin yerleşim bölgesinde sel baskınına yol açacak olan hafriyat araç ve taşıtlarının doğrudan engellenmesi,
- Cincinnati (1958), Teolog Maurice Crakkin’in atom silahları programını protesto amacı ile, vergi ödemekten kaçınması,
- (1.2- 30.06.1960); 54 bölgede, özellikle; Nashville (Tennessee), Tallahassee (Florida), Baton Rouge (Louisiana), Atlanta (Georgia) ve Orangeburg (South Carolina), ırk ayrımına karşı medeni haklar hareketinin gerçekleştirdiği sayısız Sit-İn (oturma) eylemleri,
- Albany- Georgia, (1961); Siyahların, ırkça bütünleşmiş otobüslerde yola çıkan özgürlük yolcularına yasaklanmış sempati gösterileri. Bu gösterilerden sonra 560 kişi tutuklanmıştır,
- Birmingham/Alabama (1963); Siyahların medeni haklar hareketinin yasaklanan gösterileri,
- Washington D.C. (1966); Üç askerin bir basın konferansında “Vietnam’da ahlaka aykırı bir savaşı sürdürmekten kaçınma” ya çağırması,

- Oakland/California (17.10.1967); Vietnam Savaşını protesto amacı ile askere alma dairesi önünde Sit-İN (oturma) eylemi,
- Boston/Massachusetts (20-23.5.1968); Askerlik görevinden kaçınan bir kişiye, bir kilisede iltica hakkı tanınması,
- (1967-1970); Vietnam Savaşı ile ilgili olarak itaatsizlik ve isyan sonucu 200.000 Amerikan askerinin 3-8 yıl arası hapis cezalarına çarptırılmaları,
- Philadelphia (29.12.1970); Askerlik görevinden kaçınmasını dinsel olmayan bir temele dayandırdığı için John Broxton'ın iki buçuk yıl hapis cezasına çarptırılması,
- Washington D.C. (19.12.1971); Amerikan Birleşik Devletlerinin, Vietnam Savaşına katılmasının Anayasaya aykırılığına ilişkin bir karar verilmesini sağlamak amacı ile, 100 askerın Yüksek Federal Mahkemeyi abluka altına alması,
- Washington D.C. (1971); Pentagon'un Vietnam Savaşı üzerine gizli çalışmalarının Daniel Ellsberg tarafından yayımlanması,
- Santa Barbara/California, (24.01.1983); MX türü Atom Bombalarının denemesini protesto amacı ile Vadenburg hava kuvvetleri üssünün ana girişi önünde, oturma eylemi ve tel örgünün aşılması. Bu eylem sonucu 200 kişi polis tarafından tutuklanmıştır,
- 1.9.1987; Rayların üzerinde diz çökerek, Concord'daki deniz üssüne giden bir trenin engellenmesi girişimi. Bu girişim sonucunda; eylemci Brian Willson'ın iki bacağı da tren altında kalarak çiğnenir,

4.1.2. Almanya

- Münih (Haziran1942); Nasyonal Sosyalizm'e karşı ilk direniş örgütü olan "Beyaz Gül" kurulur. Grup ilk bildirimlerinde; demokratik değerleri hiçe sayan bir rejime karşı entelektüel direniş çağrısı yapmaktadır.²⁶⁴ Bu bildiriden on beş gün sonra, grup üçüncü bildirisini yayımlar.²⁶⁵

²⁶⁴ BOVE, José, LUNEAU, Gilles (2006), "Sivil İtaatsizliğe Çağrı", s. 83.

²⁶⁵ a.g.e., s. 84, "... Uzun süredir farkındayız bunun, tekrar söz etmek neye yarar? İyi de bu durumda niçin baş kaldırmıyorsunuz, bu diktatörlerin sizin tüm haklarınızı yavaş yavaş ortadan kaldırmasına niçin müsamaha

- Münih (1942-1943); “Beyaz Gül” örgütü toplama kampındaki mahkumlar için ekmek toplar ve mahkum aileleri ile ilgilenir.
- Berlin (27 Şubat 1943); 27 Şubat günü Alman Askerlerince tutuklanan, Alman Kadınlarla evli olan Yahudi Erkekler için eşleri Rosenstrasse’deki tevkif evinin önünde slogan atarlar. SS lerin ateş açmak ile tehdit etmelerine rağmen oradan ayrılmayan kadınlar halktan büyük destek görürler. Sonunda kadınlar mücadeleyi kazanır ve bir kısmı Auschwitz’e gönderilmiş olan 1700 Erkeğin hepsi serbest bırakılır.²⁶⁶
- Kassel (25.03.1958); Atom temelli silahlanmaya karşı Henschel fabrikalarının 500-1000 kadar işçinin gösteri yürüyüşü ile alevlenen siyasi grev,
- Braunschweig, (28.03.1958); VolskWagen fabrikasında 3000 kadar işçinin, Alman Parlamentosunun Atom Bombaları kararına karşı yaptıkları bir saatlik genel grev,
- Berlin/Neukölln (12.04.1958); SPD²⁶⁷ yanlısı gençlik örgütü “Şahinler” in Atom Bombaları karşıtı üyelerinin tramvay raylarına oturarak protestoları,
- Ludwigsburg (9.09.1962); Almanya’yı ziyaret eden Fransız Başkan De Gaulle’ün bu ziyareti sırasında, pankartlarla ve bildirilerle, askerlik hizmetinden kaçınan Fransızların lehine yasaklanmış bir gösteri,
- Frankfurt (30.02.1962); “Der Spiegel” dergisinin vatana ihanetle suçlanan redaktörleri lehine Frankfurt merkez polis binası önünde oturma ve protesto eylemi,
- Berlin/Otta-Sohr (23.05.1968); Olağanüstü durum yasaları protesto amacıyla Berlin Özgür Üniversitesindeki Otta-Sohr Enstitüsünün işgali,
- Nordhorn-Range (14.06.1971); Nordhorn-Range’daki hava alanının uçuş kulesinin ve bombalama bölgesinin kuşatmaya alınması,

gösteriyorsunuz? Sonunda bir gün gelecek canilerin ve pisliklerin yönettiği mekanik bir devlet örgütlenmesinden başka bir şey kalmayacak geride. Bu politik sistemi devirmenin yalnızca hakkınız değil, aynı zamanda toplumsal göreviniz de olduğunu unutacak kadar aptallaştınız mı?”

²⁶⁶ BOVE, José, LUNEAU, Gilles (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 86.

²⁶⁷ Alman Sosyal Demokrat Partisi.

- Göttingen, (1972); Sivil hizmet görenlerin, siyasi amaçlı tayinlere karşı boykotu,
- Essen (20-21.09.1973); Birçok ölümcül kazanın görüldüğü geçit üzerinde tren raylarının otuz saat boyunca ablukaya alınması,
- Mönchengladbach (27.12.1973); “Kuzey İrlanda’dan Britanya’nın geri çekilmesi” kampanyasının Nato karargahı önünde bildiri dağıtması ve Alman Pasifistlerinin tutuklanması,
- Göttingen/Reistall (7.10.1974); İşyeri yapım amacı ile yerleşim birimlerinin yıkılmasına karşı, buraların işgali,
- Stuttgart/Bietigheim-Würzburg (10-22.01.1975); Askerlik hizmetinden kaçınması henüz tanınmamış olan Bernd Spahr’ın idare mahkemesindeki duruşmasından 19 gün önce askerlik çağrısına ve emre itaatsizliği,
- Whyl (18-20.02.1975); Atom enerjisi santrali kurulması amacıyla yapılan, ormandan yer açma çalışmalarının engellenmesi ve mevcut bölgelerde alan işgalleri,
- (7.09.1976); Hem askerlikten, hem de onun yerine sivil hizmetlerden kaçınan Katolik Egon Spiegel’in altı aylık hapis cezasına çarptırılması,
- Dortmund (8.10.1976); Hem askerlikten, hem de onun yerine getirilen sivil hizmetlerden kaçınan Peter Rdhat’in sekiz aylık hapis cezasına çarptırılması,
- Berlin/Spandauer Forst (21.11.1975-19.05.1977); Planlanmış bir kömür enerjisi santralının yapım alanından kulübe ve çadır kurmak,
- Itzehoe (19.02.1977); Atomdan elde edilen elektrik hesabını ödememeye çağrı,
- (1978); İkame sivil hizmetin genel savunmayla birleştirilmesine karşı sivil hizmet görenlerin ülke çapında bir günlük boykotları,
- Stuttgart,Tübingen,Lörrach ve Göttingen (14-15.04.1978), Anayasa Mahkemesinin askerlik hizmeti yasasını geri çevirmesi üzerine ordu kimliklerinin yakılması,
- Dannenburg/Lüchow (13-14.09.1979); Atom atıklarının depolanması için yapılan derine burğu çalışmalarını engellemek amacıyla insan zincirleri halinde yolun ablukaya alınması,

- (1980); “Greenpeace” örgütünün Bayern&Leverkusen Şirketinin basamaklarına hasta balıklarla dolu poşetleri boşaltması,
- Gorleben (4.06.1980); Gorleben 1004 numaralı sondaj bölgesinde “Özgür Cumhuriyet Wendland” adlı bir kulübe-köy kurulması ve bu kulübelerin boşaltılmasından kaçınılması,
- Nordenham (13.10.1980); “Greenpeace” tarafından bir seyreltik asit gemisinin yüklenmesinin ve açılmasının engellenmesi,
- Frankfurt/Lörfelden (2.11.1981); Frankfurt hava alanının batı pisti bölgesinde ahşap kiliseli bir kulübe-köy kurulması,
- Hamburg (1980), Elektrik ücretini ödeme boykotu; 500 abone tarafından elektrik hesaplarındaki atom enerjisinden üretilen elektriğin payının ödenmemesi. Bu eyleme Hamburg dışarısında Federal Almanya çapında 5000 abone katılmıştır,
- GroBengstingen (1.07.1981); Atom bombası üssü önünde zincir oluşturma,
- Stade, (8.03.1982); Suya Klordioksit verilmesini protesto amacıyla Elbe balıkçılarının Dow Chemical kuruluşunun iskelesini ablukaya almaları,
- Nürnberg (5.04.1982); Askere alma dairesi önünde celplerin yakılması ve oturma eylemi,
- Hannover (19-20.05.1982); Uluslararası elektronik savunma sanayi sergisi (İDEE) girişinde insandan halı,
- Hannover (20.05.1982); Uluslararası elektronik savunma sanayi sergisinde (İDEE) kan sıçratma eylemi,
- Stuttgart (12.12.1982); NATO-EUCOM komuta merkezine giden yolda on iki dakikalık aralıklarla oturma eylemi,
- (1983); Gelir Vergisi yükümlüsü 10 kişinin “savaş vergisi ödemekten kaçınması” ,
- Berlin/Teufelsberg (4.04.1983); Orta Menzilli füzelerin yerleştirilmesini protesto amacıyla Teufelsberg’deki Amerikan radar istasyonunun ablukaya alınması,

- Hessen/Wiesbaden (7.08.1983); Hessen Eyalet Meclisinin bir kabulünde Yeşillerin bir milletvekili tarafından bir Amerikan generaline kan sıçratma eylemi,
- Rasdorf-Grisselbach (1-2.10.1983), Philippstal-Hessen (7-8.10.1983); Demokratik Almanya Cumhuriyeti sınır karakolu önünde Atom Bombalarını protesto amacıyla barış kamplarının kurulması,
- Hamburg (22.10.1983); “Savaşa hazırlıkta medya merkezi” nin çalışmalarını engellemek amacıyla Springer Haus önünde oturma eylemi,
- (30.01.1984); Orta Menzilli füzelerin yerleştirilmesini protesto amacıyla 90 üniversite profesörünün işi bırakmaları,
- Frankfurt/Main (1984); Frankfurt’taki Main nehri köprülerinin havaya uçurma odacılarının kamuya açık bir eylemle örülerek kapatılması,
- Waekersdorf/Oberpfalz (15.08.1985); Atom yakıt maddesini yeniden kullanıma hazırlamak için planlanan kurumun şantiye alanının işgali,
- Hamburg (10.07.1986); “Greenpeace” örgütünün “Rainbow Warrior” adlı gemisinin Fransız ajanlar tarafından batırılmasının anısına Hamburg kentindeki Fransız Başkonsolosluğunun ablukaya alınması,
- Frankfurt/Mutlangen (1.10.1986); Frankfurt Ceza Hakimi Hermann Möller’inde aralarında bulunduğu göstericiler tarafından Mutlangen’daki, Amerikan füze deposunun ablukaya alınması,
- Berlin/Kreuzberg (1987); ABD Başkanı Ronald Reagan’ın ziyareti nedeniyle Kreuzber’in kordon altına alınmasını protesto amacıyla bir caddenin “Alışılmamış Tedbirler Bürosu” tarafından tahta bir duvarla kesilmesi,
- (9.02.1988); Tarım ürünleri fiyat tarifelerini protesto amacıyla çiftçilerin, traktörleriyle Hollanda sınır kapılarını bir saatliğine ablukaya almaları.

4.1.3. Belçika

- Brüksel (1979); Pankartlarla Brüksel-Varşova silahsızlanma yolculuğuna (IV. Uluslararası Şiddetsiz Anti-Militarist Yürüyüşü) dikkati çekmek için Brüksel Garında imdat freninin çekilmesi,

- Brüksel (1983); ENSEC'e (Electronics for National Security Exhibition Conference) karşı protesto amacıyla silahlanma yarışının kurbanları için bir anma levhasının yasaya aykırı bir törenle açılması,
- Brüksel (1983); ENSEC'in çitine oyuncak bebekler asılması,
- Brüksel (1983); ENSEC'in kapılarının önünde insandan halılar oluşturma,
- Brüksel (1983); ENSEC'in avlsunda Sit-İn (Oturma Eylemi), yapma,
- Florenne (10.10.1985); Askeri sahaya girme eylemi ve bu eylem sonucunda 18 kişinin 18 ay hapis cezasına çarptırılması.

4.1.4. Avusturya

- Graz (13.10.1983); Yasaya aykırı bir biçimde trafik işaretleri koymak ve tehlikeli noktalara yaya geçidi çizgileri çizmek,
- Viyana (29.10.1983); Liman yapım çalışmaları için gerekli ağaç kesimini engellemek için ağaçlara sarılmak,
- Graz (1984), Salzburg (1984); Sivil ikame hizmet yapmak için başvurmuş olanların, dilekçelerinin reddi üzerine emre itaatsizlik olayları,
- Hainburg (10-30.12.1984); Bir akarsu enerji santralinin kurulması için gerekli ağaç kesimini engellemek amacıyla Hainburg merasına giden yolların işgali,
- Radkersburg (13.05.1985); Çekişmeli bir özel arasadaki çöp deposunun giderek yayılmasına karşı yapılan protesto eylemi "müdahalenin menî" talebine yol açar,
- (25.07.1985); Askerliğe karşı ikame hizmet gören 160 kişinin, ülke savunmasına kapsamlı bir entegrasyonu amaçlayan bir temel eğitimi boykot etmeleri,
- Wackersdorf (28.06.1985); Wackersdorf Atom Reaktörü karşıtlarına geçit vermeyen Alman sınır polisini protesto etmek amacıyla Alman sınır kapılarının ablukaya alınması.

4.1.5. Avustralya

- (24.05.1976); Uranyum çıkarılmasını protesto amacıyla bütün ülkede 24 saatlik demiryolu grevi,
- Melbourne (1977); Uranyum madeninin gemilere yüklenmesini engellemek amacıyla grev ve oturma eylemleri.

4.1.6. Fransa

- Saint-Affrique (14 Eylül 1572); Saint-Barthélemy Protestan Katliamından sonra Fransa Kralı Protestanların Paris dışında da yakalanması emrine, Saint-Affrique sakinleri itaat etmez.²⁶⁸
- Fransız Cezayiri (1957); Cezayir’de görev yapan bir General olan Jacques Paris de Bollardiére işkenceye karşı yaptığı mücadelede başarısız olunca görevinden ayrılmak ister, bunun üzerine; kalebentliğe mahkum edilir.²⁶⁹
- Larzac (1960); Cezayir savaşında askerlik yapmayı reddeden bir grup “Seferberlik Cüzdanlarını” yakarlar.
- Larzac (1960); Yüzlerce kişi Cezayirli mahkumların kapatıldıkları karargahlara karşı eyleme girişirler. Özellikle La Cavalerie askeri karargahına karşı çok sayıda gösteri ve yürüyüş düzenlenir. 1960 ilkbaharında, çok sayıda kişinin eşliğinde onlarca gönüllü Thol Askeri Karargahını kuşatır.²⁷⁰
- Paris (5 Eylül 1960); Jeanson Ağı adlı örgütün 23 üyesi “devletin dış güvenliğine zarar vermek” suçlaması ile Paris Askeri Mahkemesine çıkartılır. Aynı gün, yüz yirmi bir yazar, akademisyen ve sanatçı “Cezayir Savaşında İtaatsizlik Hakkı Üzerine Bildirgeyi” imzalarlar.²⁷¹

²⁶⁸ BOVE, José, LUNEAU, Gilles (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 118.

²⁶⁹ a.g.e., s. 121.

²⁷⁰ a.g.e., s. 122.

²⁷¹ a.g.e., s. 123, “... devlet... tüm yurttaşları seferber etti... amacı, ezilen bir halka karşı “polisye bir iş” olarak gördüğü şeyin yerine getirilmesiydi. Ezilen bu halk ise; yalnızca temel bir haysiyet kaygısıyla isyan

- (1966); Mururoa’da Atom Bombası testini protesto amacıyla 1966’dan beri vergi ödemekten kaçınma,
- La Cavalerie-/Aveyron (28 Mart- 10 Haziran 1970); Aveyron’da bulunan Askeri Karargahın genişletilmesi ile ilgili çalışmalar üzerine öncelikle üç yüz köylü karargah içerisinde kalacak topraklarından çıkmaya karşı çıkarlar. Altmış kadar köylü çalışmanın durmaması üzerine, saklamalarının zorunlu olduğu, askerlik belgelerini geri gönderirler. Bir ay sonra, üç bin gösterici La Blanquiére köyüne, istimlak edilmiş bölgenin ortasına gelirler ve yeni bir ağıl inşasına başlarlar.²⁷²
- Lyon (1971); GARM’ın (Militarizme Karşı Eylem Grubu) “*force de frappe*” nin bir komando merkezinde Go-İN Eylemi (Girişi yasak olan bir ya da bölgeye izinsiz girmek ve işgal amacı taşımadan bir süre o bina ya da bölgeyi terk etmemek),
- Rennes (1971); Dominique Valton’un siyasi saiklerle giriştiği, askerlik görevinden kaçınma eylemi üzerine 18 aylık hapis cezasına mahkum edilmesi,
- Paris (5.04.1971); Kürtaj’ı yasaklayan yasaya karşı “üç yüz kırk kadın” bir çağrı imzalar,²⁷³
- Paris (1.06.1971); Mururoa-Atoll’da Atom Bombası denenmesini protesto amacıyla Notre-Dame kilisesindeki sütunlara zincir şeklinde sarılma,
- Larzac (1975); Askeri bir alanda yapı yasağına rağmen büyük bir koyun ağılının kurulması,

etmişti, çünkü sonuçta bağımsız bir topluluk olarak tanınmayı talep etmektedir... ordu, üst düzeydeki çok sayıda temsilci... her türlü yasallığı bir kenara bırakıp... tüm ülkenin emanet etmiş olduğu amaçlara ihanet ederek, yurttaşları komplocu ve alçaltıcı bir eylemin suç ortakları olmaya zorlayarak... Yurttaşlık, bazı koşullarda, utanç verici bir itaat halini alıyorsa bir anlamı kalır mı? Reddin kutsal bir görev olduğu, “ihanet” in hakikate cesurca saygı göstermek anlamına geldiği durumlar yok mudur?... Aşağıda imzası bulunan bizler... 1. Cezayir Halkına karşı silaha sarılmayı reddetmek haklıdır. Bu redde saygı gösteriyoruz. 2. Sömürgeci sistemin çöküşüne kesin katkıda bulunan Cezayir Halkının davası, tüm özgür insanların davasıdır.

²⁷² **BOVE, José, LUNEAU, Gilles** (2006), “*Sivil İtaatsizliğe Çağrı*”, s. 130-131.

²⁷³ a.g.e., s. 128, “ Fransa’da her yıl bir milyon kadın kürtaj yaptırmaktadır. Bunu mahkum edildikleri yasadışılık nedeniyle tehlikeli koşullarda yapmaktadırlar... Ben de bu kadınlardan biri olduğumu ilan ediyorum. Kürtaj yaptırdığımı ilan ediyorum.”

- Strasburg (15.06.1978); İkame sivil hizmetten kaçınanların “Barış Zamanında Firar” nedeniyle 3-6 ay arasında hapis cezalarına çarptırılmaları,
- Larzac (28.04.1979); Askeri eğitim alanının genişletilmesini protesto amacıyla askerlik cüzdanlarının geri gönderilmesi,
- La Haye (1980); “Greenpeace” in La Haye’de “Pacific Swan” isimli bir Atom Artığı yüklü geminin manevrasını lastik botlarla engellemesi,
- Paimboef (28.02.1985); Paimboef Atlantik limanından Tetrametil ile yüklü bir geminin “Greenpeace” tarafından ablukaya alınması.
- Paris (1990); Paris’te kırk sekiz aile, 20. bölgedeki Vignoles Sokağı 67 numaradaki konutlarından atılırlar. Evlerine yeniden taşınabilmek amacıyla kamu yetkilileri üzerinde baskı uygulamak için eski konutlarının yakınındaki Réunion Meydanı’nda yasadışı çadır kurarlar. Dört ay süren bu yasadışı kampın sonunda, kırk sekiz aile evlerine geri dönerler.²⁷⁴
- Cotes-d’Armor (2001); Guindy Nehri’nin üzerine ve su sevkiyatı sendikasının tam yukarısına entansif domuz üretme çiftliği kurulması kararı üzerine, köylülerden Denis Baulier içilebilir musluk suyu talep etmek için faturalardan yüzde 5 indirim fikrini ortaya atınca öneri derhal benimsenir. Ödenmeyen mevcut yüzde, banka da bulunan bir bloke hesaba aylık vadeler şeklinde aktarılmıştır.²⁷⁵
- Larzac (Ağustos 2003); “Gönüllü Orakçılar” hareketi Genetiği ile oynanmış tarım ürünlerine karşı kuruldu. Dayanışma içinde bir dünya inşa etmek için ekonomik ve mali küreselleşmeye karşı 300 bin kişi bir araya geldi.²⁷⁶

²⁷⁴ BOVE, José, LUNEAU, Gilles (2006), “Sivil İtaatsizliğe Çağrı”, s. 133.

²⁷⁵ a.g.e., s. 139.

²⁷⁶ a.g.e., s. 18.

4.1.7. Danimarka

- Kopenhag (1941); Nazilerin Yahudi karşıtı önlemler aldirmaya çalıştığı Danimarka Kralı, X. Christian bunu reddeder ve göğsüne Yahudilerin takmak zorunda oldukları sarı Davut Yıldızını takarak şehirde dolaşmaya başlar,²⁷⁷
- Baltık Denizi (Ağustos1943); Almanların el koymak istedikleri Danimarka Filosunu Danimarkalılar yok ederler. 52 gemiden oluşan filonun otuz iki gemisi bilerek batırılır, altı gemi ise kaçırılarak uzaklaştırılır.
- Kopenhag (1 Ekim 1943); Almanları Danimarka'daki Yahudileri tutuklayacağı haberinin yayılması ile birlikte halk seferber olur ve Yahudilerin evleri tek tek dolaşarak uyarılırlar. Yahudilerin bazılarına sahte kimlikler çıkartılır ve Danimarkalı ailelerin yanına yerleştirilirler, bazıları ise Danimarka'nın Baltık Denizinde bulunan adalarına kaçırılırlar. Naziler arama yapmaktan bıkip vazgeçerler, İtaatsiz halk bir senedir hazırlandığı bu hareket ile bir çok hayatı kurtarır. 7000 Yahudi den sadece 472 tanesi Gestapo tarafından yakalanabilir.²⁷⁸
- Kopenhag/Hörrebro (1970); İşçi mahallesi Hörrebro'nun "Schwarzer Viereck" mevkiinde ev işgalleri,
- Kopenhag (1970); Otopark yerine halk parkı yapılması talebiyle bir arsanın işgali.

4.1.8. Birleşik Krallık

- Londra (1768); Muhabirlerin, parlamento konuşmalarını yayımlama yasağını çiğnemeleri,
- Londra (1947); David Hogget'in askerlik hizmetinden kaçınması,
- Wales (1951); Toprak istimlakini protesto amacıyla bir kışlaya giden bir yolun 70 pasifist tarafından oturarak kesilmesi,

²⁷⁷ a.g.e., s. 87.

²⁷⁸ BOVE, José, LUNEAU, Gilles (2006), "Sivil İtaatsizliğe Çağrı", s. 87.

- Mildenhall (28.06.1952); “Operation Gandhi” pasifistlerinden iki kişinin Amerikan üssünün önünde uzanarak protesto eyleminde bulunmaları,
- Londra (29.04.1961); “Committee of 100” ın Trafalgar meydanında oturma eylemi ve bu eylemden sonra 1317 kişinin tutuklanması,
- Swansea/Port-Tennat (1971); Carbon Black kömür fabrikasına giden yolun ablukaya alınması,
- (1971); Kuşkulu bulunanların gözaltına alınmasını protesto için “North Ireland Rights Association” tarafından organize edilen ve 30000 kişinin katıldığı kira ve vergi boykotu,
- Colchester (4.08.1973); “British Withdraw from Northern Ireland Campaign” tarafından İngiliz askerlerine yapılan çağrı, bildiri dağıtan kadınların tutuklanmasına yol açar,
- Greenham Common (12-13.12.1982); Askeri sahaya giden yollarda oturma eylemleri,
- Norfolk (1984); “Snowball” Eylemi çerçevesinde, Sculthrope hava üssünden başlayarak askeri yapılar çevresindeki dikenli tellerin, sorumluluğun üstlenerek kesilmesi,
- (20.08.1986); Radyoaktif artıkların depolanması amacı ile düşünülen bölgelerde yapılan sondaj çalışmalarının engellenmesi.

4.1.9. Hollanda

- IJmuiden (1980); Atom artığının protesto amacıyla yelkenlilerin IJmuiden kanalını ablukaya almaları,
- Amsterdam (21.11.1981); Üniformalı askerlere yeni Atom Bombasının yerleştirilmesine karşı gösteri yaparlar,
- Fresland (1980/1982); Atom Enerjisini boykot: elektrik hesabının bir kısmının (%2.7) bloke edilmiş banka hesabına yatırılması,
- Groningen (1983); Raylar üzerinde oturan ya da ayakta duran gruplarca askeri nakliyat trenlerinin engellenmesi,

- Woenstrecht (8.04.1984); Cruise Missiles füzelerinin yerleştirilmesini protesto amacı ile, Amerikan hava üssünü dikenli telleri arasına 33 kg. marihuana tohumunun serpilmesi.

4.1.10. İtalya

- Sicilya/Palermo (1956); İşsizliğe karşı protesto amacıyla, Danilo Dolci önderliğinde yasadışı yapımı “Tersine Grev Hareketi”,
- Sicilya/Palermo (1963); İşsizliği protesto amacı ile, bir duvarcı 7 çocuğu ile el ele vererek Palermo’da bir yolu keserler,
- Sicilya/Comiso (24.12.1982-3.01.1983); “Anti-Militarist Şiddetsiz Yürüyüş” çerçevesinde Cruise Missile füze üssünün yapımının engellenmesi,
- Triest (5.01.1986); Silahlanma harcamalarını protesto amacı ile, vergi boykotu Triest Katolik Piskoposunca onaylanır,

4.1.11. İsviçre

- (1972); 32 Katolik ve Protestan ilahiyatçı Savunma Bakanına askerlik hizmetinden ve onun yerine sivil hizmetten kaçınmayı destekleyen bir mektup yazarlar,
- Basel (1.04.1975); Kaiser August Atom Enerji Santralının şantiyesinin işgali; şantiyeye giden yollarda ve inşaat makinelerinde oturma eylemleri,
- Winterhur (29.06.1981-4.07.1981); Silah sergisinin önünde insandan halı oluşturulması,
- Zürich (1984); 38 adet hizmet cüzdanının bir beton blokta dondurularak ve Sihl’de sulara bırakılarak sivil korunmadan kaçınma eylemi,
- Bern (18.10.1986); Mühleberg Atom Enerjisi Santraline giden yolların “Gewaltfreiheitsgruppe gegen Atomenergie” tarafından ablukaya alınması.

4.1.12. İsrail

- Ofra (1975); İşgal altındaki Batı Ürdün'de Gusch Eumunin adlı Siyonist hareketçe ilk yasadışı yerleşim olan Ofra'nın kurulması, (Bu eylemlerin Sivil İtaatsizlik çerçevesi içerisinde değerlendirilmesinde tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmaların iki nedeni bulunmaktadır: Birinci olarak, bu toprakların İsrail ordusu tarafından silah kullanılarak ele geçirilmesi, ikinci olarak ta; bu topraklardaki yerleşimcilerin silaha başvurmaktan çekinmemeleridir.)
- (1982); Lübnan'da saldırıyı protesto amacı ile, "Yesh Gvul" [Bir Sınırı Var] adlı yedek askerler grubunun İsrail dışında askerlik hizmetinden kaçınması,
- (1987); Yapımına katılan bir mühendis tarafından İsrail Atom Bombalarının gizli planlarının yayımlanması.

4.1.13. Norveç

- (1981); Bir Hidroelektrik santrali şantiyesinin, ren geyiklerinin yaylaklarını ve otlaklarını tahrip ettiği iddiası ile işgal edilmesi,
- (16.10.1985); Jörgen Johansen'in bütün askeri ve onun yerine ikame sivil hizmetleri reddetmesi. Bu durumdan dolayı Johansen'in aldığı 6 aylık hapis cezası Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından onaylanmıştır.

4.1.14. Japonya

- (1974); Vergide askeri bütçe oranına karşılık gelen miktarı ödemekten kaçınma,
- Yokohoma (21.12.1987); "Greenpeace" in 15 metrelik bir lastik balina ile bir Japon balina avlama gemisinin denize açılmasını engellemesi.

4.1.15. Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti, devlet sistemi içerisinde laik,sosyal bir hukuk devleti olmaktan uzak bir görüntü sergileyebilmektedir. Ama; bu Türkiye'nin totaliter bir rejim olduğu anlamına da gelmemektedir. Türkiye kendisini bir anayasal cumhuriyet olarak ortaya koymaktadır. Laik, sosyal niteliklerine aykırı işlemler yapması karşısında sistem kendisini anayasal bir temele dayayarak meşruiyet sağlamaktadır. Bu meşruiyet olanağı doğal olarak totaliter bir rejim olarak görülemeyeceğinden Sivil İtaatsizlik eylemlerine dayanak hazırlayabilmektedir. Çünkü bilmekteyiz ki; Sivil İtaatsizlik olgusu sistemlerin tümüne karşı bir hareket olmayıp, tek tek haksız veya adil olmadığı düşünülen kanun, işlem ve eylemlere karşı söz konusu olabilmektedir.

1961 Anayasası Türkiye'de o güne kadar görülmemiş ölçüde bir özgürlük alanı yaratmış bulunmaktaydı.²⁷⁹ Bu Anayasa temel hak ve hürriyetleri zamanı açısından geniş tutmanın da ötesinde; onları sadece birer madde olarak görmemiş, bu hürriyetleri ayrıntıları ile düzenleme yoluna gitmiştir. Böylelikle Anayasa yapıcı, tali iktidarın hürriyetlerin düzenlenmesindeki takdir yetkisini daraltmış ve onun aşamayacağı bazı kayıtlar getirmiştir.²⁸⁰

Bu özgürlükçü ortam, kişilerde araştırma ve sınama kabiliyetlerini geliştirmiş ve Sivil İtaatsizlik için uygun bir ortam ihdas etmiştir. Bu yolda 1960'lardan sonra özellikle işçi ve öğrenci eylemleri söz konusu olmaya başlamıştır.

Ortaya çıkan bu eylemler ilk önceleri sistem içerisinde kabul edilip o şekilde uygulanmaya konulmaktaydı, fakat polis ve diğer güvenlik güçlerinin toleransız tutumu bu eylemlerin kurgularının, sistem dışarısında oluşturulmaya başlaması sonucunu doğurmuştur. 1965-1970 arasında öğrenciler tarafından gerçekleştirilen 92 sessiz yürüyüşün 65'i toplumsal düzen veya siyasal rejimle ilgili sorunlardan

²⁷⁹ MUMCU, Ahmet (1992), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, s. 199, Ankara.

²⁸⁰ KAPANİ, Münci (1981), "*Kamu Hürriyetleri*", s.113.

kaynaklanmıştır. Bu dönemdeki boykotlardan 33 tanesinin eğitim sistemini protesto etmek, 7 tanesi öğrencilik koşullarının düzeltilmesini sağlamak amacını taşımasına karşılık; sadece bir boykot siyasi nitelik taşımaktaydı.²⁸¹ Bu dönemde öğrenci eylemleri, ilk başlarda, şiddet niteliği taşımamaktaydılar. Fakat eylemlerin evrimsel döngüsü şiddet profiline de ortaya çıkmasına neden olmuştur. İvme kazanarak artan bu şiddet potansiyeli; polisin gereksiz şiddete başvurusu ve siyasal çatışmalarda sanki bir tarafmışçasına yer alması ile ortaya çıkmıştır.²⁸²

Objektif bir göz ile incelendiğinde öğrencilerin yukarıda bahsedilen dönem içerisinde giriştikleri eylemler, şiddet unsuru dışında, Sivil İtaatsizlik kavramı ile uyum içerisindedirler. Ancak yine de, tüm bu eylemlerin yanında; dönemin konjonktürü içerisinde şiddet içermeyen ve Sivil İtaatsizlik ile daha uyumlu eylemler de gerçekleştirilmiştir.

Dönem boyunca en az öğrenciler kadar aktif olan bir sınıf ise işçilerdir. İşçiler bu dönemde sendikal haklar elde etmek amacıyla, 1961 Anayasasının getirdiği ortamdan yararlanmışlardır. Bu aktiflik içerisinde en önemli eylemlerden biri; DİSK'e bağlı işçilerin 15-16 Haziran 1970'de İstanbul ve Kocaeli'nde yaptıkları ve Türkiye siyasetinin dengelerini sosyalistler lehine nasıl çevirebileceklerini gösterdikleri eylemlerdir.²⁸³

Bu eylemler zarfında işçiler; 274 sayılı Sendikalar Yasası ile 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi'nde bulunan ve DİSK ve benzeri muhalif sendikaları ortadan kaldırmayı amaçlayan değişiklikler karşısında 50.000 işçi sokaklara çıkmıştır. Eylem sırasında şiddet uygulanmış ve bu durum bu eylemin, diğer yönlerden uygun olsa da, şiddet unsuru nedeni ile; Sivil İtaatsizlik çerçevesinde değerlendirilmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

²⁸¹ **KIŞLALI, T. Ahmet** (1974), "*Öğrenci Ayaklanmaları*", s. 51-55.

²⁸² **KIŞLALI, T. Ahmet** (1974), "*Öğrenci Ayaklanmaları*", s. 78-89.

²⁸³ **ÖZDEMİR, Hikmet** (1995), "*Siyasal Tarih (1960-1980), Türkiye Tarihi*", Çağdaş Türkiye Cilt 4, s. 226, İstanbul.

Bu eylemden sonra, 1969 yılının sonlarında yapılan “Öğretmen Boykotu” ise Sivil İtaatsizliğin şart ve unsurlarına uyan yapısı ile dikkat çekmektedir. 1000.00 aşkın öğretmen, Anayasada ki ilkelere aykırı olarak, insan haysiyetine yaraşır yaşama koşullarından yoksun bırakıldıkları, “Laik Devlet” ilkesinin eğitim ve öğretim alanında hiçe sayıldığı, fikir özgürlüğünün reddedildiği, kamu görevlilerinin güvenliklerinin baltalandığı gerekçeleriyle dört gün süren bir boykotta bulunmuşlardır. Bu boykota katılanlar hakkında TCK'nın 236. maddesini ihlal ettikleri gerekçesiyle dava açılmıştır.²⁸⁴

Yukarıda bahsedilen bunlar gibi pek çok olay Türk siyasetini krize sokmuştur. Siyaset krizden kendiliğinden çıkması gerekirken bunu becerememiş ve bunun sonucunda; Türkiye 12 Mart 1971 yılında “12 Mart” rejiminin hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde yapılan tutuklamaların yanı sıra, 1971 ila 1973 arasında yapılan Anayasa değişiklikleri; 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ve demokratik düzeni büyük ölçüde yok etmiştir.

Gerçekten bu dönemde getirilen en önemli değişiklikler iki nokta da toplanmaktadır. Birincisi; hak arama hürriyeti, ikincisi ise; temel hak ve özgürlükler alanındadır.²⁸⁵

Daha sonra yukarıda bahsedilen alanlarda yapılan sınırlandırmalar yetmeyecek, 1980 yılında Türkiye yeni bir darbe ile tanışıp 1982 yılında buradan yeni bir Anayasa çıkacaktır. 1982 Anayasası bireyin ve vatandaşın alanına daha çok müdahaleyi içeren bir Anayasadır. Bu durum; özgürlükten önce istikrar, bireyden önce devlet anlayışlarını ortaya koyan bir yapı arz etmektedir. Böylelikle bireysel hak ve özgürlükler devletin istikrarı karşısında ikinci plana atılmış ve özgürlüklerin korunma alanları daraltılmıştır.

²⁸⁴ **ARTUK, E. Mehmet** (1993), “Sivil İtaatsizlik ve Ceza Hukuku”, Argumentum Aylık Hukuk Dergisi Sempozyum Özel Sayısı, Yıl; 3-4, Sayı. 36-41, s. 725.

²⁸⁵ Örneğin 1961 Anayasasının 11. maddesi değiştirilmiş ve “özgürlüklerin asıl, sınırlandırmanın istisna” olması ilkesinin yerine: “özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önleme” amacı taşıyan yeni bir fıkra eklenmiştir.

1961 Anayasasının kamu görevlilerine sendika kurma hakkı veren 46. ve 119. maddeleri kaldırılarak; bu görevlilerin en doğal haklarından biri olan sendika kurma hakları ellerinden alınmıştır. Eğitim alanında üniversitelerin sahip oldukları özerklikler tarihe karışmış, üniversiteler devlete ve onun da bağlantısı ile iktidarın hakimiyet alanı içerisine sokulmuşlardır.

12 Eylül 1980 tarihinde; CHP'nin birinci parti olduğu 1977 seçimlerinden bugüne, koalisyonların ve istikrarsızlığın ön planda olduğunu, iktidar boşluğunun bulunduğunu, can ve mal güvenliğinin ortadan kalktığını, silahlı terör eylemlerinin yaygınlaştığını, parlamentonun görevini yerine getiremez durumda olduğunu ve demokratik sistemin işlemlerini sağlayan yolların kapandığını belirterek: saat 04:30'da okunan bildiri ile Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koymuştur.²⁸⁶

Bu noktadan sonra kurulan Milli Güvenlik Konseyi yeni bir anayasa için çalışmalara başlamış ve 120'si askeri valiler tarafından, 40'ı Milli Güvenlik Konseyi tarafından atanan 160 üyeli Danışma Meclisi'nin seçtiği 15 kişilik anayasa komisyonu tarafından hazırlanan 1982 Anayasası, sunulduğu oylamada kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu Anayasa, 1961 Anayasasına kıyasla, İnsan Haklarına verdiği önem bakımından daha geri planda kalmaktadır. 1961 Anayasası 2. maddesinde "İnsan Haklarına Dayanan Devlet" kavramını benimserken, 1982 Anayasası "İnsan Haklarına Saygılı Devlet" kavramı ile yetinmektedir.

"İnsan Haklarına Dayalı Devlet" kavramında; devlet insan haklarını temel bir veri olarak kullanır ve işlem ve eylemlerini bununla kurgular ve uygular. "İnsan Haklarına Saygılı Devlet" kavramında ise; devlet insan haklarını korur ve kollamaz, fakat insan hakları devletin veri olarak aldığı ve işlemlerini dayandırdığı bir unsur olamaz.

²⁸⁶ ÖZBUDUN, Ergun (1998), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, s. 27, Ankara.

İnsan hakları konusunda son olarak 1982 Anayasası insan haklarının sınırlandırmasında 1961 Anayasasında yer bulan “Öze Dokunmamak” ilkesini kaldırıp, sınırlamaları sınırsız bırakmış ve bunun yerine “Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Aykırı Olmamak” ilkesine yer vermiştir.²⁸⁷ Bu ilkenin ucu açık olup, sınırlandırmanın sınırını belirsiz hale getirmektedir.

4.1.15.1. Genel Direniş “3 Ocak”

3 Ocak Direniş, içerisinde Sivil İtaatsizlik kavramının unsurlarını taşıyan bir eylemsellik barındırmaktadır.

30-31.10.1990 tarihinde Türk-İş Sendikası sayılabilecek sebepleri göz önüne alarak genel bir eylem çağrısı yapmıştır. Bu sebepler kısaca;

- Anayasa başta olmak üzere, çalışma hayatında geçerli olan ve çalışanlar için kısıtlayıcı hükümler içeren ve temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran hükümlerin düzeltilmesi amacı ile hiçbir harekette bulunulmaması,
- Mevcut bütçe açıklarının, sistematik ve makro planlar yerine işçi-memur ve diğer çalışanlardan alınan vergiler ile kapatılmak istenmesi,
- Üzerinde herhangi bir kontrol kalmayan ve bu düzensizlik nedeni dolayısıyla; piyasa düzeninin halkın geneli yerine belli kesimlere hizmet etmeye başlaması ve buna mukabil hayat pahalılığının halkı ezmeye başlaması,
- Devlet memurlarına verilen zamların hiçbir anlam taşıması ve azlığından dolayı memurları zor durumda bırakması,
- Türkiye Cumhuriyetinin vazgeçilmez dayanaklarından olan Laiklik ilkesine karşı olan düşünce ve uygulamalara sessiz kalınması,
- Yerel belediyelerin kendi bünyelerinde istihdam ettikleri işçi kadrolarının içeride olan alacaklarının hala ödenmemiş olması,

²⁸⁷ SOYSAL, Mümtaz (1992), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, s. 190.

- Para politikaları kapsamında emek'ten alınan vergiler yanında rantçılar ve piyasa operatörlerine tanınan ayrıcalıkların artması ve bu nedenle vergi kaçaklarının yükselişe geçmesi,
- 1980 yılından beri 12 Eylül rejiminin getirdiği yasaklamalar, kısıtlamaların kaldırılmaması, tüm çabalara rağmen iktidar sahiplerinin bu konuda işbirliği yapmamaları;

nedenleri ile, eylem kararı alınmıştır.²⁸⁸

Alınan bu eylem kararı, Bakanlar Kurulu tarafından 26.12.1990 yılında “yasadışı” ilan edilmiştir. Aynı zamanda Kamu İşveren Sendikaları söz konusu eylemi durdurmak amacıyla mahkemelere davalar açmıştır. Mahkemeler başvuruyu haklı bulmuşlar ve bunun üzerine; Ankara DGM Savcılığı bu kararların tüm eylemciler için geçerli olduğunu belirtmiştir.

Tüm bu yaşananlara rağmen²⁸⁹, işçiler; memurlar, sivil toplum örgütleri ve çeşitli siyasi partilerin de desteği ile 3.01.1991 yılında sözü edilen eylemi gerçekleştirmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen tüm verilerden; bu eylemin aslında bir sendikanın düzenlediği klasik eylemlerden biri olmadığını, tam aksine toplumun tümünü ilgililerinden temel yapısal sorunları dile getirdiği sonucunu çıkartabiliriz. Ayrıca mevcut eyleme katılanlar; sistemi tamamı ile değiştirmek istemediklerinden ve yeni bir düzen inşa amaçları bulunmadığından Sivil İtaatsizlik kavramı ile örtüşen bir eylemsellik içerisinde bulunmuşlardır.

Tek tek belirli haksızlıklara karşı ortaya konulan bu eylem, gerek mahkemelerin, gerekse Bakanlar Kurulunun karar ve işlemleri ile legal olmaktan çıkarılmıştır. Ancak yasadışı olsa da; meşru sayılan amaçlar içerisinde kaldığından,

²⁸⁸ Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası (Petrol-İş) (1990), Almanak 1990, Petrol-İş Yayınları, s. 90, İstanbul.

²⁸⁹ **ARTUK, E. Mehmet** (1993), “Sivil İtaatsizlik ve Ceza Hukuku”, Sayı. 36-41, s. 726.

şiddet kullanılmadığından dolayı ve yukarıda bahsedilen sistemin tümüne karşı olmamasından, 3 Ocak direnişi Sivil İtaatsizlik kalıbı ile uyumlu bir görüntü sergilemektedir.

4.1.15.2. Cumartesi Anneleri

Galatasaray Lisesi önünde 27.05.1995 tarihinde başlatılan bu eylemsel süreç konumuz içerisinde inceleyeceğimiz ikinci örnek olacaktır.

Bu süreç; yakınları gözaltında kaybolan ve bu kayıpların bulunması amacı ile değişik sınıflardan, etnik kökenden, kültür ve politik yapıdan insanların önce ufak gruplar halinde bir araya gelmeleri ile başlamış, daha sonra sayı artmış ve İstanbul Polisinin 2000 yılındaki müdahalesi ile son bulmuştur.

Eylem: Oturma eylemi şeklinde başlamıştır. Bu eylemsel şekil Arjantin'den esinlenerek oluşturulmuştur. Gerçekten; Arjantin'de²⁹⁰ yapılan 1976 Askeri Darbesi sonucunda Arjantin'de binlerce insan kaybolmuş ve bu kayıpların anneleri 1977 yılında başlattıkları hareket ile; darbe yapan 9 Generali sivil yönetime geçilmesi ile beraber yargılatmayı başarmışlardır.²⁹¹

Cumartesi Anneleri her cumartesi öğlen 12'de yaptıkları eylemde taleplerini açıkça ortaya koymuşlardır. Bu talepler;

²⁹⁰ Bunun yanında, gene Arjantin'deki Cunta döneminde çalınan bebekler için kurulan "Mayıs Meydanı Büyükanneleri" oluşumu da bulunmaktadır. Bkz; Birgün Gazetesi, (01.08.2008), Yıl; 5, Sayı:1569, s. 10. " Arjantin'de askeri diktatörlük döneminde (1976-1983) çalınan bebeklerin kimliklerine kavuşması için mücadele eden "Mayıs Meydanı Büyükanneleri" Derneği dün biri 31, diğeri 29 yaşında olan iki kişinin gerçek kimliklerinin ortaya çıkarıldığını açıkladı. Dernek Başkanı Estela De Carlotto, düzenlediği basın toplantısında, bebeklerin ailelerinin Peron Yanlısı aşırı solcu "Montoneros" gerilla militanı ve 1977 yılında tutuklandıklarından sonra " ortadan kaybolanlardan" olduklarını belirtti. Estela De Carlotto, adını açıklamadığı 31 yaşındaki kadının cezaevinde dünyaya geldiğini, 29 yaşındaki genç adamın da gerçek kimliğinden pazartesi günü haberdar edildiğini söyledi. Hamileyken tutuklanan bir çok genç kadın, "ortadan kaybolmadan" önce cezaevinde doğum yaptı, bebekleri de iktidardaki askerlere yakın ailelere "emanet edildi." Bugüne kadar dernek sayesinde bunlardan 92'si gerçek kimliklerine kavuştu. Dernek, diktatörlük boyunca çalınan 500 kadar bebeğin izini sürüyor. Arjantin'de diktatörlük döneminin karanlık günlerinde 30 bin kadar kişi "ortadan kayboldu."

²⁹¹ **KARAKAŞ, Halime** (1998-1999), "*Sivil İtaatsizlik, Ne Kadar İtaatsiz?*", Doğu-Batı Dergisi, Sayı:5, s. 179.

- Gözaltında kaybolmaların önüne geçilmesi,
- Kayıpların sağ salim ortaya çıkarılması,

şeklinde özetlenebilir.

Cumartesi Annelerinin eylemleri, kamuoyuna açık, herkesin gözü önünde yapılan eylemler olup; aynı zamanda “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri” yasasına da aykırılık göstermekte idi. Bu şekilde eylemi gerçekleştirenler; davaları ile ilgili olarak kamuoyu oluşturmak ve kayıplara karşı çıkmak amaçları ile hareket etmektedirler. Bu durumda, sisteme total olarak bir karşı çıkışı değil, taleplerde de belirtildiği gibi; sistemin içerisinde bulunan ve adil olmadığı düşünülen işlem ve eylemlere karşı yapılmış bir süreç olduğunu bizlere göstererek; eylemsel sürecin Sivil İtaatsizlik kavramına uygun bir hedefi olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak; daha öncede belirttiğimiz gibi, Sivil İtaatsizlik eylemleri son çare olarak başvuru olan bir yoldur. Bu son yolun etkili için; eylemin kamu vicdanına bir çağrı taşıması gerekmektedir. Başlık altında incelenmekte olduğumuz mevcut eylem sürecinde de; eylemciler yakınlarının bulunması için, son çare olarak, başvurdukları oturma eylemleri, topluma açık olarak yapılmış, ciddi bir haksızlığa karşı yapılan bu eylemlerde; toplum’un ailesel değerlerine seslenerek, toplum vicdanına bir çağrı da bulunmuş ve nihayet; eylemciler şiddet kullanmaktan kaçınarak, eylemlerinin, geride kalan, tüm sorumluluğunu kayıtsız olarak üstlenmişlerdir.

4.1.15.3. Vicdani Red ve Vicdani Red’cilerin Yaptıkları Eylemler

Sivil İtaatsizlik çerçevesi içerisinde değerlendirebileceğimiz diğer bir eylem çeşidi ise; Vicdani Red’dir. Bu durum; kişilerin çeşitli nedenler gözeterek ülkelerinde bulunan mecburi askerlik hizmetinden imtina etmeleri demektir. Vicdani redde amaç; bir yıkım ve talan olması dolayısıyla savaş kavramının reddi ve bunun bir parçası olmanın her koşul ya da durumda reddedilmesi anlamını taşımaktadır. Tabii ki, sadece kendi bireysel vicdanı kanaatini değil, savaş kavramı ile ilgili olan bakış

açısının topluma egemen kılınmasında da Vicdani Reddin yeri olduğundan kuşku duyulmaz.

Savaşın sonuçlarına ve toplumun bakış açısına seslenen bu durum, Sivil İtaatsizliğin “Sivil” tarafı ile daha önce hiçbir eylemin olmadığı kadar ilişki içerisindedir. Vicdani Red toplumda ve özellikle askeri düzen içerisinde kendine yer bulmakta olan; emir-komuta zincirine tabi olmayı reddeder. Bu reddediş sadece askerlik kurumunu ve onun mecbur tuttuğu hizmet zorunluluğunu reddediş anlamına gelmemekle beraber; geniş olarak bakıldığında; Vicdani Red hareketi dünyada savaş ekonomisine dayanan her türlü sömürü ve üstünlük mücadelesini de kendisinin bir hedefi olarak kabul etmektedir. Bu nedenle bu düzenlerin ana kaynağı olarak gördükleri savaş sistemi ve onun ekonomi-politiğine karşı çıkmanın en etkili yolunun; bu sistemin temel noktası olan insan unsurunu kurutmak olduğunu belirtmektedir.

Vicdani reddin felsefi çıkış noktası eylem-mutlaklık paralelliğidir. Bu öngörüye göre; dünyada bulunan hiçbir devlet ya da ordu mutlak iyi veya kötü değildir. Bu durum koşulların ve zamanın getirdiği mekansal değişikliklere uğrayabilir. Bu nedenle devletler yahut askeri kurumlar bireylerden mutlaklık taşıyan hizmetler talep edemezler. Mutlak eylemler; eylem öncesi durumun hiçbir zaman sağlanamadığı eylemlerdir, öldürme eylemi gibi.

Devletler ya da askeri kurumlar mutlak olmayan durumların getirdiği mekansal ve zamansal gereksinimler için, süresi belli olmayan mutlak eylemlerini talep etmektedirler. Devlet, toplumda durumun böyle olmadığını ve hizmetin zorunlu olduğununun propagandasını elbette yapabilir fakat bunu her bireye zorla kabul ettiremez. Böylelikle kurumlar askerlik hizmeti için bireyi zorlayamaz ancak gönüllü katılımlarını sağlayabilir.

Yukarıda belirttiğimiz durum şu soruyu akla getirmektedir; devletin demokratik ortamı içinde, çoğunluğun kabul ettiği ve güvenlik açısından yaşamsal öneme sahip bir düzenlemenin bireysel reddin konusu yapılabiliyor yapılamayacağıdır?

Hans Saner bu soruya Şu Şekilde cevap vermektedir; en azından yasanın bireyi mutlak sonuçları olan eylemlere zorladığı durumlarda böyle bir meşruiyet vardır. Burada eklenmesi gereken bir nokta, mutlak eylem kategorisinin, sadece bir ödev sınırlaması anlamında değil, ceza yetkisi sınırlaması olarak da düşünölmesi gerektiğidir. Yurttaşlarını mutlak sonuçları olan eylemlere zorlayamayacak olan demokratik devlet, onları mutlak sonuçları olan cezalara, yani, ölüme ve ömür boyu özgürlükten yoksunluğa da mahkum edemez. Şeklinde cevaplamıştır.²⁹²

Türkiye'nin ilk Vicdani Reddini açıklayan eylemcisi Osman Murat Ülke'dir. O.Murat Ülke 1 Eylül 1995 yılında askerlik celbini basın önünde yakarak Vicdani Reddini açıklamıştır.²⁹³

27 Ekim 2001 yılında Mehmet Tarhan Vicdani Reddini açıkladı. Mehmet Tarhan 24 Ocak 2004 reddini tekrarladı. 8 Nisan 2005 günü asker kaçağı olduğu gerekçesi ile İzmir'de tutuklanarak, Tokat'taki askeri birliğine gönderildi. Yargılamalar sonucunda 4 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak Askeri Yargıtay bu kararı bozdu. 11 ay tutuklu kalan Mehmet Tarhan 29.04.2006'da tahliye edildi. Yeniden yapılan yargılama sonucunda ise 10.10.2006'da cezası 25 ay hapis olarak belirlendi.²⁹⁴

22 Ocak 2003'de Mehmet Bal Vicdani Reddini açıkladı. Mehmet Bal 9.5 aylık askerlik hizmeti sırasında Vicdani Reddini açıkladı ve tutuklanarak Adana Askeri Cezaevine Kondu. 155. Maddeden yapılan yargılamadan beraat edip serbest bırakıldı. Reddini tekrarladı ve yeniden tutuklandı, bunun üzerine Mersin'deki birliği ona "3 ay hava değişimini" izni verdi. Şu anda devam eden 6 adet davası var.

²⁹² **COŞAR, Yakup** (2001), "Sivil", **COŞAR, Yakup**, "Kamu Vicdanına...", s. 162-163.

²⁹³ "Vicdani Retçi Ülke İmza Kampanyası"; <http://www.bianet.org/bianet/99996/vicdani-retci-ulke-icin-imza-kampanyasi> (13.12.2001). Osman Murat Ülke burada; "Ben asker değilim ve asla da olmayacağım. Asla askerlik hizmeti yapmayacağım" demiştir. Osman Murat Ülke Vicdani Reddini açıkladıktan sonra 1996'dan 1999'a kadar askere gitmeyi reddettiği için beş kez tutuklandı.

²⁹⁴ "Türkiye'de Vicdani Reddini Açıklayanlar"; <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ARSİVTipID=27221@Arsivsayfano=1> (01.05.2008).

26 Kasım 2004 ‘de Halil Savda Vicdani Reddini açıkladı. Halil Savda Çorlu Cezaevinde yatmakta olan bir siyasi hükümlü iken Vicdani Reddini açıkladı. Cezaevinden tahliye olduktan sonra Çorludaki birliğine askerlik yapması için götürüldü. Burada Vicdani Reddini açıkladı ve bunun üzerine tutuklandı. Tekirdağ Askeri Cezaevinde 1 ay tutulduktan sonra serbest bırakıldı.²⁹⁵

Yukarıda adı geçen belli başlı Vicdani Retçilerin eylemlerinin yasaya aykırılık boyutlarını genellikle; T.C.K’nun 318. maddesinde²⁹⁶ belirtilen “emre itaatsizlikte ısrar” , halkı askerlikten soğutma, devletin güvenlik kuvvetlerini alenen tahkir ve firar suçlarını düzenleyen T.C.K’nun ve T.A.C.K’nun çeşitli maddeleri oluşturmaktadır.

Vicdani retçiler Sivil İtaatsizliğin kamu vicdanına yaptığı çağırışı da retlerini basın önünde yaparak gerçekleştirirken, bu durumda hiçbir şekilde şiddete başvurmamaktadırlar. Tüm bunların yanında eylemlerinin yaptırımlarını koşulsuz olarak kabul etmektedirler. Vicdani Red durumunda Sivil İtaatsizlik kavramında da söz konusu olduğu gibi; eylemciler, mevcut siyasal düzeni kökünden değiştirmek gibi bir amaç taşımamakta, bunun yerine; bir sömürü aracı olarak gördükleri savaşlara karşı çıkmakta ve savaş nedeni olan sebepleri ortadan kaldırmayı hedefleyip, hayatları ile ilgili kararları insanların kendilerinin vermesi gerektiğini belirtmektedirler. Aksi takdirde; devletin insanların hayatları ile ilgili bu şekilde karar almasının adil

²⁹⁵ “Türkiye’de Vicdani Reddini Açıklayanlar”;
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ARSİVTipID=27221@Arsivsayfano=1> (01.05.2008).
Ayrıca Türkiye’deki bütün Vicdani Retçilerin Listesi için bkz,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ARSİVTipID=27221@Arsivsayfano=1>

²⁹⁶ T.C.K. md. 318;
“Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.
Fiili, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında arttırılır.”
T.A.C.K. md. 58;
“Her kim Türk Ceza Kanununun... 318. maddede yazılı halkı askerlikten soğutmak yolunda neşriyatta ve telkinatta bulunmak ve nutuk iradetmek fiillerini işleyecek olursa, milli mukavetî kırmak cürmünden dolayı mezkur maddelerde gösterilen cezalarla cezalandırılır.
T.A.C.K. md 87;
(Değişik fıkra 22/03/2000- 4551 S.K./22 md.) “Hizmete ilişkin emri hiç yapmayan asker kişiler bir aydan bir seneye kadar, emrin yerine getirilmesini söz veya fiili ile açıkça reddeden veya emir tekrar edildiği halde emri yerine getirmeyenler, üç aydan iki seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.
Yukarıdaki fıkrada yazılı suçlar seferberlikte yapılırsa beş ve düşman karşısında yapılırsa on seneye kadar ağır hapis ile hükümlenir.”

olmama şeklinde algılanacağı Vicdani Retçiler tarafından belirtilmektedir. Bu anlamda, yukarıda sayılan unsurların varlığı eylemin Sivil İtaatsizlik niteliğinde olduğunu doğrulamaktadır.

4.1.15.4. Eczanelerde Yapılan Kepenk Kapatma Eylemleri

Sağlık Bakanlığı 4.01.2002 tarihinde yerli üretim ilaçlarda indirim yapılmasına (%10) karar vermiştir. Bu uygulamanın mağduriyet yaratacağı gerekçesi ile eczacılar ülke çapında kepenk kapatma eylemleri yapmışlardır.

Bu eylemin gerekçesi aslında ilaçta yapılan indirim değildi. İktidar üretici firmaların kar marjlarını arttırmaya karar vermiş ve bunun yolu olarak ta bu indirimi görmüştü. Bu şekilde ilaç fiyatları üzerinden alınan ve eczacıların hak sahibi oldukları %10 civarında ki “iskonto payını” Sağlık Bakanlığı kaldırmıştır.

Eczacılar bu indirimin zaten düşük olan kar paylarını ortadan kaldırdığını, bu durumda sektörün geri dönülemez zararlara uğrayacağını belirtmişlerdir. Buna karşılık eczacılar hükümete illaki ilaç fiyatlarında indirime gidilmesi gerekiyorsa bunun “iskonto payından” değil; doğrudan %18’lik KDV payından yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.²⁹⁷ Ancak eczacılar diğer tüm önerilerinde olduğu gibi bu önerilerinin de, hükümet tarafından dikkate alınmadığını gerekçe göstererek, mevcut eylemi yapmışlardır.

Eczacıların yaptıkları “KepenK Kapatma” eylemi, T.C.K’nın 401. maddesini ihlal etmek ile beraber, Eczacılar ve Eczaneler Hakkındaki Kanunun 45. maddesini de ihlal etmişlerdir.

“KepenK Kapatma” eylemi son zamanlar da tekrar gündeme gelmiştir. Gerçekten Başbakan tarafından imzalanan kamuya bağlı sosyal sigortalıların eczanelerden ilaç alım şartlarını düzenleyen protokolle ilgili olarak hiçbir gelişmenin

²⁹⁷ “Eczacılar Kepenk İndirdi” (2002), Hedef Sağlık Dergisi, Sayı: 8, s. 10, Ankara.

yaşanmadığı açıktır. Sosyal Güvenlik Kurumunun uzlaşmaz tutumu nedeni ile eczacılar, kepenk kapatacaklarını ve parasız ya da faturasız ilaç vermeyeceklerini belirtmişlerdir.²⁹⁸

Her şeye rağmen, söz konusu eylem ulusal medya da çok geniş yer bulmuştur. Bu yer alış hiç şüphesiz ki eylemin aleniliğini ve açıklığını sağlamıştır. Eczacılar bu eylemi yaparken; kanunlara karşı geldiklerini bilmekle beraber, yine de bu eylemi gerçekleştirerek; yasadışı bir şekilde hareket etmişlerdir. Bu yasadışı davranış, Sivil İtaatsizliğin de bir gereği olarak hiçbir şekilde, herhangi bir şiddet unsuru taşımamıştır. Ayrıca eylem sadece “iskonto hakkı” dahilinde söz konusu olmuş ve bu durum; Sivil İtaatsizliğe uygun olarak sistemin tümünü hedef almamıştır.

4.1.15.5. Greenpeace Örgütünün Eylemleri

Türkiye de ekolojist saikli eylemler Greenpeace örgütünden önce 1980’li yıllarda başlamıştır.²⁹⁹

Bu konuda yapılan önemli eylemlerden biri de; Dalyan’da oluşmuştur. Dalyan’da yaşayan pek çok kuş türü ve soyu tehlikede olan kaplumbağalar için hayati önem taşıyan bir bölgeye bir firmanın 2000 yatak kapasiteli bir otel yapmaya başlaması, pek çok kişiyi harekete geçirmiştir.³⁰⁰

Greenpeace; dünyada gerçekten ağırlığı ve söz hakkı olan çevreci örgütlerden biridir. Bu örgüt çevre ile ilgili sorunları ve duyarlılıkları şiddet kullanmayarak fakat

²⁹⁸ Birgün Gazetesi, (01.08.2008), Yıl; 5, Sayı:1569, s. 12, “ Bakanlarla varılan mutabakat doğrultusunda 9 Temmuz tarihinde SGK ile TEB arasında 2008 yılı Kamu İlaç Alımı Protokolü imzalandı. Söz konusu mutabakat da protokole ek olarak yer aldı. Ancak, 1 Temmuz’dan itibaren geçerli olmak üzere, 9 Temmuz da imzalanan protokolün gereklerini uygulamadığı gibi eczacıların sözleşme yapma hakları da gasp ediliyor. Sözleşmelerini imzalayan meslektaşlarımız SGK İl Müdürlükleri’nden geri çevriliyorlar.”

²⁹⁹ Buna örnek olarak; 1984-1985 yılları arasında Gökova’da Termik Santral kurulmasına karşı yapılan eylemler gösterilebilir. Bu durum sadece eylemsel bazda kalmamış; açılan imza kampanyası ile, 3000 imza toplamış ve bu ilgili mercilere gönderilmiştir.

³⁰⁰ **EKİNCİ, Oktay** (1994), *Çevreciliğin ABC’si*, Simavi Yayınları, s. 32, İstanbul.

çok ses getiren eylemler ile kamuoyuna duyurmaktadır. Şiddetsiz bu eylemler; raporlar yayımlama, basın toplantıları yapma, yetkililerle görüşme gibi yolları içerisinde barındırmakta ve tüm eylemlerle birlikte düşünüldüğünde tüm bu şiddetsizlik Greenpeace'in görünüşünü ortaya çıkarmaktadır.

Greenpeace ilk olarak 04.09.1992'de Türkiye'ye gönderdiği "MV Sirius" gemisine limana girerken Nükleer Enerji karşıtı bir pankart asarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 23. maddesini ihlal etmiştir. Daha sonra; 23.04.1993 yılında, dünyanın içerisinde en çok asbesti barındıran gemisi olan SS USA'in Türkiye'de sökülmesine karşı Tuzla Tersanelerinin girişinde gemiler ile eylem yapmış ve yine Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun 23. maddesini ihlal etmiştir. Greenpeace 24.11.1994'de Nükleer Enerjiye karşı çıkmak için Ankara'daki TEK³⁰¹ binası önünde eylem yaparak, tekrar Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun 23. maddesini ihlal etmiştir. 03.07.1997 tarihinde ise, Greenpeace gemisi Sirius Aliğa'da bulunan ve çevreyi kirletici olarak gösterilen ve PVC ile klor üreten PETKİM'i protesto etmiş ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun 23. maddesini ihlal etmiştir. 21.05.2001'de, İZAYDAŞ'da³⁰² gerçekleştirdiği eylemde, Türkiye'nin Stockholm Kalıcı Organik Kirleticiler Anlaşması'nı imzalamasını ve atık politikasını kamuoyuna açarak, atık yakma tesisini kapatmasını talep etmiştir. Bu eylem sonucunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun 23 ve 7. maddeleri ihlal edilmiştir. 25.01.2002'de Sinop ve Samsun'daki depolardan alınan gizli iki varil zehirli atık, Greenpeace gemisi ile İtalya'ya götürüldü ve 15 sene önce İtalya'nın Karadeniz'e boşalttığı atıkları geri alması için; İtalya Çevre Bakanlığının önüne bırakıldı. Söz konusu bu eylem ile T.C.K'nın 491. maddesi ihlal edilmiştir.

Görüldüğü üzere, Greenpeace örgütünün Türkiye'deki eylemleri şiddet içermemektedir. Eylemciler eylemlerini şiddete bulaştırmadan yapmışlardır. Yasa ihlali açısından durum ise, gerek yukarıda belirttiğimiz eylemlerde, gerekse diğer gösterilerinde çeşitlilik göstermektedir. Ama eylemciler hangi hukuk normu olursa

³⁰¹ Türkiye Elektrik Kurumu.

³⁰² İzmit Tehlikeli ve Klinik Atık Yakma Tesisi.

olsun; sorumluluğu sahiplenmekte, eylemlerin gerek plan ve gerekse uygulanma aşaması halka açık olarak yapıldığından eylemlerin alenilik prensibine uygunlukları sağlanmaktadır.

Greenpeace örgütü eylemleri; çevre sorunlarına dikkat çekmek, bu sorunlara çözümler üretilmesini sağlamak ve çevresel duyarlılığı arttırmak için yapılmaktadır. Bu sebepler Greenpeace uluslararası prensipleri ile de uyum içerisindedir. Bu nedenledir ki; Greenpeace örgütü eylemlerini, mevcut siyasal sistemi yıkmak ya da değiştirmek için değil sadece temel ve tekil çevresel ve ekolojik uygulamalara karşı yapmaktadır.

4.1.15.6. Düşünce Suçuna Karşı Girişim Hareketi

4.1.15.6.1. Düşünce Özgürlüğü Kavramı

Düşünce özgürlüğü, insanın araştırma, gerçeği öğrenme ya da bulma haklarını yaşama geçirebilme hakkıdır.³⁰³

Bu hakkın iki yönü bulunmaktadır. Birinci olarak kişinin; bilgi ve deneyimleri vasıtası ile kullandığı düşünme yetisi. İkinci olarak ta; düşündüğünü söyleyebilme hürriyetidir.

Bir başka tanımla düşünce özgürlüğü; insanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte dernek, toplantı, sendika vb çeşitli yollarla söz, basın, resim, sinema, tiyatro vb serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.³⁰⁴

³⁰³ ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (1998), “Bir Temel İnsan Hakkı”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:22, s. 804, Ankara.

³⁰⁴ TANÖR, Bülent (1994), *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, s. 89, İstanbul.

Demokratik düzen katılımı esas alır. Bu durum sadece seçme ve seçilme hakkından ibaret olmayıp, bu dönemler dışında da bireylerin iktidarı şeffaf olarak algılamaları ve sınamalarını da kapsamaktadır. Bu algılama ve sınama evreleri kişilerin düşüncelerine ve bu düşüncelerini ifade edebilme özgürlüklerine bağlıdır. Eğer kişiler bu özgürlükten mahrum bırakılırlar ise; iktidar tam bir diktatorya kurup, hukukun dışına çıkabilir. Bu durum ise ülkelerde ki; demokrasinin kökleşmesini imkansız hale getirmektedir. Demokrasinin kökleşmemesi, iktidarın eleştiriye ne kadar açık olduğu ya da olmadığı ile ölçülebilir. Gerçekten; demokrasileri oturmuş ülkelerde iktidarlar ne kadar sert olursa olsun eleştiriye göğüsleyebilmekte ve bu durumu hukukun dışında tutmaktadırlar. Demokrasinin gelişmediği yerlerde ise; iktidarlar eleştiri ve düşünce faaliyetlerini kısımayı, bunu yapamadıkları durumlarda ise hukuku kullanmayı adet haline getirmiş durumda bulunmaktadırlar.

Temel hak ve özgürlüklerden olan düşünce özgürlüğü, diğer temel hak ve hürriyetler ile, doğası gereği, ilişki içerisinde. Daha öncede belirttiğimiz gibi, düşünce özgürlüğü içerisinde ifade hürriyetini de barındırmaktadır. Bu bakımdan düşünce özgürlüğü bir bakıma ifade hürriyetinin temelini teşkil etmekte ve eğer düşünce kısıılır ise; ifade hürriyetinin çok fazla bir anlama sahip olamayacağı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bunun tersini söylemek de mümkündür. Düşünce özgürlüğü de, ifade hürriyeti olmadan eksik ve anlamsız bir durumda kalacaktır.

Düşünce özgürlüğünü, yukarıda bahsettiğimiz şekilde ele aldığımızda bu hakkın, diğer haklar üzerinde bir koruyucu işlev gördüğü açıktır. İnsanın zulüm ve adaletsizlik karşısında korunması, ancak düşünce özgürlüğünün korunması ile mümkündür.³⁰⁵

Düşünce özgürlüğü, düşüncelerin serbestçe tedavülünü sağlayacağı için, yanlış düşüncelerin ifşa olmalarını ve yasaklanan düşünce olmadığından da, bu tarz düşüncelerin yer altında sorgulanmadan kabul edilmelerini engelleyici bir işlev görecektir. Gerçekten, normal yaşantımızdan bildiğimiz gibi; yasaklamak çoğu

³⁰⁵ ÖKÇESİZ, Hayrettin (1998), “Düşünce Özgürlüğü”, İstanbul Barosu Dergisi, Sayı:1, s. 24, İstanbul.

zaman doğrulukları ölçülmemiş görüşlere ve onların sahiplerine haksız bir çekicilik, hatta itibar da sağlar. Bu nedenle, özellikle fikirler söz konusu olduğunda, yasakçılık kesinlikle zararlıdır.³⁰⁶

Düşünce özgürlüğü, haber alma ve iletişim özgürlüğü ile de yakın ilişki içerisindedir. Bu özgürlükte gidilecek her türlü kısıtlama, toplumun bilgi ve haber alma özgürlüğüne vurulacak bir darbe olacaktır.

1961 Anayasası; düşünce özgürlüğünü ifade hürriyeti ile birlikte aynı madde metni içerisinde düzenlemiştir. Bu da 1961 Anayasasının düşünce özgürlüğü ile ifade hürriyetini aynı perspektiften gördüğünün bir kanıtıdır.³⁰⁷ 1982 Anayasası ise, 1961 Anayasasının aksine düşünce ve ifade hürriyetlerini iki ayrı madde de düzenlemiştir. 1982 Anayasasının bu tutumunun nedeni ise; bütün Anayasaya sinmiş olan yasakçı ruhtur.³⁰⁸ Gerçekten 1982 Anayasası, düşünce ve ifade gibi temel hürriyetleri sadece kısıtlamak ile kalmamış; bu düşüncelerin ortaya çıkmasını engellemesinden dolayı yine amacına ulaşamayıp, bu tarz yanlış düşüncelerin tartışılmadan taraftar bulmasına yardım etmiştir. Son olarak bu kısıtlayıcı yapıyı yine madde metnine konan geniş ve muğlak sınırlamalarda da bulabilmekteyiz;

Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet

³⁰⁶ **ERDOĞAN, Mustafa** (2001), “*Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif*”, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı. 24, s. 10, İstanbul.

³⁰⁷ 1961 Anayasası Md. 20;
“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.”

³⁰⁸ 1982 Anayasası Md. 25;
“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.
Her ne sebeple olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”
1982 Anayasası Md. 26;
“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak yada vermek serbestliğini kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Bu durum 1982 Anayasasının esas amacının güvenlik ve bireyin denetim altına alınması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun sebebi ise; Anayasayı yapanların İnsan Hakları konusunda ki düşüncelerinin normalden farklı olmasıdır. İnsan Hakları; insanlık onuru ve onun vazgeçilmezliği üzerine kurulmuş olup, bu onurun yüceltilmesi amaçlanmıştır. Fakat; Anayasa yapıcı Komisyon, İnsan Haklarını devletin bekasına karşı bir engel, bastırılması gereken bir problem ve devlete karşı potansiyel bir tehlike olarak algılamıştır. 1982 Anayasasında, İnsan Hakları temel işlevlerinde soyutlanmak istenerek: İktidar sınırlamasının değil, iktidarın denetiminin temel olarak alındığı bir varoluş çerçevesine yerleştirilmek istenmiştir.³⁰⁹

Tüm bu söylenenlere rağmen düşünce özgürlüğü sınırlanması gereken bir tehlike olmayıp, aksine korunması gereken bir haktır. Çağdaş devletin, düşüncelerin açıklanmasına getirdiği sınır, daha çok, zorlama ve şiddete başvurmanın, yıkıcı eylemi özendirmenin, genel ahlak ve adaba aykırılığın yasaklanmasından ibarettir.³¹⁰

Fakat düşünce özgürlüğünün ve ona bağlı olan ifade özgürlüğünün ortak doğal bir amaçları bulunmaktadır: Bu amaç ise muhalefet etmektir. Gerçekten; çoğulcu demokrasilerde “düşünce suçu” veya “propaganda suçu” gibi suçlara rastlanmaz. Yargılananın veya cezalandırılanın “tehlikeli” ya da “zararlı” görülen düşünce değil, eylem olmasına özen gösterilir.³¹¹

³⁰⁹ **SANCAR, Mithat** (2000), *Devlet Akli Kısılcısındaki Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, s. 159, İstanbul.

³¹⁰ **ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz** (1998), “Bir Temel İnsan Hakkı”, “Yeni Türkiye Dergisi”, s. 807.

³¹¹ **TANÖR, Bülent** (1994), *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 79.

Yargılama safhasında Anayasa Mahkemesinin, Anayasadaki sınırlamalara bağlı kalarak; düşünce özgürlüğü karşısında tutunduğu tavır itibari ile Danıştay; Anayasa Mahkemesine göre daha hoşgörülü ve ilke olarak düşüncenin yasaklanmaması yönünde tavır almaktadır. Örneğin, Danıştay bir kararında “açık ve somut bir kışkırtma” ya da “suça iteleme” niteliğinde olmadıkça, herkesin düşüncelerini serbestçe açıklamasını, demokratik toplum olmanın başta gelen temel ilkelerinden birisi olarak kabul etmektedir.³¹²

Türkiye’deki sistemin bekasının hürriyetlerden önemli olması ve hürriyetlerin sistem için potansiyel tehlike oluşturduğu resmi fikrin yaygınlığından dolayı, düşünce ve ifade özgürlüklerinin yasaklanması; sistemin, en başından beri, geleceğe devretmekte olduğu mirasıdır. Bu miras Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçen “Resmi İdeoloji” dir. Bu ideoloji ile birlikte ve onun üzerinde inşa edilmiş olan sistem Türkiye’deki düşünsel çemberleri olabildiğince dar tutmak üzerine kurgulanmıştır. Bu sıkılaştırıcı etki; bu ideolojinin altındaki tecrübeler, “tabular” dışındaki alanlarda da yayılan “yasakçı yönetim refleksi” nin pekişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda düşünce açıklamalarıyla “siyasal bunalım” ve terör arasında nedensellik ilişkisi kurulmakta ve düşünce özgürlüğü ve onun sonucu olan muhalefetin de, gerçekleşmesi “bunalımsız dönemlere” ertelenmekte, bu dönemler ise bir türlü gelememektedir.³¹³

4.1.15.6.2. Eylem Süreci ve Ortaya Çıkışı

1995 yılında ünlü yazar Yaşar Kemal, Alman dergisi “*Der Spiegel*” de çıkan bir makalesi yüzünden; günün DGM Savcısı tarafından ifade vermek üzere adiliye binasına çağırılmıştır.³¹⁴ Bu durum bir tepki duyulmasına neden olmuş ve tepki kendisini öncelikle yapılan bir imza kampanyası ile göstermiştir. Daha sonra 1080 aydınının düşüncelerinden ötürü cezaevinde bulunan ya da yargılanan kişilerin suç

³¹² **KABAOĞLU, İbrahim** (2003), *Özgürlükler Hukuku*, İmge Yayınları, s. 207, Ankara.

³¹³ **SANCAR, Mithat** (2000), “*Devlet Aklı*” *Kıskacındaki Hukuk Devleti*”, s. 159.

³¹⁴ **YURDATAPAN, Şanar** (2000), *Düşünceye Özgürlük; Herkes İçin*, Alan Yayıncılık, s. 28, İstanbul.

sayılan yazılarını “Düşünceye Özgürlük” adlı kitapta toplayıp, tekrar yayımlamalarıyla T.C.K’nın 162. maddesi ihlal edilmek sureti ile söz konusu kampanya bir Sivil İtaatsizlik eylemine dönüşmüştür.³¹⁵ Mevcut bu durum Sivil İtaatsizlik kavramı ile uyum göstermektedir. Sivil İtaatsizlik şiddet içermeyen ya da ancak amaçla orantılı ve ölçülü derecede şiddete yer verebilen, bir pozitif hukuk kuralını çiğnemiş bulunan ve amacının hukuk devleti ideallerine uygun düştüğü ve eylemcisinin, çiğnediği kuralın yaptırımına katlanmaya hazır bulunduğu ve hep kamuya açık ve yönelik olarak gerçekleştirilen edimlerin oluşturduğu toplumsal, siyasi bir olgudur.³¹⁶

Mevcut harekette, yazarlar, düşünürler ve aydınlar daha önce mahkemeye taşınmış metinleri tekrar yayımlayarak açık bir şekilde yasaya aykırı hareket etmişlerdir. Bu da görüldüğü gibi eylemin yasa dışılık unsurunu oluşturmaktadır. Eylemciler daha sonra, eylemlerinin hukuki ve cezai sorumluluğunu, ortaya koydukları bir metinle,³¹⁷ ayrıca üstlenerek, Sivil İtaatsizliğin yaptırımları üstlenme şartını da gerçekleştirmişlerdir. Eylemin aleniliği ise, hareketin süresi boyunca farklı yazılarda, gazetelerde, televizyon, radyo gibi yayınlarda halkın gündemine sokulmaya çalışılarak sağlanmıştır.

Uzunca süre devam edecek bu eylem amaç olarak düşünceyi kısıtlayan maddelerin kaldırılmasıdır.³¹⁸ Bunun anlamı ise sistemin tamamına karşı olan bir eylemsel süreç olmayıp, haksız, adil olmayan ve özgürlükleri kısıtlayan kanun ve tasarruflara karşı olmasıdır. Bu durum da Sivil İtaatsizlik olgusu ile örtüşmektedir. Ayrıca bu hareketin katılımcıları sadece bu eyleme katılarak siyasi aktörler ile diğer yetkililere bir çağrıda bulunmuşlardır. Bu durum ise eylemcilerin Sivil İtaatsizlik

³¹⁵ YURDATAPAN, Şanar (2003), *Kırmızı Yeşil Anılar*, Aykırı Yayınları, s. 110, İstanbul.

³¹⁶ ÖKÇESİZ, Hayrettin (1996), “*Sivil İtaatsizlik*”, s. 110.

³¹⁷ “ Biz, aşağıda imzası bulunan bütün yayıncılar, içeriklerinden tümüyle bağımsız olarak, katılıp katılmadığımız sorusunu dikkate almaksızın her türlü düşüncenin özgürce ifade edilebilmesini savunmak amacıyla, bu “mahkum” sözlerin ve metinlerin kamuoyuna iletilmesine aracılık ediyoruz. Kitaplar, ifade özgürlüğünü kullanmanın araçlarından birisidir. Bu aracı kullanıyor ve “düşünceye özgürlük” adlı bu kitapçığı yayımlıyoruz.” Bkz. YURDATAPAN, Şanar (2000), *Düşünceye Özgürlük; Herkes İçin*, s. 79.

³¹⁸ a.g.e., 88.

olgununun şartlarından biri olan, “Kamu Vicdanına Çağrı” şartını gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

4.1.15.6.3. Eylemin Yurtdışı Boyutu ve Sistemin Genel Direnişi

24.07.1996 yılında çıkartılan “düşünceye özgürlük” kitapçığına, yirmi ülkeden, 144 yazar kendilerini yayıncı olarak ihbar etmek sureti ile, Türkiye’deki bu Sivil İtaatsizlik eylemine uluslararası destek sağladılar.³¹⁹ Söz konusu bu yazarlar hakkında Türkiye’de bulunan yazarlar gibi takibat yapılmak istenmiş, kişilerin yargılanmalarının bir zorunluluk olduğu belirtilmiş ve yazarların yabancı olmaları hukuk karşısında bir imtiyaz nedeni sayılmayacağı söylenmiştir. Tüm bu gerekçelere rağmen yabancı yazarlar hakkında takipsizlik kararı verilmiştir.³²⁰

Bireysel olan bu katılımların yanında, 8-12.03.1997 tarihleri arasında, 12 değişik ülkeden toplam 19 yazar ve PEN temsilcisi ile iki Uluslararası Af Örgütü gözlemcisinin katılımı ile bir buluşma gerçekleştirilmiştir.³²¹

Düşünce Suçuna Karşı Girişim hareketine önemli bir bireysel destekte Amerikalı akademisyen ve yazar Noam Chomsky’den gelmiştir. Noam Chomsky tarafından kaleme alınan “Amerikan Müdahaleciliği” adlı kitabın bazı bölümlerinden dolayı kitabın yayıncısı hakkında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yaptığı gerekçesi ile dava açılmıştır.³²² Bunun üzerine Chomsky hem kitabının hem de Türkiye’deki yayıncısının arkasında olduğunu göstermek için 12.02.2002 yılında Türkiye’ye gelmiş ve yargılama sonucunda kitabın bir suç unsuru taşımadığı belirtilerek beraat kararı verilmiştir.

³¹⁹ YURDATAPAN, Şanar (2000), “Düşünceye Özgürlük; Herkes İçin”, s. 59.

³²⁰ a.g.e., s. 61.

³²¹ a.g.e., s. 62.

³²² YURDATAPAN, Şanar (2002), *Düşünceye Özgürlük 2001*, Alan Yayıncılık, s. 5, İstanbul.

Tüm bu destek hareketlerinin yanında hukuk sistemide kendi mecrasında işlem yapmaya devam etmiştir. 08.03.1995 tarihinde yayınlanan “Düşünceye Özgürlük” adlı kitaba imza atan ve yayıncılardan oluşan 10 kişilik bir grup iki gün sonra Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısını ziyaret ederek kendileri hakkında suç duyurusunda bulunmuşlardır. Bu üzerine DGM Başsavcısının açtığı davada, Başsavcı Terörle Mücadele Yasasının 8 ve Türk Ceza Kanununun 162. maddelerinin Anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek, bu maddelerin Anayasa Mahkemesine gönderilmesini istemiştir. Mahkeme talepleri reddetmiş ve böylece sistemin ilk direnişi oluşmuştur.

Sanıkların ifadeleri iki buçuk yıllık sürede tamamlanamamış, devlet Avrupa Topluluğundan gördüğü baskıyı kırmak için, dava sürecini uzatmış, daha sonra sorunu bir erteleme yasası çıkartarak çözmek gibi geçici çözümlere başvurmuştur. Dava, çıkarılan yasa çerçevesinde durdurulmuş ve 3 yıllık bu sürenin sonunda davalıların hiçbir suç işlememeleri halinde davanın düşeceği belirtilmiştir.

Eylemciler bunun üzerine eylemlerine devam etmişler ve “Düşünceye Özgürlük” kitabı küçük nüshalar halinde, bir çok yayıncı tarafından tekrar yayınlanmaya başlanmıştır. Bunun üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir DGM lerinde davalar açılmıştır.

İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi, Terörle Mücadele Yasasının 8/1. maddesinden açılan dava sonucu beraat kararı vermiştir.

Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi, Terörle Mücadele Yasasının 7. maddesine göre açılan davada; karar öncesinde çıkan 4454 sayılı ve 28.08.1999 tarihli İnfaz Erteleme Yasası nedeni ile davayı ertelenmiştir.

İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi, Savcının beraat talep etmesine karşın sanık avukatları yargılanmanın ertelenmesini istemişlerdir. Mahkeme sanık avukatlarının taleplerini reddetmiştir. Bu red kararından bir yıl sonra Devlet Güvenlik Mahkemelerindeki asker üyelerin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

kararına uyulması amacı ile, mahkeme heyetlerinden çıkartılmalarından sonraki zaman zarfında mahkeme, 11.08.1998 yılında Savcının mütalaasına uyarak davayı beraat ile sonuçlandırmıştır.

Bunun üzerine sanık; 26 yayıncı içerisinde sadece kendisine dava açılmasını, her ne kadar bu dava beraat ile sonuçlansa da, “herkesin kanun önünde eşit olması” ilkesine ters geldiğini ve bunun Sivil İtaatsizlik hareketine; sorumluluk alma açısından zarar verdiğini, bu yüzden kararı temyiz edeceğini açıklamıştır. Fakat, yaptığı başvuru reddedilmiştir.

Temyiz isteminin reddinin Sivil İtaatsizlik eylemlerine katılmış kişilerin eylemlerin sorumluluklarını almaları ilkesine ters düştüğünün ve ayrıca, bu şekilde, kanun önünde eşitlik prensibinin çiğnendiğini düşünceleri üzerine konu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne getirilmiştir.

Sistem, çıkış amacı; kanunlarda ve düzenlemelerde düşünceyi kısıtlayan yasakların kaldırılması olan bu hareketi etkisiz hale getirmek istemiştir. Sistem, ürkek ve samimiysiz bir tavırla, makyaj tazelemekten öte bir anlam taşımayan kısmi değişikliklere rıza gösterir gibi olmuş, fakat bunları bile gerçekleştirmeye eli bir türlü varmamıştır. Aslında sistem kendi ürünü olan düşünce suçlarının sonuçları ve düşünce özgürlüğü için yürütülen mücadele karşısında ciddi bir tıkanma yaşamıştır.³²³

Dava konusu olan 43 kitapçık ile 1278 kişi yayıncı olarak kendini ihbar etmiş, 9 kitapçık hakkında takipsizlik kararı verilmiş ve 6 tanesi hakkında dava açılmıştır. Bu davalardan ikisi mahkumiyetle sonuçlanmış ve Yargıtay’ca onanmıştır. Diğer davalar sürerken 28.09.1999’da çıkarılan 4454 sayılı yasa ile davalar 3 yıl için ertelenmiş, bu ertelemeden yedi ay sonra yeni bir kitap yayınlanması sureti ile, bu Sivil İtaatsizlik eylemi önemli bir boyut kazanmış ve böylelikle 23 yayıncıdan 16’sı hakkında dava açılmış ve 7 yayıncı hakkında takipsizlik kararı verilmiştir. En son

³²³ SANCAR, Mithat (2000), “ ‘Devlet Aklı’ Kıskaçındaki Hukuk Devleti”, s. 164.

2007 yılında Hrant Dink'in suç sayılan sözlerinin altına imza atan, aralarında Oya Baydar, Pınar Selek, Ece Temelkuran, Perihan Mağden, Ragıp Zarakolu ve Mahir Günşiray'ında bulunduğu grup, İstanbul ve Ankara'daki savcılıklara kendilerini ihbar ederek haklarında T.C.K'nın 301. maddesinden dava açılması için suç duyurusunda bulunmuştur.³²⁴

Tüm bu olaylar ve diğer Sivil İtaatsizlik eylemlerine bakacak olur isek; bunların gerçekten ciddi eylemler oldukları açıktır fakat, ülkemizde Sivil İtaatsizlik eylemleri yeterli kamuoyu desteği bulamamaktadır.

Son olarak, Düşünce Suçuna Karşı Girişim üyeleri bir Sivil İtaatsizlik eylemi göstererek kendileri hakkında tekrar suç duyurusunda bulunmuşlardır. 200'ü aşkın "Düşünce Suçuna Karşı Girişim" üyesi, Avukat Eren Keskin, eski DEP milletvekili Mahmut Alınak, Agos Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Aris Nalcı ve İmtiyaz Sahibi Serkis Seropyan, şarkıcı Bülent Ersoy ile Ferhat Tunç hakkında T.C.K'nun 301. maddesinden açılan davalarda suç unsuru sayılan düşüncelere katıldıklarını belirterek, kendilerini İstanbul Üsküdar Adliyesine ihbar etmişlerdir. Grup, kendilerinin de suç sayılan yazı, söz ve eylemleri tekrarlayarak aynı "suç" u işlediklerini belirterek, bu sözleri tekrar edenlerin kovuşturulmasının hukukun "eşitlik" ilkesine göre bir zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca; "bu Sivil İtaatsizliğin son olması, bir kimsenin düşüncelerinden ve bunları çeşitli biçimlerde ifade ettiğinden ötürü yargılanmaması dileğinde bulunan grup" yaptıkları bu açıklamalardan sonra kendilerini Cumhuriyet Savcısına ihbar etmişlerdir.³²⁵

³²⁴ Birgün Gazetesi, (06.05.2008), Yıl; 5, Sayı:1482, s. 7.

³²⁵ Birgün Gazetesi, (06.05.2008), Yıl; 5, Sayı:1482, s. 7.

SONUÇ

Yukarıda ortaya koymuş olduğumuz çalışmamızda; tarih boyunca kural tanımadan toplulukları yönetenlerin ve kanunları yaptıkları haksızlıklara kalkan yapan idarecilerin önünde bulunan en büyük engel olan “Sivil İtaatsizlik” kavramını incelemeye çalıştık. Bu kavramın kaynaklarını, anlamını, özelliklerini ve tüm bunların göz önüne alınarak hangi eylemlerin bu kavram içerisinde yer alabileceğini, hangilerinin ise bu kavramın dışarısında kalacağını; tüm bunlarla beraber Sivil İtaatsizliğin meşruiyetini ve öncülerini; konumuz olan bu kavramın içerisinde değerlendirmeye çalıştık.

Ortaçağdan beri var olan Direnme Hakkı; devlet erki altında yaşayan toplumun güvenlik elementlerinden biri olagelmıştır. Gerçekten de temel hak ve hürriyetlerin antlaşmalarda veya kanunlarda yer almasının yetersiz olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Bunlar gerektiği gibi korunmazlar ise; ihlal edilmeleri ya da görmezden gelinmeleri kaçınılmazdır. Bu hak ve hürriyetlerin korunması için, çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, çeşitli koruma mekanizmaları oluşturulmuştur. İşte bu mekanizmaların artık işlemediği yerde özgürlükler direnme yolu ile korunmaya başlanacaktır. Bu direnme yollarında birisi ise, çalışmamızın konusuna adını veren Sivil İtaatsizliktir.

Hakların ve hürriyetlerin direnme şeklinde korunması her zaman tartışılan bir unsur olmuştur. Direnme hakkının kabulü bir şeydir ama onun uygulanması tamamen ayrı bir durumdur. Bunun nedeni ise; direnmenin kabulünden çok onun sınırları ile ilgili problemlerden oluşmaktadır. Bu problemler ise; direnmenin meşruiyetinin

hukuksal metinlerde değil hukuk etiğinde aranması gerekliliğini göstermektedir. Gerçekten; kanun metinlerine girmiş bir direnme hakkı sistem için muhteşem bir zaaf oluşturacaktır. Bu zaaf ise sistemin kendi kendisinin meşruiyetini sorgulamak zorunda bırakarak onun kendisini, koşul ve çelişkiler dahilinde, yeniden üretmesine engel olacaktır. Bunlara rağmen kanuni metinlerde kendine yer bulmuş olan direnme hakkının ise; bu metinler içerisinde nasıl ve ne zaman kullanılabileceği gibi hususlar yer almamaktadır.

Bu belirttiğimiz çelişki ve yetersizlikler Sivil İtaatsizliğin hukuk etiği çerçevesinde değerlendirilen pratik önemini ortaya çıkarmıştır. Sokrates, Gandhi, Martin Luther King ve Tolstoy gibi kişilerin fikirleri ve eylemleri ile birer örnek oluşturdukları bu durum; kişilerin devlet kanunlarına gösterebilecekleri azami saygıyı göstermesinin yanında, gerektiğinde buna karşı koymak üzere programlanmış bir kavramdır.

Sivil İtaatsizliğin ahlaksal bir meşruiyet değerlendirmesine tutulmasının nedeni onun sistemin genelini hedef almamasında yatmaktadır. Ahlak özne olarak, pozitif hukuku aşan bir kavramdır. Bunun nedeni ise; bir metnin hukuki bir değerinin olabilmesi için onun geçmesi gereken prosedürlerdir. Ahlakın kendisi ise; evrensel ve sınırlar ötesi bir karakter taşımaktadır. Daha kısa bir ifade ile; hukuk kişilere yapacaklarının sınırlarını gösterirken, ahlak ise; yapmaları gerekenlerin sınırlarını göstermektedir. Bu durum ahlak olgusunun yaptırımsal yönünden çok onun sorumluluk yönünü göstermektedir; bu da: Ahlak olgusunu hukukun daha üzerine çıkartmaktadır. Bu nedenle; demokratik devletin ve onun hukukunun da yozlaşması kaçınılmaz olarak kabul edilir ise bu durumda, Sivil İtaatsizlik demokratik rejime karşı ahlaksal bir sorumluluk olarak adil olmayan işlem veya eylemleri tespit etme işlevi görmeye başlar.

Gerektiği zamanlarda demokrasiyi onarma görevi üstlenen Sivil İtaatsizlik, bu şekilde bir fayda/maliyet analizine tabii tutulur. Bundan kastımız çalışmamızda da belirttiğimiz üzere; Sivil İtaatsizlik eyleminde bulunulması durumunda oluşacak olan ve demokratik rejimi aşındırabilecek zarar ile, karşı çıkılacak hükmün vermekte

olduğu zarar karşılaştırılır. Bu ölçüye göre eylemden sağlanacak faydanın onun maliyeti aşması durumunda itaatsizliğin şartlarının sağlanmış olması da dikkate alınarak Sivil İtaatsizlik eyleminin, yukarıda bahsettiğimiz, ahlaksal meşruiyeti kazandığı kabul edilir.

Sivil İtaatsizlik bir direnme biçimidir. Ama yine bir direnme biçimi olan Pasif Direnişten ayrılmaktadır. Sivil İtaatsizlik; kişilerin tek başlarına ya da belli bir grup şeklinde ortaya koydukları, şiddet içermeyen, sisteme karşı olmayan, kamu vicdanına bir çağrı şeklinde kurgulanan, devletin adil olmadığı düşünölen kanun-kural-işlemlerine karşı ortaya konulan ve ortaya çıkacak hukuki yaptırımları kabullenen bir yasadışı direniş şeklidir. Bu şekli ile kabul edildiğinde Sivil İtaatsizlik, Pasif Direniş olgusundan şiddeti reddetmesi ve sistemin içinden bir görüntü vermesi ile ayrılmaktadır.

Sivil İtaatsizlik diğer toplumsal ya da bireysel protesto şekillerinden de ayrılmaktadır. Adil olamadığı düşünölen kuralların çiğnenmesi, bunun sonucunun kabulü ve tüm bunların kamu vicdanına bir çağrı saiki ile yapılması Sivil İtaatsizliği diğer protesto eylemlerinden ayırmaktadır. Söylenmesi gerekir ki; Sivil İtaatsizlik, yasal protesto biçimlerine karşı, adil olmadığı düşünölen hukuk normunun çiğnenmesi ile, içerisinde taşıdığı etik-siyasal öğeleri ile bencil hukuk ihlallerinden, kamu vicdanına çağrı amacı nedeni ile aleniliğin ortaya koyduğu şeffaflık ile gizli yapılan terör veya kriminal vakalardan ayrılmaktadır. Yine Sivil İtaatsizlik, sistemin temeline değil tek tek yanlışlıklara karşı oluşturulan savunma mekanizması olması nedeni ile de, devrim, ihtilal, darbe, ayaklanma, hükümet darbesi gibi sistemi değiştirmeye yönelik hareketlerden ayrılmaktadır.

Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, Sivil İtaatsizliğin tüm be protesto eylemlerinden farklılığını ortaya koyması ancak sistemin adalet ölçütlerine bağlı olmaktadır. Gerçektende; Sivil İtaatsizlik, adaletli sistemler içerisinde yaşam alanı bulabilecek bir unsurdur. Adil olmayan sistemlerin adil hale getirilmesi gerekir, bunun için ise Sivil İtaatsizlik gerek koşulları gerekse şartları açısından yeterli ve uygun bir silah olarak kabul edilemez. Bu neden dolayısıyla; Sivil İtaatsizlik

demokratik bir platform da söz konusu olabilecektir. Gerçektende; Sivil İtaatsizlik demokratik bir düzenin hukuk, idare veya güvenlik sistemleri içerisindeki hatalarının tespiti ve bunların düzeltilmesi ya da ortadan kaldırılması için kullanılabilir bir aygıttır.

Ülkemizde son yıllarda Sivil İtaatsizlik eylemlerine bir artış gözlenmektedir. Fakat ne kadar olursa olsun bu artış itaatsizlik eylemlerinin ülkemiz coğrafyasında yaygın bir pratik olduğunu göstermez. Bunun nedeni olarak ise; ülkemizde bulunan ve en küçük bir aykırılığın ya da hak aramanın, gerek siyasetçiler gerekse siviller tarafından, anayasaya başkaldırı olarak nitelendirilmesidir. Bunun en güzel örneği olarak 1 Mayıs 2008 yılında İstanbul'da yaşananları gösterebiliriz. İşçiler, memurlar, çalışanlar, işsizler ve diğer göstericiler tamamen insani bir hak olan gösteri ve protesto haklarını kullanmak isterken güvenlik güçlerinin makul sınırları çok aşan müdahalelerine maruz kalmışlardır. Durum sadece bununla kalmamıştır. Gösterinin öncesinde mahalli amirler, adil olmadığı açık olan bir karar alarak toplantının onların gösterdiği mekanlarda yapılması ve bu sırada onların gösterdiği güzergahların kullanılması kararını almışlar. Eylemcilerin temsilcileri anlaşma olmamasından sonra itaatsizlikte bulunarak, eylemin daha önce belirttikleri Taksim Meydanında yapılacağını duyurmuş ve eylem daha başlamadan güvenlik kuvvetleri göstericileri bir araya getirmemek üzere, sınırları aşan bir güç kullanarak eylemi engellemiş ve olaylar geç saatlere kadar devam etmiştir.

Ülkemizde Sivil İtaatsizlik eylemlerinin seviyesinde ki düşüklüğün bir diğer nedeni ise, ülkece mahrum olduğumuz fikir çatışmasıdır. Gerçekten ülkemizde başta politikacılar olmak üzere kimse fikirlerin çatışması ortamında bulunmamakta, bu ortama benzer yerlerde ise; kişiler birbirlerini dinlemek yerine konuşmak için sıralarının gelmesini beklemektedirler.

Sivil İtaatsizlik eylemleri en üst ahlaksal meşruiyet dayanaklarından güç alınarak yapılsa bile, sonunda ülkelerin ceza kanunları tarafından cezalandırılmaktadırlar. Nasıl ki Sivil İtaatsizlikte bulunmanın nedenleri varsa, bu

cezalandırma uygulamalarının da nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki; sistemin kendini koruma refleksinden kaynaklanan düzen endişesidir.

İkinci neden ise direnme eyleminin meşruiyetini sorgulamaktadır. Buna göre; direnmenin ya da itaatsizlikte bulunmanın gereği yoktur. Kanunlarda, uluslararası antlaşmalarda verilmiş olan haklar, güvenceler ve pozitif hukukun geri kalanının da öngörölmüş demokratik müesseseler bu hakkın kullanılmasını gereksizleştirmektedir. Bu nedenlerden ve verilen haklar dan dolayı itaatsizlik eylemleri meşruiyetlerini kaybetmiş durumdadırlar.

Sivil İtaatsizliğe karşı iktidarın direniş, toplumların hukuksal kültürlerine göre değişmektedir. Federalist kültürün hakim olduğu Anglosakson ölkelerde itaatsizlik, iktidarı rahatsız etse bile, halk kesimleri arasında genellikle geniş bir kitleye sahiptir, çünkü içinde yaşanan devletin yasaları ile federal yasa arasındaki muhtemel çelişkiler, itaatsizlik olgusunu doğrulamak için gereken tarihsel temeli olarak sunmuştur. Buna karşılık, ulus-devlet karakterinde temellenmiş Fransa veya Türkiye gibi ölkelerde itaatsizlik, derhal krala ya da padişaha bir suç olarak yargılanır, çünkü hükümet veya hükümdar devlettir.

Diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi, yukarıdaki nedenlerden ya da başka nedenlerden kaynaklansın ölkemizde de Sivil İtaatsizlik eylemleri cezalandırılmaktadır. Fakat Sivil İtaatsizlik eylemleri diğer başka eylemler ile bir tutulmamalıdır. Sivil İtaatsizlik eylemleri adil bir sistem, hakkaniyet taşıyan kanunlar ve özgür ve eşit bir gelecek yapılıdır. Bu eylemler, şiddet taşımazlar, sistemi yıkmaya çalışmazlar ve devleti veya idareyi adil ve hukuka uygun davranmaya davet ederler. Bu nedenlerden dolayı bu eylemleri gerek yargılarken gerekse cezalandırırken hukuk düzeninin dikkatli olması gerekir. Sadece yargının değil, yasama organının da; eylemsel harekete sebep verecek düzenlemeleri yaparken daha dikkatli olması, yürütmenin ise; kanun, tüzük, yönetmelik gibi düzenleyici işlemleri uygularken insan hak ve hürriyetlerine müdahaleyi en alt düzeyde tutmaya çalışmalıdır.

Aksi tutumlar tabii ki Sivil İtaatsizlik özelliği taşıyan eylemlerin artmasına neden olacaktır. Bu durum ilk görünüşte sistem ve düzen için bir tehdit gibi görünse bile, aslında tam tersi bir etkiye sahip olacaktır. Gerçekten Sivil İtaatsizliğin yapılaş şekilleri, şartları ve saikleri göz önüne alındığında sistemi bozmak değil tam tersine onarmak ve sistemin temelinde adaleti yerleştirmeyi amaç edindiği görülecektir.

Sivil İtaatsizlik konformizmin düşmanıdır. Sivil İtaatsizlik insanların haksız gördükleri kurallara karşı çıkarırken, özgürlüklerinden neler yitirdiklerini görmelerini sağlar. Böylelikle halk geneli itaat etmeyi bir alışkanlık olmaktan çıkaracaktır. Bu durum gerçekten bir alışkanlıktır. Halk, seçilenlere verilmiş olan vekalet yoluyla kör itaati meşrulaştırmıştır. Halk seçim sonucu oluşan yapıya kamusal iyiliğin seçim hakkını tanıyarak, gelecekte olacak olan istenmeyen durumlar dolayısıyla sorumluluktan kurtulduğunu düşünebilir. Oy kullanma yolu ile kendi özgürlüğünü icat ettiğine inanan birey, aslında kendi kişisel ahlakından ve yargılama yetisinden dahası sorumluluk duygusundan imtina etmeyi kabul etmiş duruma gelmektedir. Bu durum ise toplumda ki rahatsız vatandaş sayısının artması sonucunu doğurmaktadır. İşte Sivil İtaatsizlik bu kronikleşmiş sosyolojik bunalımda vatandaş birey yapar ve böylelikle kişilerin haklarını savunmaları daha etkin bir hal alır.

Herkesin gözü önünde sürdürülen, açık seçik bir Sivil İtaatsizlik, tarafların bakış açılarına ve ilişkilerine yönelik bir pedagojidir. Davranışları dönüştürür, ilişkileri değiştirir; böylelikle bireylerin hiyerarşik bağlar ve otoriter tabiiyet dışındaki bağlarını güçlendirir. Sivil İtaatsizlik, yurttaşlık tavrını en yüksek sorumluluk düzeyine çıkartır.

Günümüz de kitleleri yöneten ve ekonominin üst bir yapı olarak belirlediği politik kurumlar, en geniş anlamda genelin çıkarını tüm yönleriyle üstlenebilmekten uzaktır. Gerçekten de bu kurumlar ekonomik yapılarla iç içe geçmiştir ve bu yapıların mantığı temsili demokrasinin mantığı değildir. Ve mantıken bu kurumların hayatta kalması ekonomiye hizmet etmelerine bağlıdır, çünkü, bu yapılar kendi muhtemel yok oluşlarını asla düşünmezler. Avrupa Birliği örneğini ele alırsak, bu birliğin politik bir projeden değil, ekonomik mübadele projesinden doğduğunu

unutmayalım. 1957’de Roma Antlaşması’na imza koyanların kafasında, politik birlik yönünde stratejik bir düşünce olsa da, tarihsel süreç ekonominin politika üzerindeki önceliğini dayatmış, temsili demokrasi kanallarının tedricen işe yaramaz hale gelmesine yol açmıştır. Tek bir siyasi sorumlu, tek bir parti bile önermeyi tersine çevirmeye çalışmamıştır. Referandum yoluyla Avrupa da onaylanmak üzere ortaya konan ve reddedilen Avrupa Anayasası bunun en büyük kanıtıdır.

Bu son elli yılın politik pratiğinin tam ortasında siyasal sorumluların hakiki bir mikro-toplumu oluşturmuştur. Bu herkesin birbirini tanıdığı, hizmet ettiği bir topluluktur. Sıradan insan’ın gerçekliğinden çok uzak bir boyutta yaşanan bir yaşam tarzı, ayrı bir dünyadır. Temsil etmenin bir meslek halini aldığı, toplumsal bir varoluş olduğu dünya. İşte Sivil İtaatsizlik bu çemberi bireylerin bağımsızlıklarını koruma yolu ile kırabilecek ve genel çıkara hizmet edecek olan bir sisteminin ortaya çıkmasına yardımcı olabilir.

Sivil İtaatsizliğin taşıdığı bu önemli görevin bir diğer sebebi ise; demokratik toplumlarda politik ve toplumsal tartışmanın özgürlük tabanının da ortaya çıkması şeklinde değil de, tamamen iktidardaki parti ile karşı-iktidar rolünü oynayan muhalefet partisi arasındaki çekişmelere indirgenmiş olmasıdır.

Son olarak; Sivil İtaatsizlik kavramı her ne kadar küçük bir eylem, mikro bir direniş gibi gözükse de, onun hedefi ve bu hedefe ulaşmak için seçtiği yolun asilliği, onu gelmiş geçmiş bütün muhalif hareketlerin temeline oturtmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] **AKIN, F. İ.** (1979), *Kamu Hukuku, Devlet Doktrinleri, Temel Hak ve Özgürlükler*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- [2] **ALİEFENDİOĞLU, Y.** (1998), *Bir Temel İnsan Hakkı: Düşünce Özgürlüğü*, Yeni Düşünce Dergisi, Sayı.22.
- [3] **ARDUÇ, S.** (2003), *Küçük Bir Direnme Hakkı: Sivil İtaatsizlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- [4] **ARENDR, H.**, *Sivil İtaatsizlik*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [5] **ARMAĞAN, S.** (1996), *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- [6] **ARTUK, M. E.** (1993), *Sivil İtaatsizlik ve Ceza Hukuku*, Argumentum Aylık Hukuk Dergisi Sempozyum Özel Sayısı, Sayı. 36-41.
- [7] **ATAY T.**, *Sivil İtaatsizlik: Antropolojik Çağrışımlar*, Ed. **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Disiplinlerarası Kolokyum*, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- [8] **AYGÜN, T.** (2006), *Efendiliğin Reddi/Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem*, Versus Yayınları, İstanbul.
- [9] **BOVE, J., LUNEAU, G.**, Çev. **ERGÜDEN, I.** (2006), *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [10] **ÇAĞLAR, B.** (1993), *Demokratik Hukuk Devleti*, Argumentum Aylık Hukuk Dergisi, Sayı. 3-4.

- [11] Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Martin Luther King*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [12] Çağdaş Liderler Ansiklopedisi (1986), *Mohandas Karamchand Gandhi*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [13] ÇEÇEN, A. (1995), *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- [14] CİNMEN, E., *Amaç Bir Sivil İtaatsizlik Başlatmak Değildi*, Ed. ÖKÇESİZ, H. (1999), *Disiplinlerarası Kollokyum*, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- [15] COŞAR, Y. (2001), *Sivil İtaatsizlik, Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [16] DAĞDAŞ, E. (2008), *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın*, Ütopya Yayınevi, İstanbul.
- [17] DENİZALTI, S. (2008), *Eczacılar Kepenk Kapatacak*, Birgün Gazetesi, Sayı: 1569, (01.08.2008).
- [18] DEVELİOĞLU, F. (2002), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [19] DOEHRING, K., Çev. MUMCU, A. (2002), *Genel Devlet Kuramı, (Genel Kamu Hukuku)*, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- [20] DWORKIN, R., *Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pratiği*, Çev. ve Ed. COŞAR, Y. (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [21] EKİNCİ, O. (1994), *Çevreciliğin ABC’si*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- [22] ELIAS, N. (1992), *Şiddet ve Medeniyet: Fiziki Şiddet Üzerindeki Şiddet Tekeli ve Bunun İhlali*, Birikim Dergisi, Sayı. 38-39, İstanbul.

- [23] **ERDOĞAN, M.** (2001), *Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif*, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 24, İstanbul.
- [24] **GALTUNG, J.**, *Gandhi ve Alternatif Hareket, Teoride Satyagraha-Normlar*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [25] **GÖZE, A.** (1971), *Baskıya Karşı Direnme Hakkının Kabul Edildiği Pozitif Hukuk Metinleri ve Anayasalar*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Sayı. 1-4, Cilt, 36, İstanbul.
- [26] **GÖZE, A.** (1969), *Onaltıncı Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Sayı.1-4, Cilt. 34, İstanbul.
- [27] **GÖZÜBÜYÜK, A. Ş.** (2003), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- [28] **GÜRİZ, A.** (1996), *Hukuk Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [29] **HABERMANS, J.**, *Sivil İtaatsizlik*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [30] Hedef Sağlık Dergisi (2002), *Eczacılar Kepenk İndirdi*, Sayı: 8, Ankara.
- [31] <http://www.bianet.org./bianet/99996/vicdani-retci-ulke-icin-imza-kampanyasi> (13.12.2001).
- [32] <http://www.savaskarsitlari.org./arsiv.asp?ARSIVTipID=27221@Arsivsayfano=1> (01.05.2008).
- [33] **İNAM, A.**, *Sivil İtaatsizlik*, **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Disiplinlerarası Kollokum*, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- [34] **KABOĞLU, İ.** (1999), *Özgürlükler Hukuku*, Kitabevi Kelepir, İstanbul.

- [35] **KAPANİ, M.** (1981), *Kamu Hürriyetleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [36] **KAPANİ, M.** (2000), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [37] **KARAKAŞ, H.** (1999), *Sivil İtaatsizlik Ne Kadar İtaatsiz?*, Doğu-Batı Dergisi, Sayı. 5, İstanbul.
- [38] **KIŞLALI, A. T.** (1974), *Öğrenci Ayaklanmaları*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- [39] **KING, M. L.**, *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [40] **KUNTER, N.** (2002), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta Basım-Yayın, İstanbul.
- [41] **NİŞANCI, Ş.** (2003), *Sivil İtaatsizlik*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.
- [42] **MARSHALL, P.**, Çev. **ALOGAN, Y.** (2002), *Anarşizmin Tarihi/İmkansız İstemek*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [43] **MERİÇ, C.** (2007), *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [44] **MUMCU, A.** (1992), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara.
- [45] **BİLİR, O.** (2008), *Bizi de Yargılayın Dediler*, Birgün Gazetesi, Sayı:1482, (06.05.2008).
- [46] **ÖKÇESİZ, H.** (1996), *Sivil İtaatsizlik*, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- [47] **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Düşünce Özgürlüğünün Sivil İtaatsizlik Alanları*, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı. 25, İstanbul.

- [48] **ÖKÇESİZ, H.**, *Sivil İtaatsizlik Hakkı*, Ed. **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Disiplinlerarası Kollokyum*, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- [49] **ÖZDEMİR, H.**, *Siyasal Tarih (1960-1980)*, Der. **AKŞİN, S.** (1995), *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye*, Cilt: 4, İstanbul.
- [50] **PLATON**, *Kriton Diyaloglar*, Çev. **GÖKÇÖL, T.** (1986), *Kriton Diyaloglar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [51] **PLATON**, *Sokrates'in Savunması*, Çev. **SAMİH, R.** (2003), *Sokrates'in Savunması*, K Kitaplığı, İstanbul.
- [52] **ÖZBUDUN, E.** (1998), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- [53] **RAWLS, J.**, *Sivil İtaatsizliği Tanımı ve Haklılığı*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [54] **RAWLS, J.**, *Sivil İtaatsizliğin Rolü*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [55] **RAWLS, J.**, *John Rawls'un Adalet Teorisi*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [56] **SANCAR, M.** (2000), *Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [57] **SANER, H.**, *Demokrasilerde Direnme Sorumluluğu Üzerine*, Çev. ve Ed. **COŞAR, Y.** (2001), *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [58] **SENCER, M.** (1986), *Helsinki Konferansı Nihai Senedi, İnsan Hakları (Ana Kuruluşlar ve Belgeler)*, TODAİE Yayınları, Ankara.
- [59] *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (1988), *İngiliz Emperyalizminin Çöküşü*, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul.

- [60] **SOYSAL, M.** (1992), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- [61] **TANİLLİ, S.** (2001), *Devlet ve Demokrasi/Anayasa Hukukuna Giriş*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- [62] **TANÖR, B., YÜZBAŞIOĞLU, N.** (2004), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Basım-Yayım, İstanbul.
- [63] **TEZİÇ, E.** (2001), *Anayasa Hukuku*, Beta Basım-Yayım, İstanbul.
- [64] **THOREAU, H. D.** (2001), *Doğal Yaşam ve Başkaldırı/Sivil İtaatsizlik Makalesi ve Walden Gölü*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- [65] **TUNÇAY, M.**, *Sivil İtaatsizlik*, Ed. **ÖKÇESİZ, H.** (1999), *Disiplinlerarası Kollokyum*, Uludağ Üniversitesi, Kirazlıyayla Kongre ve Konferans Merkezi, İstanbul.
- [66] **URAN, P.** (2003), *1960 Sonrası Türkiye’de Sivil İtaatsizlik Eylemleri ve Düşünce Suçuna Karşı Girişim Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [67] **YURDATAPAN, Ş.** (2003), *Kırmızı Yeşil Anılar*, Aykırı Yayınları, İstanbul.
- [68] **YURDATAPAN, Ş.** (2002), *Yeşil ile Kırmızı*, Aykırı Yayınları, İstanbul.
- [69] **ZABUNOĞLU, Y.** (1963), *Devlet Kudretinin Sınırlanması*, (Doktora Tezi), Ajans-Türk Matbaası, Ankara.